

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE
ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Gülden ŞENSOY

Enstitü Anabilim Dalı : İktisat

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Mustafa ÇALIŞIR

EYLÜL – 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**EKONOMİK ENTEGRASYON TEORİLERİ ÇERÇEVESİNDE
ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Güliden ŞENSOY

Enstitü Anabilim Dalı : İktisat

“Bu tez 28/09/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI	İMZA
Doç. Dr. Mustafa ÇALIŞIR	Başarılı	
Doç. Dr. Ömer KARAOĞLU	Başarılı	
Dr.Öğr.Üyesi Abidin ÖNCEL	BAŞARILI	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU

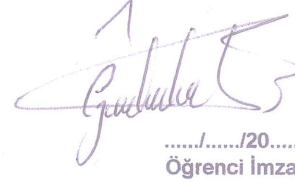
Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	Gülden ŞENSOY
Öğrenci Numarası	:	1460Y02009
Enstitü Anabilim Dalı	:	İktisat
Enstitü Bilim Dalı	:	İktisat
Programı	:	☒ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Ekonomik Entegrasyon Teorileri Çerçevesinde Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkileri
Benzerlik Oranı	:	%19

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımda yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

...../...../20.....
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı:

Doç. Dr. Mustafa
ÇALISIR

Tarih:

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR

☐ REDDEDİLMİŞTİR

EYK Tarih ve No:

Enstitü Birim Sorumlusu Onayı

ÖNSÖZ

Bu çalışmada uluslararası iktisat alanında ülkelerin refahlarını maksimum kılabilen olan uygulamalardan ekonomik entegrasyon ve teorileri ele alınmıştır. Türkiye'nin uluslararası platformda ekonomisini ileriye taşıma amaçlı AB'ye alternatif olarak sık sık gündeme gelen Şanghay İşbirliği Örgütüne üyelik durumu incelenmiştir.

Tezimin yazılma aşamasında bilgi ve tecrübesiyle, ufkumu genişleten, her bir satırında emeği olan danışman hocam Doç. Dr. Mustafa Çalışır'a saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak her koşulda beni destekleyen ve yanımda olan aileme teşekkür ederim

Gülden ŞENSOY

28/09/2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iv
TABLO LİSTESİ	vi
GRAFİK LİSTESİ	viii
HARİTA LİSTESİ	ix
ÖZET.....	x
ABSTRACT	xi
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: EKONOMİK ENTEGRASYON VE TEORİSİ.....	4
1.1. Ekonomik Entegrasyon Tanımı	4
1.2. Ekonomik Entegrasyon Gerekliliği.....	5
1.3. Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları.....	6
1.3.1. Tercihli Ticaret Anlaşması.....	6
1.3.2. Serbest Ticaret Bölgesi	7
1.3.3. Gümrük Birliği Teorisi.....	8
1.3.3.1. Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri.....	9
1.3.3.2. Gümrük Birliğinin Statik Etkileri.....	11
1.3.4. Ortak Pazar.....	16
1.3.5. İktisadi Birlik	17
1.3.6. Parasal Birlik.....	17
1.3.7. Siyasi Birlik.....	18
1.3.4. Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Bölgelerinin Karşılaştırılması	18
1.5. Ekonomik Entegrasyonun Başarı Şartları	20
BÖLÜM 2: BAŞLICA İKTİSADİ ENTEGRASYON UYGULAMALARI	21
2.1. Ekonomik Entegrasyonun Temelleri	21
2.2. Avrupa Kıtasındaki Ekonomik Birleşmeler	22
2.3. Amerika Kıtasındaki Ekonomik Birleşmeler	23

2.4. Asya Pasifik Bölgesindeki Ekonomik Birleşmeler	27
2.5. Afrika Kıtasındaki Ekonomik Birleşmeler.....	30
BÖLÜM 3: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖTGÜTÜ (ŞİÖ).....	33
3.1. Şanghay İşbirliği Örgütü’nün Doğuşu	34
3.2. Şanghay İşbirliği Örgütü ve Gelişimi	36
3.3. Kurumsal Yapısı	39
3.4. Şanghay İşbirliği Örgütü İşbirliği Alanları	40
3.4.1. Güvenlik Alanında İşbirliği	40
3.4.2. İnsani ve Kültürel Alanda İşbirliği.....	41
3.4.3. Ekonomi Alanında İşbirliği.....	41
3.4.3.1. Enerji Kulübü	46
3.4.3. 2. İş Dünyası Konseyi	48
BÖLÜM 4: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖTGÜTÜ (ŞİÖ) VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ	49
4.1. Türkiye Çin Ekonomik İlişkileri	49
4.2. Türkiye Rusya Ekonomik İlişkileri.....	50
4.3. Türkiye Kazakistan Ekonomik İlişkileri	51
4.4. Türkiye Kırgızistan Ekonomik İlişkileri	53
4.5. Türkiye Tacikistan Ekonomik İlişkileri	54
4.6. Türkiye Özbekistan Ekonomik İlişkileri	55
4.7. Türkiye Hindistan Ekonomik İlişkileri	56
4.8. Türkiye Pakistan Ekonomik İlişkileri	57
BÖLÜM 5: TÜRKİYE, ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE AB’NİN EKONOMİK ve DIŞ TİCARET AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI.....	59
5.1. Kümeleme Analizi	59
5.2. Hiyerarşik Kümeleme Yöntemi	59
5.3. Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Teknikleri	60

5.4. Literatür İncelenmesi	60
5.5. Kümele Analiz Sonuçları	67
5.5.1. Türkiye ve ŞİÖ Üyelerinin Ekonomik Verilerinin Analiz Sonuçları.....	67
5.5.2. Türkiye ve AB Üyelerinin Ekonomik Verilerinin Analiz Sonuçları	72
5.5.3. Türkiye ve ŞİÖ Üyelerinin Dış Ticaret Verilerinin Analiz Sonuçları	76
5.5.4. Türkiye ve AB Üyelerinin Dış Ticaret Verilerinin Analiz Sonuçları.....	79
5.6. ŞİÖ ve AB'nin Karşılaştırılması	83
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	90
ÖZGEÇMİŞ.....	100

KISALTMALAR

ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
AB	: Avrupa Birliği
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ulusları Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
CARICOM	: Orta Amerika Ortak Pazarı
CARİFTA	: Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi
COMESA	: Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı
ECCAS	: Merkezi Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
ECO	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
ECOWAS	: Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu
ECLA	: Latin Amerika Komisyonu
EFTA	: Avrupa Ticaret Serbest Bölgesi
GCC	: Körfez İşbirliği Konseyi
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Bölgesi
LAFTA	: Latin Amerika Serbest Bölgesi

LAIA	: Amerika Entegrasyon Bölgesi
SCO	: Sanghai Cooperation Organization
UMA	: Arap Magreb Birliği
WAEMU	: Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği
WTO	: World Trade Organization
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
OP	: Ortak Pazar

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Gümrük Birliği Öncesi Cep Telefonu Fiyatları (X'de %200 Tarife).....	13
Tablo 2 : Gümrük Birliği Sonrası Cep Telefonu Fiyatları (Ortak Tarife %200)	13
Tablo 3 : Gümrük Birliği Öncesi Cep Telefonu Fiyatları (X'de %80 Tarife).....	14
Tablo 4 : Gümrük Birliği Sonrası Cep Telefonu Fiyatları (Ortak Tarife %80)	15
Tablo 5 : EFTA Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri	23
Tablo 6 : LAIA Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri.....	24
Tablo 7 : CARICOM Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri	25
Tablo 8 : MERCOSUR Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri	26
Tablo 9 : NAFTA Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri.....	27
Tablo 10: APEC Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri.....	27
Tablo 11: SAARC Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri.....	28
Tablo 12: ECO Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri	29
Tablo 13: GCC Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri.....	29
Tablo 14: AMU Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri.....	30
Tablo 15: ECOWAS Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri	31
Tablo 16: ECCAS Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri	32
Tablo 17: Şanghay İşbirliği Örgütünü Oluşturan Ülkelerin Nüfus ve Yüzölçümleri	34
Tablo 18: Şanghay İşbirliği Örgütü Üye Ülkelerin Ekonomik Göstergeleri	42
Tablo 19: Şanghay İşbirliği Örgüt Üyeleri Arasındaki Ticaret (Milyon \$)	43
Tablo 20: Şanghay İşbirliği Örgüt Üyeleri Arasındaki Ticaret Hacmi (Milyar \$).....	45
Tablo 21: Şanghay İşbirliği Örgütü Üyelerinin Kanıtlanmış Petrol ve Doğalgaz Rezervleri	47
Tablo 22: Türkiye Çin Dış Ticaret Verileri (Bin \$)	49

Tablo 23: Türkiye Rusya Dış Ticaret Verileri (Bin \$).....	51
Tablo 24: Türkiye Kazakistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$)	52
Tablo 25: Türkiye Kırgızistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$)	53
Tablo 26: Türkiye Tacikistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$)	54
Tablo 27: Türkiye Özbekistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$).....	55
Tablo 28: Türkiye Hindistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$)	57
Tablo 29: Türkiye Pakistan Dış Ticaret Verileri (Bin\$)	58
Tablo 30: Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri	68
Tablo 31: ŞİÖ ve Türkiye Ekonomik Göstergelerinin Birleşim Tablosu	69
Tablo 32: Grup Sayısı 2-4 Aralığı Belirtilerek Yapılan Analiz	71
Tablo 33: Kümeleme Analizinde Kullanılan Verilerin Gruplara Göre Ortalamaları.....	71
Tablo 34: Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Ekonomik Verileri.....	72
Tablo 35: AB ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelerinin Birleşim Tablosu	73
Tablo 36: Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye Dış Ticaret Verileri(2016)	76
Tablo 37: ŞİÖ ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergelerinin Birleşim Tablosu	77
Tablo 38: Avrupa Birliği ve Türkiye Dış Ticaret Verileri (2016)	79
Tablo 39: AB ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri Birleşim Tablosu	80
Tablo 40: Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü Ekonomik Göstergeleri (2016)	84
Tablo 41: Türkiye ve ŞİÖ Arasındaki Dış Ticaret Verileri.....	85
Tablo 42: Türkiye ve AB Arasındaki Dış Ticaret Verileri	85

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: ŞİÖ ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelerinin Dendogram Analizi.....	70
Grafik 2: AB ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelerinin Dendogram Analizi.....	76
Grafik 3: ŞİÖ ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergelerinin Dendogram Analizi.....	79
Grafik 4: AB ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergelerinin Dendogram Analizi.....	83
Grafik 5: Türkiye'nin AB ve ŞİÖ'ye Gerçekleştirmiş Olduğu İhracat.....	87
Grafik 6: Türkiye'nin AB ve ŞİÖ'den Gerçekleştirmiş Olduğu İthalat.....	88

HARİTA LİSTESİ

Harita 1: Şanghay İşbirliği Örgütü'nü Oluşturan Ülkelerin Dünya Üzerindeki Konumları	33
---	----

Tezin Başlığı: Ekonomik Entegrasyon Teorileri Çerçevesinde Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye İlişkileri	
Tezin Yazarı: Gülden ŞENSOY	Danışman: Doç. Dr. Mustafa ÇALIŞIR
Kabul Tarihi: 28.09.2018	Sayfa Sayısı: xi (ön kısım)+100(tez)
Anabilim Dalı: İktisat	
Bu çalışmanın amacı ekonomik entegrasyon teorileri ve Türkiye'nin AB'ne alternatif birlik arayışlarının değerlendirilmesi bağlamında Şanghay İşbirliği Örgütü'nün incelenmesidir. Araştırma alternatif olarak Şanghay İşbirliği Örgütü'nün doğru bir tercih olup olmadığının ortaya konulması için yapılmıştır. Araştırmanın problemi Şanghay İşbirliği Örgütü AB'ne bir alternatif olur mu? Sorusunun cevabına ulaşabilmektir. Çalışmanın birinci bölümünde ekonomik entegrasyon ve teorileri açıklanmıştır. İkinci bölümünde ekonomik entegrasyon örneklerine yer verilmiştir. Üçüncü bölümünde ŞİÖ dünden bugüne açıklanmıştır. Dördüncü bölümde ŞİÖ Türkiye ilişkileri incelenmiştir. Çalışmanın beşinci bölümünde ekonomik veriler kullanılarak ŞİÖ-Türkiye ve AB-Türkiye benzerlik analizi hiyerarşik kümeleme yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda iç ekonomik verilere kullanılarak yapılan analiz sonucunda Türkiye ŞİÖ üyelerinden, Rusya, Çin, Kazakistan, İran ve Sri Lanka ile aynı kümede yer almıştır. AB üyelerinden ise Birleşik Krallık, Fransa, İspanya, İtalya, Finlandiya ve Yunanistan ile aynı kümede yer almıştır. Dış ticaret verileri ile yapılan analiz sonucunda Türkiye. ŞİÖ üyelerinden Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Özbekistan, Sri Lanka ve Hindistan ile aynı kümede yer almıştır. AB üyelerinden ise Romanya, Portekiz, Finlandiya, İsveç, Avusturya, Polonya, Danimarka ve İspanya ile aynı kümede yer almıştır. Elde edilen veriler sonucunda Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelikte bir engelin olmadığı kurucu ülkelerle aynı kümede yer aldığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde Avrupa Birliği ülkeleri ile yapılan analizde de Türkiye'nin üye ülkelerle benzer özelliklere sahip olduğu görülmüştür. Analizler neticesinde Türkiye'nin üyeler ile benzer ekonomiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu da Türkiye'nin iki birliğe de ekonomik bağlamda üyelik açısından bir engelinin olmadığını ortaya koymaktadır.	
Anahtar Kelimeler: Ekonomik Entegrasyon, Şanghay İşbirliği Örgütü, Avrupa Birliği, Kümeleme Analizi	

Title of Thesis: Shanghai Cooperation Organization and Turkey Relations Within the Framework of The Theory of Economic İntegration

Author of Thesis: Gülden ŞENSOY **Supervisor:** Doç. Dr. Mustafa ÇALIŞIR

Accepted Date: 28.09.2018

Number of Pages: xi (pretext)+100(main body)

Department: Economy

The aim of this study is to examine Shanghai Cooperation Organization within the context of economic integration theories and investigation of pursuits for an alternative cooperation out of the European Union. The search has been done for if Shanghai Cooperation Organization is a best choice. Focus is on answer of the problem of Shanghai Cooperation Organization would replace for European Union?

In the first section of the study, economic integration and theories have been explained after that it is allowed for some economic integration examples. For the third part, the background of Shanghai Cooperation Organization is presented from past to today. In latter section which is forth, the relationship between Shanghai Cooperation Organization and Turkey has been investigated. In fifth, similarity analysis is performed by using hierarchical clustering method between Shanghai Cooperation -Turkey and EU-Turkey. For last part of study, according to the results of analysis which was done by using domestic economic data, Turkey has taken part in same cluster with countries of Russia, China, Kazakhstan, Iran, Sri Lanka among Shanghai Cooperation Organization participants. The EU side, our country is together with the members of UK, France, Spain, Italy, Finland and Greece.

In reference to foreign trade data, results show that Turkey is aligned to Tajikistan, Afghanistan, Pakistan, Uzbekistan, Sri Lanka and India in Shanghai Cooperation Organization. Romania, Portugal, Finland, Sweden, Austria, Poland, Denmark and Spain are the EU countries which Turkey is in same cluster.

As the result of data received, for Shanghai Cooperation Organization, it is seen that there are no any barriers to membership and Turkey has placed in same cluster with founder countries. Identically, in accordance with studied analysis, there are evidences which Turkey has similar characteristics with EU members. In consequences of analysis, it is inferred that Turkey has a similar economy with members. Thus, it is also referred that there are no any barriers for both membership with respect to economic context.

Keywords: Economic Integration, Shanghai Cooperation Organization, European Union, Clustering Analysis

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Jacop Viner'in 1950 yılında çıkarmış olduğu Gümrük Birliği Teorisi ekonomik entegrasyonun dönüm noktası olmuştur. Ekonomik entegrasyon savaşların ülkeler üzerinde açmış olduğu hasarları, uzun yıllar sürmüş olan devletlerarası çıkar çatışmalarının önlenmesi amacıyla oluşturulmuş stratejik uygulamalardır. Bu uygulamaların en başarılı örneği Avrupa Birliği'dir. Türkiye'nin yıllardır bu oluşumun içerisinde yer alma çabaları birçok şartı yerine getirmesine rağmen sonuçsuz kalması, yeterli kritere sahip olmayan birçok ülkenin oluşumun içerisinde yer alması, İslam karşıtı eylemlerin varlığını akıllara getirmektedir. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin kendine alternatif birlikleri değerlendirmesinin gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

Çin, Kazakistan, Rusya, Tacikistan ve Kırgızistan'ın 1996 yılında kurmuş olduğu Şanghay Beşlisi Özbekistan'ın 2001 yılında birliğe dâhil olmasıyla örgüt haline dönüşmüştür. Örgüt son yıllarda atmış olduğu adımlarla adından söz ettirmeye başlamış dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Örgüt içerisinde son zamanlarda ekonomik anlamda gücünü artırmış ülkelerin yer alması birliğe üyeliği cazip hale getirmiştir.

Türkiye ŞİÖ'ye diyalog partneridir ve Türkiye'nin üye ülkeler ile arasındaki benzerliklerinin incelenmesi ŞİÖ'ye üyelik açısından önemlidir. Bu bağlamda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün oluşumundan bugüne kadar ki gelişmeleri incelenerek, Türkiye ile ŞİÖ arasında ekonomik entegrasyonun olabilirliği açıklanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada sürekli gündemde olan Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyelik durumu incelenmiştir. Bu amaçla üye ülkeler ile Türkiye'nin iç ve dış ekonomik verileri kullanılarak ülkeler arasında benzerlik ilişkisini incelemek amacıyla kümeleme analizi yapılmış, Türkiye'nin hangi ülkeler ile daha çok benzer olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca aynı çalışma Avrupa Birliği üyeleri ve Türkiye arasında da yapılmış, aynı şekilde benzer ülkeler ve Türkiye'nin hangi üye ülkeler ile aynı grup içerisinde yer aldığı bulgusuna ulaşılmıştır.

Çalışmanın Önemi

Küreselleşen dünyada ekonomik birleşmelerin artması işbölümü ve uzmanlaşmanın önemini gittikçe öne çıkarmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin de bu oluşumlar içerisinde yer alması ekonomisini daha ileri seviyelere taşıması açısından önem arz etmektedir. Türkiye'de buna kayıtsız kalmamış, birçok oluşumda yer almakta ve bu yönde girişimlere devam etmektedir. Avrupa Birliği 'de bu oluşumlar arasında yer almaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süresinin yıllar alması ve hala daha üyeliğe girememiş olması Türkiye'nin alternatif örgütlere yönelmesine neden olmuş ve bir alternatifte Şanghay İşbirliği Örgütü olarak Türkiye'nin AB ve ŞİÖ ile ekonomik entegrasyon açısından üye ülkelerle benzerliklerin ortaya konulması çalışmanın sonucuna varmak bağlamında önem arz etmektedir. Bu çalışmayla Şanghay İşbirliği Örgütü'nün AB'ye bir alternatif olup olmayacağı gibi düşüncelere açıklık getirilmiş akıllardaki sorulara netlik kazandırılmış olacaktır.

Çalışmanın Yöntemi

AB'ye alternatif olarak görülen ŞİÖ ve AB'nin iç ve dış ekonomik verileri ile karşılaştırma yapılmıştır. Veriler "Central Intelligence Agency, The Economist Intelligence ve World Bank", 'World Trade Organization', 'Trade Map', 'TUIK' veri tabanından elde edilmiştir. Analizlerde 2016 yılına ait veriler ele alınmıştır. İç ekonomik veriler, tarımın, sanayinin, hizmetlerin, ihracatın, ithalatın, sabit sermaye yatırımlarının GSYH'deki payları, kayıtlı işsizlik oranı, enflasyon, satın alma gücü paritesine göre kişi başı GSYH ve GSYH büyüme oranıdır.

Dış ticaret verileri; Ticaretin GSYH'deki payı, ihracat, ihracatın toplam içindeki payı, ithalat, ithalatın payı, ticaret hacmi, ticaret dengesi ve ihracatın ithalatı karşına oranı analize dâhil edilmiştir. Analizde hiyerarşik kümeleme yöntemi ve Ward metodu, ülkeler arası benzerlik mesafesinin ölçülmesi için en çok tercih edilen yöntem olan kareli öklid uzaklığı yöntemi kullanılmış olup sonuçların ortaya çıkması amacıyla SPSS 20 paket programından faydalanılmıştır.

Çalışmanın Kapsamı

Analize 28 AB üyesi ülke, Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturan ülkeler ve Türkiye dâhil edilmiştir. AB ülkeleri; Almanya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Finlandiya, Hırvatistan, İrlanda, İsveç, Kıbrıs, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Fransa, İspanya, Avusturya, Slovakya, Malta, Birleşik Krallık, İtalya, Hollanda, Portekiz, Lüksemburg, Estonya, Letonya ve Yunanistan'dır.

Analizde bir de ŞİÖ üyesi, gözlemci ve diyalog partnerleri dâhil edilmiştir. Analize dâhil edilen ŞİÖ ülkeleri; Kazakistan, Çin, Rusya, Tacikistan, Kırgızistan, Özbekistan, Hindistan, İran, Pakistan, Afganistan, Moğolistan, Türkiye, Beyaz Rusya, Sri Lanka'dır.

Çalışmanın Metodolojisi

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekonomik entegrasyon kavramının teorik tanımı, gerekliliği ve aşamaları üzerinde durularak bölümün son kısmında ekonomik entegrasyonun başarı şartları dile getirilecektir.

İkinci bölümde ekonomik entegrasyonun tarihçesi anlatılarak, Avrupa, Amerika, Asya ve Afrika Kıtasındaki bazı ekonomik birleşmelere değinilecektir.

Üçüncü bölümde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün doğuşundan günümüze kadarki gelişimi ve kurumsal yapısı anlatılacak ardından örgütün güvenlik, ekonomik, insani ve kültürel alanlardaki işbirliklerine yer verilecektir.

Dördüncü bölümde ŞİÖ'yü oluşturan; Çin, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Özbekistan, Hindistan ve Pakistan ile Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerine değinilecektir.

Beşinci bölümde öncelikle kümeleme analizi ve teknikleri anlatılacak ardından literatür taramasına yer verilecektir. Sonrasında Türkiye, ŞİÖ ve AB üyeleri arasında ekonomik ve dış ticaret verileri kullanılarak hangi ülkeler ile benzer olduklarına dair analizler yapılacak ve sonuçları açıklanacaktır. Son olarak ŞİÖ ve AB karşılaştırması yapılacaktır.

BÖLÜM 1: EKONOMİK ENTEGRASYON VE TEORİSİ

1.1.Ekonomik Entegrasyon Tanımı

Ekonomik entegrasyon kavramı üzerinde herkesçe kabul edilmiş bir tanım olmamakla birlikte birçok yazar arasında değişik tanıma rastlanmaktadır. Entegrasyon kelimesinin sözlük anlamını incelediğimizde, Latince “integratio” sözcüğünden türemektedir. Bütünleştirmek, parçaları bir araya getirmek olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik entegrasyon ise kapsam olarak iki veya daha fazla ülkeyi içine alan ülkeler arasında ticarete engel teşkil eden çeşitli engellerin ve kısıtlamaların kaldırılması ve ulusal iktisadi politikaların uyumlaştırılarak ayrı ekonomik yapıların bir tek iktisadi yapı haline getirilmesidir (Eroğlu,2006:6).

Balam, Dilman ekonomik entegrasyonu bir grup ülkenin birbirlerinin sınırlarını ekonomik açıdan görmezden gelerek piyasalarını daha büyük ve güçlü hale getirmek için bir araya gelmeleri olarak tanımlamaktadır (Balaam & Dillman, 2011, s. 297).

Kindleberger ekonomik bütünleşmeyi ‘üretim faktörlerinin fiyatlarının eşit bir seviyeye getirilmesidir’ şeklinde tanımlarken; Tinbergen, ‘uluslararası iktisadi işbirliklerinin en uygun seviyeye getirilmesidir’ şeklinde ifade etmiştir (Dura & Atik, 2004, s. 6).

Ekonomik entegrasyon kavramı üzerinde önemli çalışmaları ve teoriye katkıları bulunan Balassa, ekonomik entegrasyonu süreç ve durum olarak iki şekilde tanımlamıştır. Süreç olarak bakıldığında uluslararasıdaki ekonomik ayrımcılığı ortadan kaldırmak amacıyla alınan önlemlerdir. Durum olarak ise ulusal ekonomiler arasında farklı ayrımcılıkların olmamasıdır (Balassa, 1962, s. 553).

Lipsey’e göre, ABD ve Kanada piyasa ekonomilerinde, ticaret ve faktör entegrasyonu esas amaçken, İngiltere ve Fransa gibi karma ekonomiler için siyasi entegrasyona da yer verilmeli; sosyalist ülkeler arası ekonomik bütünleşme de ise esas vurgu, siyasi entegrasyon üzerinde olmalıdır, demektedir (Ertürk,1993, s 6).

Machlup (1972) ilk önce entegrasyon tanımının endüstriyel organizasyon teorisinde firmalar arasındaki birleşme olarak kullanıldığını belirtmiştir. Firmalar arasındaki yatay birleşmeler ve rekabete karşı dikey birleşmeler ise üretkenler ile satın alanlar arasındaki birleşime dikkat çekmektedir. Machlup’a göre, ekonomik entegrasyon “farklı

ekonomileri daha büyük ekonomik bölgeler şeklinde birleştirme” anlamında ise 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde kullanılmıştır (Tahsin, 2007, s. 6).

El- Agra ekonomik entegrasyonu katılımcı ülkeler arasındaki tüm ticari engellerin ayırım gözetmeksizin ortadan kaldırılması ve üyeler arasında işbirliği ve koordinasyonun belirli unsurlar çerçevesince oluşturulması olarak tanımlamıştır (El-Agra, 1988, s. 1).

Bunlar gibi pek çok tanım olmakla birlikte iktisatçılar tarafından ekonomik entegrasyonun tanımlanmasında farklı kavramlar olsa da anlaştıkları üç temel nokta vardır (Mujezinoviç, 2006, s. 8):

- Ekonomik entegrasyonun temelini oluşturan iş bölümüdür.
- Ekonomik bütünleşmelerin ileri safhalarında hizmetlerin, malların ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı sağlanmalıdır.
- Ekonomik bütünleşme, mal ve hizmetler ile üretim faktörlerinin kaynağı ve gideceği mekâna göre üstünlük gözetmeyen uygulamalar içermektedir.

Günümüz koşullarında ekonomik entegrasyonu en genel anlamıyla şu şekilde tanımlayabiliriz: ‘Ekonomik entegrasyon’ çoğunlukla birbirine yakın ve aynı coğrafi bölge üzerinde yer alan aralarındaki ekonomik ilişkileri ve işbirliğini arttırmak maksadı ile kalkınma düzeyleri, siyasal rejimleri ve tarihi geçmişleri ile benzerlik gösteren ülkelerin kurdukları bir birlik şeklinde ifade edilebilir (Özçelik, 2006, s. 4–5).

1.2.Ekonomik Entegrasyon Gerekliği

Entegrasyon, iki veya daha fazla sosyal birimi bir araya getirerek, ekonomik ve sosyal bağlantıları, iletişimi ve aralarındaki ticareti güçlendirir ve ülkelerin ekonomik açıdan güçlenmesinde önemli bir rol oynar (Press, 1999, s. 19). Üyeler arasında ortak çıkarları ön plana çıkaran ekonomik entegrasyonun amacı ülkelerin refahlarını en üst seviyeye çıkarmaktır (Ertürk, 1993, s. 19).

Entegrasyon sonucu üye ülkeler pazarlarına ulaşımında güvence altında olmaları, iç piyasaya yönelik yeniliklerini sağlam ve güvenceli bir şekilde yapmaları, ticaret engellerini birlik içindeki ülkelerin tercihlerine uyumlu bir şekle getirmeleri ayrıca birlik içindeki ülkeler arasındaki güven tesisi gibi birçok faydası vardır (Jovanoviç, 2015, s. 10).

Gelişmekte olan ekonomiler entegrasyonu sanayileşmenin başlaması adına bir araç olarak görmekte iken, gelişmiş ekonomiler onu, şuan ki endüstriyel gelişmelerini artırmak kadar ulaşılan düzeyi koruma aracı olarak da görmektedirler. Ekonomik entegrasyon geliştirmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle ilişkilerinde ekonomik durumlarını iyileştirmek için bir vasıta olarak da rol oynamaktadır (Ertürk, 2001, s. 182).

Brada ve Mendez'e göre ekonomik entegrasyon yatırımın riskliliğini azaltarak sermayenin büyüme hızını artırmaktadır. Üye ülkeler arası ticaret riski, diğer ülkelerle yapılan dış ticarete göre düşecektir, çünkü üye ülkeler arasındaki tarife ve kural dışı engellerin değişmesi riski, üye olmayanlarla yapılan ticaret riskinden çok daha azdır (Brada & Mendez, 1988, s. 164).

Ekonomik birleşmeler, çıkarların birleşmesi ve bütünleştirilmesi süreci yoluyla insanlığı, hızlı değişimin mağduru yerine faydalanıcısı haline getirerek bir dengenin oluşturulması konusunda önemli katkılar sağlayacaktır (Bennett & K.Oliver, 2015, s. 525)

1.3.Ekonomik Entegrasyonun Aşamaları

Ekonomiler arasındaki iktisadi işbirliği hareketleri, sınırlı sayıdaki mallar üzerinde kota indirimlerinden, kapsamlı iktisadi birliklerin oluşturulmasına kadar farklılık gösterebilmektedir. Bazı bütünleşme hareketlerinde sadece ülkelerin aralarındaki mal ve hizmet akımlarını serbestleştirmeleri, bazılarında buna ilave olarak üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, nihayet diğer bir kısmında ise yukarıda sayılanlarla birlikte para, maliye ve ekonomi politikası alanlarında da uyum ve işbirliğinin sağlanması söz konusudur (Seyidoğlu, 2013, s. 236).

İktisadi işbirliklerini gelişmişliklerine göre aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

1.3.1.Tercihli Ticaret Anlaşması

En dar kapsamlı bir ticari işbirliği örneğidir. Ticaret anlaşması yapan ülkeler, tek yanlı veya karşılıklı olarak birbirlerinin mallarına düşük gümrük tarifesi biçiminde ticari ödümler verirler (Seyidoğlu, 2013, s.236).

Tercihli ticaret anlaşmaları iki kategoride incelenebilir. Kısmi tercihli ticaret anlaşmaları olan birinci kategori, belirli spesifik mallar üzerinde farklı bir ülkeye ya da tek taraflı olarak ülkeler grubuna (gelişmiş ülkeler) uygulanan tercihli ticarettir. Kısmi tercihli ticaret anlaşmalarına örnek olarak Avrupa Birliği'nin kuruluşunun ilk aşaması olan, 1951'de akdedilen Avrupa Kömür Çelik Topluluğu Anlaşması gösterilebilir. Diğer bir örnek ise, farklı sektörel ikili anlaşmaların yarattığı MERCOSUR'dur. İkinci kategori olan tam tercihli ticaret anlaşmaları ise, serbest ticaret bölgelerini, gümrük birliklerini, ortak pazarı ve ekonomik birlikleri içermektedir. Serbest ticaret bölgelerinde, birlik içinde yer alan ülkeler arasındaki ticaret kısıtlamaları kaldırılmış ancak; her üye ülke kendi dış ticaret kısıtlamalarına koşulsuz bir şekilde karar verme hakkına sahiptir. Buna NAFTA'yı örnek verebiliriz. Gümrük birliklerinde ise üyeler tarafından dışa yönelik tek bir ticaret politikası belirlenir (Özçelik, 2006, s. 11).

1.3.2.Serbest Ticaret Bölgesi

Serbest ticaret Bölgesi, üyeleri arasında ticareti engelleyen veya kısıtlayan tarife ve kotaların var olmadığı ekonomik bütünleşme hareketidir. Anlaşma, birkaç sektöre indirgenebileceği gibi ülkeler arası ticaretin tüm boyutlarını da içerebilir. Diğer yandan serbest ticaret bölgelerinde taraf ülkelerin, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesi uygulama zorunluluğu bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle, her biri anlaşma dışında kalan ülkelere karşı kendi ticaret politikalarını uygulayabilmektedirler (Mıstaçoğlu, 2010, s. 60).

Serbest ticaret bölgesinde, birleşme dışında kalan ülkelere ortak bir gümrük tarifesinin uygulanmayışı önemli sorunlara yol açmaktadır. Örneğin birlik dışı ülkeler, bölge ülkelerinden gümrük vergisi daha düşük olana ihracat yapar. Bölgeye giren mallar, daha sonra yüksek gümrük vergisi uygulayan ülkeye de kolaylıkla geçebilir. Bunun sonucunda ticaret, olması gereken kanallarından sapmış olur. Bu durumu engellemek adına, bölge içinde serbest dolaşımda yer alan malların ilk üretim yerlerini gösteren menşe belgeleri düzenlenir. Eğer bölge içine düşük tarife uygulayan ülke, üzerinden mal gelmiş ve bu mallar da düşük tarifeli üye ülkeye geçiş yapması durumunda, bu ithal mallarından yüksek gümrük tarifesine sahip olan ülke gümrük farkı alır. Bunun sonucunda, ortak üye ülkeye göre daha düşük gümrük tarifesine sahip olan ülkenin çıkarları, bölge içinde korunmuş olur (Karluk, 1995, s. 329).

Serbest ticaret bölgelerine örnek verecek olursak; Latin Amerika ülkeleri arasında Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi(LAFTA, daha sonra ALADI), Batı Avrupa’da Avrupa Ekonomik Topluluğu(AET) dışında kalan İngiltere’nin öncülüğünde oluşturulan Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA) son olarak da EFTA ile AET arasında 1970’lerde şekillenen Avrupa Ekonomik Alanı (EES)’dir (Bayraktutan, 2004, s. 16).

1.3.3.Gümrük Birliği Teorisi

İktisadi entegrasyonun bu safhasında birliği kuran üye ülkeler, kendi aralarında ticarete uygulanan tüm kısıtlamaları yok saydıkları gibi, birlik dışı ülkelere karşı da ortak oluşturdukları bir gümrük tarifesi uyguladılar. Ekonomik bütünleşmenin bugün için uygulama alanı olan en yaygın aşaması da bu birleşme türüdür. Asıl gelişme 1950’lerin ardından görülmekle birlikte, tarihte gümrük birliği ile alakalı fiili uygulamalar da vardır. Tarihte tam bir ekonomik bütünlüğe yönelmiş ve bunu gerçekleştirmiş olan oluşumlardan, ABD’de Kuzey-Güney birleşmesini, Alman devletçiklerinin birleşmesiyle oluşan Zollverein’i, İtalyan Birliğini ve Benelux Birliğini sayabiliriz (Ertürk, 1993, s. 8).

İki veya daha fazla ülkenin karşılıklı ticaret üzerindeki gümrük vergileri, ithalat kotaları vs tüm engelleri kaldırarak üyesi olmayan farklı ülkelere gelen ürünler için eşit tarife uygulanmasına verilen isim Gümrük Birliği’dir. Gümrük Birliğini dışında kalan diğer ekonomilerden gelen mallar için aynı tarife uygulanmasına Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) denir. GB’ni üye ekonomiler, birlik içerisinde gümrük vergilerini kaldırdıklarından ve gümrük dışı ülkelere karşı OGT uyguladıklarından, malların taraflar arasında ticareti “serbest dolaşım kuralı” olarak uygulanan ilke çerçevesinde yürütmektedir. Gümrük birliğine dahil olan ülkeler arasında tarife ve kota türündeki kısıtlamalar kalkar, sadece mal ve hizmetler için ortak bir piyasa oluşturulur (Özdemir, 2013, s. 6).

Gümrük birliklerinin neden olduğu ekonomik etkiler, dinamik ve statik olmak üzere ikiye ayrılır. Statik etkiler, teknoloji ve iktisadi yapının sabit kalması varsayımı altında yalnızca üretim faktörlerinin yeniden dağıtımı dolayısıyla ortaya çıkacak etkileri ifade eder ve tek seferliktir. Dinamik etkiler ise kaynak arzını, üretim yönetimini ve teknolojiyi değiştirir ve çoğunlukla kalkınmayı hızlandıran niteliktedir (Seyidoğlu, 2013, s. 239).

1.3.3.1.Gümrük Birliğinin Dinamik Etkileri

Dinamik ekonomik etkiler, ülkenin üretim imkânları eğrisini yukarı doğru çeken etkiler olarak tanımlanabilir. Üretim imkânları eğrisini kuzey-doğu yönünde hareket ettiren bu etkileri önceden belirlemek güçtür. Üretim, tüketim yatırım, dış ticaret, faktör donanımı, teknoloji gelişimi, iç ve dış piyasa koşulları gibi özellikle ekonominin isleyişinden kaynaklanan birçok etki saymak mümkündür. Bütün belirsizliklere rağmen bu etkilerin süreklilik gösteren etkiler oluşu dinamik etkileri önemli kılmaktadır (Özçelik, 2006, s. 45-46). Gümrük birliğinin etkileri beş başlık altında inceleyebiliriz.

i.Ölçek Etkisi

Bütünleşen daha geniş bir piyasanın talebini karşılamak üzere üretim hacminin artırılması, ölçek ekonomileri yoluyla maliyet ve dolayısıyla rekabet avantajı sunar. Büyük ölçekli üretimin yol açtığı maliyet düşürücü etkiler, içsel ve dışsal ölçek ekonomileri biçiminde iki grupta incelenir (Bayraktutan, 2004, s. 46).

İçsel ekonomiler, bir firmanın veya sanayi alanının içyapısında meydana gelen değişikliklerin o firma veya sanayi dalına sağlamış olduğu katkılardır. Belirli bir üretim büyüklüğüne ulaşan bir firma üretimini daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı ile sürdürebiliyorsa, bu firma içsel ekonomilerden en iyi şekilde fayda sağlamaktadır. Böyle bir firma, kullandığı girdiler arasındaki katsayı değişmemek şartıyla artan girdiler karşılığında daha fazla çıktı elde edebilir. Bu sebeple içsel ekonomileri, ölçeğe göre artan verimler veya ölçeğe göre azalan maliyetler şeklinde tanımlayabiliriz.

Firmaların içsel ekonomilerden yararlanabilmesi ve optimum ölçekle kurulabilmeleri için, içinde bulundukları ekonomilerin de optimum tesisler kurmaya uygun olması gerekir. Ekonomideki talep hacmi hem nihai mallar hammadde ara malların optimum ölçekte üretimini sağlayacak seviyede olmalıdır. Mesela nisbi mallar için optimum büyüklüğe sahip bir piyasa, ara mallar yönünden optimum altı kalabilir. Bu sebeple, ekonomide içsel tasarruflardan yararlanabilmek için piyasada arz edilecek olan mallara yönelik talebinde uygun bir hacimde olması gerekir (Karluk, 1995, s. 242-244).

Dışsal ölçek ekonomileri ise, firmaların ait oldukları sanayi dalının gelişmesinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Büyük pazarda faaliyette bulunan firmaların kitlesel üretime geçmeleri üretimde kullanmış oldukları hammaddelere yönelik olan talebi de

artıracaktır. Ara malları üreten firma da artan talebi karşılamak için üretimi artıracaktır. Endüstriye hammadde sağlayan işletmelerin de ileri teknoloji ve büyük ölçekli üretim yöntemleri kullanmaya başlamaları hammadde ve ara malların bollaşmasına, kalitenin yükselmesine ve fiyatın düşmesine neden olur. Bu da bir yandan ucuzlayan ara malları kullanan şirketlerin ürünlerinde de fiyat düşüşü yaşanacağı diğer yandan da üretim artacağı için büyümeyi olumlu etkilemektedir (Mujezinoviç, 2006, s. 25).

ii.Dış Rekabet Etkisi

Gümrük tarifeleri, kotalar ve diğer farklı kısıtlamalar tekelleşmeyi ve verimliliği yetersiz işletmeleri özendirir. Birlik içinde dış ticaret engellerinin kaldırılması, yerli üreticileri dış piyasa rekabetiyle yüz yüze getirir. Bunun sonucu olarak verimliliği yetersiz üreticiler endüstriyi terk eder ve ancak rekabet karşısında sağlam duran verimli çalışan üreticiler faaliyetlerini devam ettirebilir (Seyidoğlu, 2013, s.244).

Ancak entegrasyonun, üye ülkeler arasında rekabeti arttırıp arttırmayacağı da tartışma konusudur. Bir kısım iktisatçılar gümrük birliğinin, monopol eğilimlerini azaltıp, rekabeti arttıracığını ve bunun sonucunda üretimin artacağını öne sürmektedirler. Böyle düşünenlere göre, ulusal ekonomide monopol eğilimleri kuvvetlidir. Ancak gümrükler kalkıp üye ülkelerden rakip mallar gelmeye başlayınca ulusal tekeller, yabancı rakiplerle rekabete girme gereği duyacak ve tekerci konumun verdiği; düşük kalite, yüksek fiyat gibi tüketici zararına olan davranışlardan vazgeçecektir. Öte yandan, gümrük birliğinin kurulması; hükümetlerin mali yardımlarla etkin olmayan üreticileri destekleme teşvik etmesine de engel olacaktır (Özçelik, 2006, s. 51).

iii.Yatırımları Teşvik Etkisi

Gümrük Birliği, birlik içi ticareti serbestleştirip pazarın büyümesini sağlayarak birlik içindeki kapitalin daha karlı ve verimi daha yüksek olan ülkelere, birlik dışında kalan kapitalin de birliğe yönelmesini sağlar. Bunun sonucunda birlik içerisinde üretim, yatırım ve gelir artar. Gümrük Birliği, tarifelerin tekrar artmayacağı konusunda işadamlarına güvenli bir ortam oluşturarak yatırımların riskliliğini azaltıp karlılığı yükseltirken, piyasa büyüklüğünün genişlemesine, birlik çatısı altında üretimin daha devinimli ellerde toplanmasına ve bölgeye yüksek miktarda yabancı sermaye yatırımının çekilmesine yardımcı olur.

Gümrük birliklerinin kurulmasında, birlik dışı ülke üreticilerinin ortak gümrük tarifesinden kaçınmak ve bölge içindeki yatırımlarını artırmaları amaçlanmaktadır. Bu tür yabancı sermaye işletmelerine “tarife fabrikaları” adı verilmektedir. Nitekim Avrupa Ortak Pazarı’na 1960’dan sonra akan Amerikan sermayesi özellikle bu nedene dayanıyordu (Seyidoğlu, 2013, s.245).

iv.Teknoloji Etkisi

Gümrük birliği, teknolojik ilerlemeyi üç farklı yolla gerçekleştirmektedir. Bunlardan ilki, artan rekabetin yurtiçi firmaları etkin çalışmaya zorlaması sonucunda yeni teknik yöntemler aranması ve AR-GE’ye verilen önemin artmasıyla teknolojik ilerlemenin gerçekleşmesidir. İkincisi yerli üreticinin büyük bir pazarla karşılaşması sonucunda üretim ölçeğinin genişlemesidir. Bu da aynı şekilde AR-GE’ye ayrılan payı artıracaktır. Son olarak ise artan dolaysız yabancı yatırımlarının getirdiği teknolojiler sayesinde birliğin daha yüksek bir teknolojik düzeye erişmesini sağlamasıdır. Böylelikle gümrük birliğinde teknolojik ilerlemenin artması rekabeti artıracak, rekabet artınca ölçekte büyüme olacak ve bu da yabancı sermaye yatırımlarını artıracaktır (Karayılan, 2014, s. 18).

v.Kaynak Kullanımında Verimlilik

Bütünleşen alanlarda, birlik içerisinde emek ve sermayenin hareketliliğindeki artış, bölge içinde kaynakların daha verimli bir şekilde kullanılmasını sağlar. Bu da verimliliği ve refahı artıran bir etkidir (Seyidoğlu, 2013, s. 245).

1.3.3.2.Gümrük Birliğinin Statik Etkileri

Gümrük birliğinin statik etkileri işgücü, sermaye stoku ve teknolojinin veri olması varsayımı altında, üye ülkelerde kaynakların yeniden dağılımına bağlı olarak ortaya çıkan etkileri kapsamaktadır. Statik etkiler gümrük birliği öncesi ve gümrük birliği durumunda üretim, tüketim, iktisadi refah ve ticaret akımlarını karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Statik etkiler ilk ve son defa olarak ortaya çıkan kısa dönemli etki niteliğindedir. Gümrük birliğinin statik etkilerini incelemek amacı ile teori kapsamında açık ya da örtülü bir dizi varsayım yer almaktadır. Bu varsayımlar şöyle sıralanabilir (Küçükahmetoğlu, Çeştepe, & Tüylüoğlu, 2013, s. 54-55):

- Sermaye stoku, İşgücü ve teknoloji sabittir
- Üretim faktörlerinin ülke içindeki dolaşımı serbest, uluslararası dolaşımı serbest değildir
- Mal ve hizmet piyasalarında tam rekabet vardır
- Üretim faktörleri tam çalışma durumundadır
- Üretim sabit ya da artan maliyetlerle yapılmaktadır
- Ürün fiyatları fırsat maliyetlerini yansıtmaktadır
- Dış ticaret dengededir
- Dış ticaretin kısıtlanmasında yalnızca gümrük vergileri kullanılmaktadır
- Uluslararası ticarete taşıma giderleri yoktur
- Tüm ürünler homojen bir yapıdadır

Statik etki; kendi aralarında ekonomik entegrasyon gerçekleştiren ülkeler, birlik dışı ülkelere karşı çeşitli gümrük tarifeleri uygulayarak ve entegrasyon çeşitlerine göre de üye ülkeler ile üye olmayan ülkeler arasında önemli ticaret hacmi değişimleri olabilir. Entegrasyon içerisinde yer alan ülkeler arasında serbest ticaret artar, üye olmayan ülkelerle gerçekleştirilen ticaret, tarifeler nedeniyle üye ülkelere kayabilir. Ticaretin bu şekilde kaymalar yapması ekonomik entegrasyonun statik etkilerini oluşturur. Bunlar da; “Ticaret Yaratılması” (Trade Creation) ve “Ticaret Sapması” (Trade Diversion) olarak tanımlanır (Odabaş, 2012, s. 11–12). Statik etkiler üretim ve tüketim etkisi olarak ikiye ayrılır.

Üretim Etkileri

Gümrük birliklerinin üretime olan etkileri, bazı mallara yönelen tüketici alımlarının üçüncü üretici ülkeler ve iç üreticilerden ortak üretici ülkelere kayması sonucunda gerçekleşmektedir (Karluk, 1995, s. 228). Bu etkiler iki şekilde gerçekleşir.

a)Ticaret Yaratıcı Etki

Jacob Viner gümrük birliğinin ticaret yaratıcı etkilerini; iktisadi birlik oluşturulduktan sonra ticaretin daha ucuz olan gümrüksüz kaynaktan daha fazla gerçekleştirilmesi olarak tanımlamıştır (Yiğit, 2003, s. 12).

Ticaretin serbestleştirilmesi üye ülkeler arasındaki verimsiz yerli sanayinin verimli diğer ülke sanayisi ile değiştirilmesi sonucu ortaya çıkan etkiye ticaret yaratıcı etki denilmektedir. Ticaret saptırıcı etki ise üyelik sonucunda daha verimli ülkenin birlik dışında kalması sonucu ortaya çıkmaktadır. Refah artışı olabilmesinin koşulu ticaret yaratıcı etkinin saptırıcı etkiden büyük olmasıdır (Tekere, 2012, s. 19).

Ticaret yaratma; insanların, alışverişten sonra diğer ürünleri almaları için daha fazla paraları kalacağı için düşük fiyat düzeyindeki ürünler için talep yaratılmasına öncülük eder. Ayrıca, üye ülkelerdeki endüstriyel alıcılar ve tüketiciler daha önceden karşılaşmadıkları genişlikte mal ve hizmet arasından seçimlerini yapma olanağına sahip olacaklardır (Yılmaz B. ,2007, s.25–26).

Ticaret yaratılmasını bir örnekle açıklarsak; X, Y ve Z olmak üzere üç ekonomi ve bir ürün varsayalım. Bu malın söz konusu ülkelerdeki maliyetleri, sırasıyla 200 \$, 150\$ ve 100 \$’dır. X, yerli üreticileri korumak amacıyla % 200 oranında gümrük vergisi uygulamaktadır. Bu tarife düzeyinde, en düşük maliyete (100\$) sahip olan Z bile, X ülkesinde ürün satamaz ve sabit üretim maliyeti varsayımıyla, talebin tamamı yurt-içi üreticilerce karşılanır.

Tablo 1

Gümrük Birliği Öncesi Cep Telefonu Fiyatları (X’de %200 Tarife)

	X	Y	Z
Birim Maliyet	200\$	150\$	100\$
X’de Gümrük Vergisi	--	300	200\$
X’de Fiyat	200\$	450\$	300\$

Kaynak: Bayraktutan, s. 36

X ile Y arasında, X’in gümrük vergisi oranını ortak tarife yapan bir gümrük birliği oluşturulduğunda; fiyatlar aşağıdaki tablodaki gibi olacaktır.

Tablo 2**Gümrük Birliği Sonrası Cep Telefonu Fiyatları (Ortak Tarife %200)**

	X	Y	Z
Birim Maliyet	200\$	150\$	100\$
B'de Gümrük Vergisi	--	-	200\$
B'de Fiyat	200\$	150\$	300\$

Kaynak: Bayraktutan, s. 36

Sonuçta fiyatlar, Y ülkesi kaynaklı cep telefonu fiyatları düşeceğinden, X tüketicileri, satın alımlarını Y'den yapacak ve X'teki cep telefonu üreticileri, bir başka ürüne yöneleceklerdir. Tam istihdam varsayımıyla, X, kaynaklarını bir başka ürün için kullanıp cep telefonunu kendisinden düşük maliyetle üreten Y ülkesinden satın alarak açıkça daha iyi durumda olacaktır. Bu durum ticaret yaratıcı etki olarak adlandırılmaktadır.

b)Ticaret Saptırıcı Etki

Ticaret saptırıcı etki, gümrük birliğinin kurulması ile en verimli üreticinin birlik dışında yer alması ve birliğe dahil olan ülkelerin bu ülkeden gerçekleştirmekte oldukları ithalatın sona bulması sonucunda ortaya çıkar. Bunun sonucu olarak ithalat en verimli ülkeden birliğe üye daha düşük verimli ülkelere kaymış olur. Bu bağlamda kaynakların verimliliği göreceli bir şekilde azalmış olacağından refah değişimleri olumsuz etkilenecektir. Örnekle açıklarsak; yukarıdaki ülkeler tekrar ele alınırsa bu defa gümrük birliği yok ve % 80 tarife uygulansın. X ülkesindeki en ucuz cep telefonu Z'den ithal edilendir; bu yüzden X üreticileri cep telefonu üretmez ve Z, gümrük vergisiyle artan fiyata rağmen bu piyasanın talebini karşılar.

Tablo 3**Gümrük Birliği Öncesi Cep Telefonu Fiyatları (X'de %80 Tarife)**

	X	Y	Z
Birim Maliyet	200\$	150\$	100\$
B'de Gümrük Vergisi	--	120	80\$
B'de Fiyat	200\$	270\$	180\$

Kaynak: Bayraktutan, s. 37

X ve Y arasında gümrük birliği olması durumunda, tuhaf bir gelişme olmakta; X ülkesindeki tüketiciler için Y'nin fiyatları, ortak gümrük tarifesine sayesinde, daha ucuza mal etmekte olan Z'nin altına düşmektedir. Dolayısıyla, X, ticaretini, düşük maliyetli üretici Z'den, yüksek maliyetli üretici Y'ye kaydıracaktır. Tüketiciler, gümrük birliği öncesinde Z'den ithal edilen ve 180 \$ olan cep telefonu fiyatının 150 \$'a inmiş olması nedeniyle birim mal başına 30 \$ kazanç sağladıklarını düşünebilir. Ancak, X hazinesine, gümrük birliği öncesinde (% 80 tarife) , ithal edilen cep telefonu başına 80 \$ girdiği; gümrük birliği ile birlikte, artık gümrük vergisi alınmadığından, bu 80 \$'ın 30 \$'ı tüketicilere giderken 50 \$'ının kaybedildiği unutulmamalıdır. Ayrıca, dünya kaynakları bakımından, daha önce 100 \$ ile üretilen cep telefonu için, artık 150 \$ tutarında kaynak kullanılmaktadır. Viner'in "ticaret saptıran gümrük birliği " nitelemesinden esinle bu sonuç, "ticaret saptırıcı etki" olarak adlandırılır. Gümrük birliği sonrası oluşan fiyatlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4

Gümrük Birliği Sonrası Cep Telefonu Fiyatları (Ortak Tarife %80)

	X	Y	Z
Birim Maliyet	200\$	150\$	100\$
B'de Gümrük Vergisi	-	-	80\$
B'de Fiyat	200\$	150\$	180\$

Kaynak: Bayraktutan, s. 37

Son olarak denilebilir ki gümrük birliğinin dünya refahına net etkisi ise bu iki etkinin göreceli büyüklüğüne bağlıdır. Eğer baskın olan etki ticaret yaratıcı etki ise birlik içinde üretim daha verimli ellerde toplanacak ortalama kaynak verimliliği artacak ve bu birliğin hem üye ülkelere hem de dünya refahına etkisi olumlu yönde olacaktır. Fakat eğer baskın olan etki ticaret saptırıcı etki ise üçüncü ülkelerin daha verimli üreticileri yerine daha az verimli birlik içi üreticiler geçecek dolayısıyla ortalama kaynak verimliliği düşecek ve gümrük birliğinin birliğine dahil olan ülkelere ve dünya refahına net etkisi olumsuz olacaktır (Yılmaz A. , 2012, s. 21).

Tüketim Etkileri

Ülkelerin gümrük birliğine gitmeleri sonucunda gümrük tarifelerinin yok sayılması, piyasa içi fiyatların düşmesine, bir mala gümrük tarifesine uygulanması ise bu malın asıl

fiyatının gümrük vergisi oranı kadar artmasına neden olur. Birlik sebebiyle yok sayılan tarifeler birlik içindeki hareketliliği artırdığından, ekonomideki tüketim kalıbını da değiştirir. Çünkü birliğe dahil olan ekonomiler içerisindeki mal hareketliliği, ekonomideki nisbi fiyatları etkiler. Sonuç olarak tüketici alımlarında belirli bir ihtiyacı daha az etkin karşılayan yerli mallardan, o ihtiyacı daha etkin karşılayan yabancı mallara doğru bir kayma doğar. Nisbi fiyatları değişen yerli mallar, ikame malı ise ve talep esneklikleri de sıfırın üzerinde ise, bu mallara yönelik tüketim değişir. Böylece, indirilen gümrükler sebebiyle nisbi olarak ucuza gelen yabancı mallar (ortak üye malları), daha yüksek miktarda talep edilir ve bu şekilde gümrük birliklerinin tüketim etkileri meydana çıkar (Karluk, 1995, s. 234).

Gümrük birliği kurulduktan sonra ülke içindeki fiyatların yükselmesi durumunda olumsuz tüketim etkisi gerçekleşmekte ve tüketim azalmaktadır. Buna karşılık, birlik içinde üyeler arasında ticaret artar ve fiyatlarda bir düşme meydana gelirse olumlu tüketim etkisi yaşanmaktadır. Olumlu tüketim etkisinin ortaya çıkması halinde tüketim, gümrük birliğinin öncesine göre artmakta ve tüketicilerin refah düzeyleri yükselmektedir. Bir gümrük birliğinde olumlu tüketim etkisinin ortaya çıkarılması için iki şartın varlığı gereklidir (Yılmaz B. ,2007, s.29–30):

- Birleşmeden önce üye ekonomilerin dış ticaret hacimleri küçük olmalıdır. Çünkü yeni durumda birlik dışı ülkelerin malları az miktarda tüketilirken, yerli mallar daha fazla tüketilme imkânına kavuşmaktadır.
- Birleşmeden önce üye ülkelerin arasındaki ticaret, dış dünya ile yaptıklarına oranla daha fazla olmalıdır. Böylece, birliğe katılan ülkelerdeki toplam harcamaların büyük bir bölümünün iç ticarete gitmesi sağlanır.

Sonuçta gümrük birliğine giren ülkenin ithal malları üzerindeki gümrük vergileri yüksek, söz konusu mala olan talep elastikliği fazla, ortak memleketin söz konusu mal arz elastikliği fazla olması durumlarında yüksek kazanç sağlayacaktır (Hatipoğlu, 1993, s. 111).

1.3.4.Ortak Pazar

Ortak bir piyasa, üretim faktörlerinin serbest hareketlerine izin vererek bir gümrük birliğinin ötesine geçer (Saini, 2011, s. 9). Gümrük birliği ile sağlanan serbest ticaret ve

ortak tarife kazanımlarına ilaveten emek, sermaye, girişim gibi üretim faktörlerine serbest dolaşım imkânı sağlayan, dolayısıyla gümrük birliğine göre daha gelişmiş bir aşamayı sağlayan bütünleşme biçimidir (Bayraktutan, 2004, s. 17).

1.3.5.İktisadi Birlik

Ekonomik Birlik, ortak pazardan daha gelişmiş bir entegrasyon hareketi olup, bir dizi ekonomik politikaların uyumlaştırılmasını gerekli kılar. En başta maliye ve para politikaları yanı sıra işgücü piyasası, bölgesel kalkınma, ulaşım ve sanayi politikalarının eşgüdümlü olarak uyumlaştırılmasını gerekli kılmaktadır. Bir ekonomik birlik ortak para birimi ve ortak para politikası kullanımını içerir. Özellikle tek para sistemi, merkez bankası ve birleştirilmiş mali sistem ile ortak dış ticaret politikalarının uyumlaştırılması, ekonomik entegrasyonun temelini oluşturur (Özdemir, 2013, s. 7).

Ortak pazar, Gümrük birliği ve Serbest ticaret, üyeler arasında dış ticarete uygulanan kota, tarife gibi engelleri ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Ekonomik entegrasyon ise uluslar üstü ekonomik politikaların birlikte alındığı ve her üye ülkede aynen uygulandığı bir ekonomik bütünleşme türüdür (Karluk, 1995, s. 215).

Örneğin vergi politikaları, para ve maliye politikaları ile sosyal ve diğer ulusal politikaların uyumlu bir şekilde işlemlerini gerekli kılar. Böyle bir uyum, üyeler arasında tam bir bütünleşme sağlanması, diğer bir deyişle, üyelerin adeta tek bir birleşik ülke oluşturmalarına benzetilmektedir (Karayılan, 2014, s. 9).

Gümrük birliği ve Tek Pazar aşamasını geride bırakan Avrupa Birliği (AB), özellikle Maastricht Anlaşması'nı (1991) izleyen süreçte, üyeleri arasında malların, hizmetlerin, insanların ve sermayenin serbest dolaşımını sağlama; parasal, mali ve sosyal politikaları uyumlaştırma konusunda kaydettiği ilerlemelerle ekonomik birlik konusunda ciddi mesafe almış bir bütünleşme örneği sergilemektedir (Bayraktutan, 2004, s. 19).

1.3.6.Parasal Birlik

Parasal birlikler veya ortak para sahaları ekonomik bütünleşme içinde uygulanabileceği gibi, ondan ayrı olarak da uygulanabilir. Parasal birlik, üye ülkelerin ulusal paralarının sabit kurlardan birbirlerine bağlanmasını ve bu amaçla da üyelerin para ve maliye politikalarının birbiriyle uyumlu olmasını öngörür (Seyidoğlu, 2013, s. 237).

Para sahasının Sterlin Sahası, Dolar Sahası gibi tarihsel ve Frank Bölgesi gibi aktüel örneklerinden söz etmek mümkün iken, parasal birlik açısından kayda değer başarıların yine Avrupa’da sağlandığı gözlenmektedir. 1979’da Avrupa Para Birimi (ECU) temeline dayalı olarak oluşturulan Avrupa Para Sistemi, 1990’larda, üç aşamalı bir planla geliştirilerek Avrupa Para Enstitüsü yerine Avrupa Merkez Bankası’na ulaşmıştır. Bu arada EURO, ECU yerine, 1999’da kaydi para, 2002 başından itibaren ise AB ülkelerinin büyük çoğunluğunun ulusal parasının yerini alan nakit para olarak tedavüle girmiştir (Bayraktutan, 2004, s. 19).

1.3.7.Siyasi Birlik

Ülkelerin para ve maliye politikalarını uyumlu hale getirilmesi, iktisadi olarak tek elden yönetilmesine yol açacaktır. İktisadi konularda birlikte hareket eden birlik, güvenlik ve savunma gibi konularda da birlikte hareket edecektir. Bu aşamayı bir önceki aşamadan ayıran yön, bu aşamada ulusal ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde kaldırılması ve bunun yerini bir uluslar üstü otoritenin almasıdır.

1.3.4.Gümrük Birlikleri ve Serbest Ticaret Bölgelerinin Karşılaştırılması

Tercihli ticaret anlaşmaları birer uluslararası ekonomik bütünleşme örnekleridir. Fakat bu uygulamalar örgütsel bir yapıya sahip olmadığı için günümüzde ekonomik birleşme oluşumları içinde en çok uygulama alanı bulan gümrük birliği ile serbest ticaret bölgeleridir. Bu iki birleşme şeklinde de üye ülkeler arasında gümrük tarifeleri ve kotalar kaldırılmaktadır. Gümrük birliklerinde diğer ülkelere ortak bir gümrük tarifesi uygulama alanı bulurken, serbest ticaret bölgelerinde tüm ülkeler kendilerinin belirlemiş olduğu tarifelerini devam ettirmektedir. Bu uygulamalarından dolayı gümrük birliklerinin daha gelişmiş bir entegrasyon aşaması olduğu sonucuna varılmaktadır (Karayılan, 2014, s. 13).

Gümrük birliği ya da serbest ticaret bölgesinin ekonomik bakımdan karşılaştırılması sonucu temel özellikleri aşağıdaki gibi değerlendirilebilir (Küçükahmetoğlu, Çeştepe, & Tüylüoğlu, 2013, s. 54-55).

- Serbest ticaret bölgesinde birlik içi ülkelerinin belirlemiş olduğu tarifelerin birbirinden farklı içerikte olması nedeni ile birlik dışı ülkeler ihracatı en düşük tarife uygulayan ülkeden gerçekleştirmekte ve bunun sonucunda gümrük vergisi gelirleri en

düşük tarife uygulayan ülkeye giderek diğer ülkeler kayıp ile karşılaşmaktadırlar. Gümrük birliği içerisinde yer alan ülkeler ortak gümrük tarifesi uyguladıklarından tarife gelirlerini arttırmak istemezler. Gümrük birliğinde karar alma süreci tarifelerin yükseltilmesi yönünde baskı yaratabilir. Üye ülkeler kendi istekleri doğrultusunda belirli bir ürünün tarife oranının arttırılması diğerlerinin ise azaltılması yönünde karar alabilirler.

- Serbest ticaret bölgesi ülkeleri dış ticaret politikasını uygulama konusunda gümrük birliği ülkelerine göre daha büyük ölçüde esnekliğe sahiptir. Bölge ülkeleri uluslararası pazarlarda rekabet gücünü arttırmak amacı ile ithal girdilere uygulanan kotaları azaltabilirler, ayrıca bölge kapsamında ortaya çıkabilecek ticaret sapmasının yol açacağı pahalı ithalatı engellemek amacı ile tarife indirimine gidebilirler. Gümrük birliği ülkeleri ise birlik dışı ülkelere karşı belirli bir ortak gümrük tarifesi uygulamayı sürdürürler.

- Serbest ticaret bölgesinde uygulama alanı bulan menşe kuralları sistemi ticaret engelleri vasıtasıyla birlik dışı ülkelerin ihracatını engellerken üye ülkelerinin birbirine ihracatını teşvik eder. Menşe kuralları gümrük vergisi dışında daha fazla ticaret kısıtlamaları getirdiği için serbest ticaret anlaşmaları gümrük birliğine göre daha yüksek miktarda ticaret saptırma etkisine neden olur.

- Gümrük birliği ülkeleri ortak gümrük tarifesini birlikte belirledikleri için birlik dışında kalan ülkelere karşı dış ticaret hadlerini daha iyi duruma getirebilirler. Serbest ticaret bölgesinde ise üye ülkeler arasında tarife uygulamaları konusunda birlik olmadığı için pazarlık gücü yetersiz kalır ve birlik dışı ülkelere karşı dış ticaret hadlerinde kötüleşme meydana gelir.

- Serbest ticaret bölgesi ve gümrük birliklerinde üreticilerin korumacılık yönündeki lobi faaliyetleri serbest dış ticaret politikalarına karşı bir engel oluşturur ve ticaret sapmasına yol açarken gümrük birinde lobi faaliyetlerinin düzeyi ve dolayısı ile tarife oranları serbest ticaret bölgesine göre daha azdır.

- Yukarıdaki değerlendirmeye göre iki ayrı bütünleşme biçimi farklı sonuçlara yol açabilmektedir. Ortaya çıkacak iktisadi refah etkileri bütünleşme kapsamındaki ülkelerde uygulanan ticaret engellerinin düzeyine bağlıdır. Bu nedenle iki ayrı bütünleşme biçiminden hangisinin daha üstün olduğunu önceden söylemek zordur.

1.5. Ekonomik Entegrasyonun Başarı Şartları

Başarılı bir ekonomik entegrasyon oluşturmak için belli başlı koşulların meydana gelmesi gerekmektedir. Entegrasyona üye ülkelerin kalkınma düzeyleri birbirleri ile yakın düzeyde olmalıdır. Bazı ekonomiler çok geri kalmış, diğerleri oldukça ileri seviyede kalkınma düzeyinde ise, entegrasyon muvaffak olmak için kendisini zorlamak durumunda kalacaktır. Bir diğer başarı kıstası da ödemeler dengesi ve döviz kuru politikasıdır. Bölge içinde yanlış uygulanan döviz politikaları tarifeler kadar, iç ticarete engel teşkil edebilir. Kurların aşırı değerlenmiş olması bölge ülkelerini bölge dışından ithalata zorlayabilir (Ertürk, 1993, s. 83). Bunlar dışında ekonomik entegrasyonun kabul görmüş diğer başarı koşullarına bakacak olursak (Dartan, Hatipoğlu, & M.Dikkaya, 2002, s. 10):

- Üye ekonomilerin milli gelirlerinin birbirine yakın bir seviyede olması ve böylece bölgeler arasındaki refah artışının farklılığını önlenmesinde yardımcı olacaktır.
- Üye ekonomilerin birbiri ile rakip ürünler üretmesi fakat farklı maliyet yapıları içeren nitelikte olması; bütünleşme sonrası ticari kısıtlamaların kalkması ile ticaret hacminin ve dolayısıyla refah seviyesinin artmasına da katkı sağlamış olacaktır.
- Siyasal, sosyal, kültürel ve idari açıdan benzer ülkeler arasındaki birleşmeler, söz konusu ülkeler arasında işbirliğini ve karşılıklı anlayışı artırdığından, doğabilecek sorunların çözümünde katkı sağlayacaktır. Bölgesel bütünleşme, üye ülkeler arasında ekonomik, sosyal, politik ve kültürel faktörleri içeren bir bütünleşme sürecidir. Böyle bir sürecin başarılı olabilmesi, o süreçte yer alan ülkelerin aynı değerlerde, ortak hedeflerde ve çıkarlarda birleşmelerine bağlıdır.

BÖLÜM 2: BAŞLICA İKTİSADİ ENTEGRASYON UYGULAMALARI

2.1.Ekonomik Entegrasyonun Temelleri

Serbest ticaret teorisinin geçmişteki izini sürmek, bizi sırasıyla Adam Smith'in 'Ulusların Zenginliği' ve David Ricardo'nun 'Politik Ekonomi Prensiplerinin yayınlandığı' 1776 ve 1826 yılları arasına geri götürür. Merkantilist koruma politikalarının aksine serbest ticaret, hem Smith hem de Ricardo tarafından küresel düzeyde üretim verimliliğine ulaşmak için bir yol olarak teorik düzeyde desteklenmiştir. Takip eden yıllarda, bilim adamları ticaretin bir ülke ekonomisine olan etkisini daha iyi anlamak için hem teorik hem de ampirik çalışmalar yapmışlardır (Bryant & Javalgi, 2014, s. 439).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından bir çok iktisatçı tarafından ekonomik entegrasyon üzerinde durulmuştur. Ekonomik entegrasyon teorisi, iktisatçı Jacob Viner'in 1950 yılında yapmış olduğu bir dizi teorik çalışmalarla başlamıştır. Bu teorik çalışmaların ekonomik entegrasyon teorisine yapmış olduğu katkılar bu yolda önemli adımlar atılmasında yardımcı olmasının yanında öncesinde de bu konuyla ilgili bazı analizler yapılmıştır. Taussing ve Torrens bu teoriye Viner öncesi çalışmalarıyla katkıda bulunmuş, bir nevi Viner'in önünü açmıştır (Erkekoğlu L. C., 2015, s. 40).

Prebisch ve Furtado, geri kalmışlığın aslında gelişmiş ekonomilerin gelir düzeylerine kıyasla sadece "geri kalmışlık" olarak tanımlanmayacağına inanmıştır. Onlara göre bir ülkeyi azgelişmiş olarak tanımlayan şey, ülkenin uluslararası ekonomiye ne kadar katıldığıyla ilgiliydi ve ekonomilerin gelişmiş ülkelerin tedarikçisi olmaktan kurtulup ülkelerini geliştirmek için entegrasyona ihtiyaçları olduğunu düşünmüşlerdir (J. & Carvalho, 2009, s. 237).

Almanya'da 1834 yılında kurulan Alman Gümrük Birliği (Zollverein) İlk bölgesel bütünleşme hareketi olarak bilinmektedir. Almanya'daki bu bölünmüşlüğü ortaya çıkardığı kapalı ekonomiler ve bunların gelişme imkânları da büyük ölçüde engele uğramıştı. Bu engellerden kurtulmak adına gümrük birliğini kurmuşlardır (Özçelik, 2006, s. 5).

1957'de temelleri atılan Avrupa Ekonomik Topluluğu bölgesel ekonomik entegrasyonun ilk önemli örneğidir (İncekara, 1995, s. 53).

2.2.Avrupa Kıtasındaki Ekonomik Birleşmeler

1.Avrupa Birliği (AB): Avrupa Topluluklarının ilki olarak bilinen Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu, Belçika, Fransa, İtalya, Federal Almanya, Lüksemburg ve Hollanda arasında 18 Nisan 1951'de Paris Antlaşması ile kurulmuştur. Paris Antlaşması'nın 25 Temmuz 1952'de yürürlüğe girmesi ile ilk Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) yasal olarak doğmuştur (Şahin,2011,s94). 1954 ve 1955 yıllarında AKÇT'nin altı üyesi arasındaki ekonomik politikaları bütünleştirme alanlarının bir ortak pazar oluşturulacak şekilde genişletilmesi yönünde öneriler ortaya konulmuştur. Bu öneriler doğrultusunda 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET ya da Ortak Pazar) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (Euratom) Roma Antlaşması ile kurulmuştur (Bennett & K.Oliver, 2015, s. 314). 1967 yılında, AKÇT, AAET ve AET'in kurumları birleştirilmiş bunun sonucunda Avrupa Topluluğu sürecine geçilmiştir.

Üye ülkeler arasında 1 Temmuz 1968'de Gümrük Birliği gerçekleştirilmiş ve Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) uygulanmaya başlanmıştır (Bulaç, 2001, s. 30).

Maastricht Anlaşması, 1992 yılında üye ülke hükümetleri arasında imzalanarak yeni işbirliği imkânlarının başlangıcı olmuştur. Bu bağlamda, savunma, adalet ve içişleri konularında da birlikte hareket edilmesi, ortak politikaların belirlenmesi kararı alınmıştır (Karagül, 2014, s. 95). Bunun sonucunda Avrupa Birliği kurulmuştur.

1993 yılında malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımına engel teşkil eden uygulamaları kaldırmak amacıyla Tek Pazar uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulama sayesinde AB GSMH'sinde 877 milyar Euro tutarında ilave artış sağlanmıştır. Ayrıca 2,5 milyon civarında ilave iş imkânı yaratılmıştır (Bilici, 2005, s. 39).

Türkiye AET'ye 31 Temmuz 1959 yılında başvurmuş ve 11 Eylülde başvurusu kabul edilmiştir. 12 Eylül 1963 yılında AET ile Türkiye arasında Ankara Antlaşması imzalanmıştır. 1964 yılında Ankara Antlaşması yürürlüğe girmiş ve Türkiye'nin ilk hazırlık dönemi başlamıştır. 1995 yılında Türkiye Avrupa Parlamentosu Genel Kurulunda yapılan görüşmeler sonucunda 149 olumsuz, 36 çekimser oya karşı 343 evet

oyu ile AP üyeleri ile Türkiye arasında gümrük birliği onaylanmıştır (Karluk, 2013b, s. 92). Türkiye'nin bütün çabalarına rağmen üyelik süreci hala devam etmektedir.

2.Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA): 4 Ocak 1960 tarihli Stockholm Antlaşması'yla, İngiltere, Portekiz, Danimarka, Norveç, İsveç, Avusturya ve İsviçre tarafından oluşturulmuştur. 1973 tarihinde İngiltere ve Danimarka'nın birlikten ayrılmasıyla üyeler İsviçre, Norveç, İzlanda ve Liechtenstein olarak kalmıştır. Merkezi Cenevre'de bulunmaktadır. Aşağıda yer alan tablo 5'de EFTA ülkelerinin genel ekonomik durumu gösterilmektedir.

Tablo 5
EFTA Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	1.066	76.026	14	567	490
2015	1.089	78.429	13	569	475
2014	1.232	89.729	13	652	530
2013	1.233	90.908	13	700	567
2012	1.198	89.409	13	656	526

Kaynak: UNCTADSTAD (United Nations Conference on Trade and Development)

EFTA'nın temel amacı, üye ülkeler arasındaki ticaretin serbestleştirilmesidir (Seyidoğlu, 2013, s. 292). AB, EFTA'nın en büyük ticaret ortağıdır. EFTA'nın önemli ihracatlarından bazıları mineral yakıtlar ve petrol, tıbbi ürünler, makineler ve mekanik cihazlardır (EFTA, 2017).

2.3.Amerika Kıtasındaki Ekonomik Birleşmeler

1.Latin Amerika Entegrasyon Bölgesi (LAFTA,LAIA): 1Şubat 1960'da Montevideo Anlaşması ile kurulmuştur. Kurucu üyeler; Paraguay, Brezilya, Peru, Arjantin, Uruguay, Şili ve Meksika'dır. 1961 yılında Kolombiya ve Ekvator, 1966 yılında Venezuela son olarak da 1967'de Bolivya birliğe katılmıştır.

Tablo 6

LAIA Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	4.788	8.521	561	956	978
2015	5.027	9.040	556	987	1.073
2014	5.894	10.711	550	1.147	1.218
2013	5.923	10.886	544	1.176	1.230
2012	5.762	10.704	538	1.178	1.192

Kaynak: UNCTADSTAD (United Nations Conference on Trade and Development)

Birlik serbest ticaret bölgesine dayanmaktadır. Üyeler arasındaki ticari ilişkilerin belli bir takvime bağlı olarak serbestleştirilmesini ve bölgede tarımsal kalkınma ve sanayileşme politikalarının uyumlu hale getirilmesi amaçlanmıştır. Birlik 1967’de duraklama ve gerileme dönemine girmiştir. 1980 yılında süresi sona eren Montevideo Anlaşması’nı yenilemek adına yapılan istişareler neticesiz kalmış ve LAFTA resmi bir şekilde sona ermiştir. Birliğin yerine Amerika Entegrasyon Bölgesi (LAIA) adlı örgüt kurulmuştur. LAIA, LAFTA’nın aksine, bir takvim veya miktar hedefini içermeyen, uzun periyotta sağlam adımlarla bir Latin Amerika ortak pazarının kurulmasını amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda karşılıklı ticaret, ekonomik tamamlayıcılık ve işbirliğinin geliştirilmesi gibi bazı ilkeler benimsemiştir (Seyidoğlu, 2013, s. 297). Şu anda, LAIA ülkeleri arasındaki ticaretin yaklaşık % 70’i tamamen tarifelerden muaftır yani % 100’lük bir tarife tercihi sunmaktadır. Brezilya’ya gelince, serbest ticaret değeri bölgenin genel ihracatının yaklaşık % 75’ini ve toplam ithalatının yaklaşık % 90’ını oluşturmaktadır. LAIA anlaşmaları ağı nedeniyle, Güney Amerika’nın 2019’da serbest ticaret bölgesi haline gelmesi beklenmektedir (Foreign Affairs, 2017).

2.ANDEAN Ortak Pazarı: 26 Mayıs 1969 tarihinde imzalanmış ve 24 Kasım 1969 tarihinde de yürürlüğe girmiş olan Cartagena Anlaşması ile kurulmuştur. Üye ülkeler, Ekvator, Şili, Bolivya, Kolombiya ve Peru’dur. 1973 yılında pazara Venezuela katılmış, 1976’da ise Şili ayrılmıştır. Kuruluşun amacı, LAFTA’nın güçlü ülkeleri Brezilya, Meksika ve Arjantin karşında daha güçlü konumda olabilmektir. Sanayide verimliliği sağlama, pazarın genişlemesi dolayısıyla ortaya çıkacak ölçek ekonomilerinden ve ülke kaynaklarından yararlanma, ekonomik bütünleşmenin getireceği avantajlar arasında yer almaktadır (Karluk, 2013a, s. 338-339). AB,

ANDEAN ülkelerinin üçüncü büyük ikili ticaret ortağı ve başlıca yatırımcılarından biridir. 2016 yılında, AB'nin ANDEAN ülkeleriyle toplam ticareti yaklaşık 25,2 milyar Euro değerinde gerçekleşmiştir. ANDEAN, ağırlıklı olarak tarım ürünleri (% 55), yakıt ve madencilik ürünleri (% 38) başta olmak üzere AB'nin birincil ürünlerine ihracat yapmaktadır. AB ihracatı ağırlıklı olarak makine ve nakliye ekipmanları (% 42.3) ve kimyasal ürünler (% 22.8) olmak üzere çoğunlukla mamul mallardan oluşmaktadır (European Commission, 2018).

3.Orta Amerika Ortak Pazarı (CARICOM): 1950'li yıllarda, Birleşmiş Milletler (BM) Latin Amerika Komisyonu'nun (ECLA) fikir ve önerileri doğrultusunda El Salvador, Guatemala, Nikaragua ve Honduras gibi beş Orta Amerika ülkesi 1960 yılı sonunda Managua (Nikaragua)'da Ekonomik Entegrasyon Genel Anlaşması'nı imzalayarak birliği kurmuşlardır.

Tablo 7
CARICOM Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	76	4.213	18	27	36
2015	79	4.461	17	30	37
2014	80	4.558	17	34	39
2013	79	4.524	17	37	40
2012	78	4.506	17	36	40

Kaynak: UNCTADSTAD (United Nations Conference on Trade and Development)

1962 yılında Kosta Rika birliğe katılmıştır. Anlaşmanın temel amacı ortak bir Pazar kurmak ve gümrük birliğine kısa sürede gitmektir. CARICOM Orta Amerika'da serbest ticaret bölgesi oluşturmada başarılı olmuştur. 50 yılı aşkın çabalar sonucunda tam bir ticaret serbestliği ile eksik bir gümrük birliği arasında bir yerde olduğu düşünülmektedir (Küçükahmetoğlu, Çeştepe, & Tüylüoğlu, 2013, s. 464).

4.Karayipler Serbest Ticaret Bölgesi (CARIFTA): 15.12.1965'te Antiqua, Guyana ve Barbados arasında kurulmuştur. Amacı üye ekonomiler arasında sınırlı bir düzeyde serbest ticaret bölgesinin oluşturulmasıdır. 1973 yılında Chaguarasnas Anlaşması ile Karayipler Ortak Pazarına dönüşmüştür (Başoğlu, Ölmezoğulları, & parasız, 1999, s. 183).

6.Güney Amerika Ortak Pazarı (MERCOSUR): 26 Mart 1991’de Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay ‘Asuncion Anlaşması’nı imzalayarak MERCOSUR’u kurmuşlardır.

Tablo 8

MERCOSUR Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	2.712	9.251	293	338	326
2015	2.862	9.850	290	355	389
2014	3.474	12.068	287	449	490
2013	3.543	12.429	285	488	519
2012	3.503	12.410	282	500	499

Kaynak: UNCTADSTAD (United Nations Conference on Trade and Development)

Kuruluşundan bu yana ana hedefi, ulusal ekonomilerinin uluslararası rekabetçi piyasada entegrasyon yoluyla ticari ve yatırım fırsatları yaratacak ortak bir alan kurmak olarak belirlemiştir. Ülkeler arasında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbest dolaşımı, gümrük vergileri ve gümrük vergisi dışı kısıtlamaların ortadan kaldırılması, ortak bir dış tarife kurulması ve üçüncü devletlere karşı ortak bir ticari politikanın benimsenmesi, bölgesel ve uluslararası ekonomik-ticari forumlardaki pozisyonların koordinasyonu, taraf devletler arasında makroekonomik ve sektörel politikaların koordinasyonu, taraf devletlerin, entegrasyon sürecini güçlendirmek için ilgili alanlarda mevzuatlarını uyumlu hale getirme amaçlı bir ortak pazar oluşturma kararı almışlardır (MERCOSUR, 2017).

7.Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi (NAFTA): 1965 yılında Kanada ve ABD arasında yapılan Auto Pact Anlaşması ile temelleri atılmıştır. 1 Ocak 1989’da ABD ve Kanada arasında ABD-Kanada Serbest Ticaret Anlaşması oluşturulmuş ve bu anlaşma NAFTA için ikinci öncü entegrasyon girişimi olmuştur.

Tablo 9**NAFTA Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri**

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	21.336	43.563	489	3.079	3.642
2015	20.946	43.139	485	3.151	3.717
2014	20.637	42.876	481	3.357	3.885
2013	19.911	41.732	477	3.244	3.753
2012	19.282	40.777	472	3.149	3.743

Kaynak: UNCTADSTAD (United Nations Conference on Trade and Development)

1992 yılında ABD, Kanada ve Meksika arasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşması imzalanmış ve ardından 1 Ocak 1994 yılında da yürürlüğe girmiştir (Yardımcı, 2014, s. 52). Amaçları, söz konusu üç ülke arasındaki ticarete her türlü kısıtlamayı kaldırmayı, öteki ülkelere karşı ise kendi ulusal tarifelerini uygulamayı tercih etmişlerdir (Seyidoğlu, 2013, s. 295).

2.4.Asya Pasifik Bölgesindeki Ekonomik Birleşmeler

1.Asya - Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC): Örgüt 1989 yılında Kanada, Brunei Sultanlığı, Avustralya, Endonezya, Tayland, Japonya, Yeni Zelanda, Kore, Singapur, Malezya, Filipinler ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından kurulmuştur.

Tablo 10**APEC Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri**

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	45.403	15.666	2.898	9.814	9.710
2015	44.322	15.390	2.880	10.160	9.987
2014	44.832	15.670	2.861	11.078	11.111
2013	43.671	15.370	2.841	10.820	10.880
2012	42.790	15.167	2.821	10.542	10.689

Kaynak: UNCTADSTAD (United Nations Conference on Trade and Development)

Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği, çok taraflı bir ekonomi ve ticaret forumu olarak faaliyet göstermektedir. Üyelerinin yasal olarak bağlayıcı yükümlülöklere girmelerini gerektirmeden ticaret ve yatırım önündeki engelleri azaltmaya kendini adanmış tek gruptur. APEC, hedeflerini diyalogu teşvik etmek, konsensüs esasına göre karar

vererek tüm üyelerin oybirliğiyle almak olarak belirlemiştir (Asia-Pacific Economic Cooperation, 1989).

2.Güney Doğu Asya Ulusları Birliği (ASEAN): 8.8.1987 yılında Malezya, Endonezya, Filipinler ve Tayland arasında Banagkok Anlaşması ile kurulmuştur. Amacı, Bölge ülkelerinin ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini sağlamaktır (Parasız, 2009, s. 184). 2016 yılı itibariyle nüfusu 634 milyona ulaşmıştır. Çin ve Hindistan'dan sonra üçüncü büyük nüfusa sahiptir. Endonezya'nın nüfusu bölgenin % 40,8'ini oluşturmaktadır. 2007 yılında 2,373 ABD Doları olan kişi başı GSYH'si % 70 artarak 2016 yılında 4,034 ABD Dolarına yükselmiştir. Toplam ticareti 2016 yılında 2,2 trilyon ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Bu rakam dünya ticaretinin % 6,9'unu oluşturmaktadır (Secretariat, 2017).

3.Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü (SAARC): 1981 yılında Kolombo'da Bangladeş'in önerisi ile Nepal, Sri Lanka, Butan ve Maldivler tarafından kabul edilmiştir. Örgüt hukuken 8 Aralık 1985'te kurulmuştur.

Tablo 11

SAARC Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	2.891	1.638	1.765	519	656
2015	2.722	1.561	1.743	516	671
2014	2.587	1.503	1.721	576	744
2013	2.410	1.418	1.699	552	741
2012	2.316	1.382	1.676	526	763

Kaynak: UNCTADSTAD (United Nations Conference on Trade and Development)

Kurucu ülkeler; Hindistan, Pakistan, Bangladeş, Sri Lanka, Nepal, Maldivler, ve Butan'dır. Çin, AB, Japonya, Güney Kore ve ABD gözlemci üyedirler. 1 Temmuz 2006'da serbest ticaret bölgesine dönüşmüştür (Karluk, 2014, s. 614).

4.Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (ECO): Rusya'yı Basra Körfezi'ne, Çin'e, Avrupa'ya bağlayan 8 milyon kilometrekarelik alanı ile Avrupa, Kafkaslar ve Orta Asya, Orta Doğu ve Güney Asya ülkelerini kapsayan hükümetler arası bölgesel kuruluş, 1985 yılında kurulmuştur (ECO, 2017). Üye ülkeler Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan, Afganistan, Türkmenistan, Pakistan, Azerbaycan, İran, Özbekistan ve Türkiye'dir.

Tablo 12**ECO Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri**

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	1.882	4.029	467	377	422
2015	1.896	4.132	459	405	442
2014	2.068	4.589	450	511	513
2013	2.155	4.872	442	513	524
2012	2.082	4.818	434	515	510

Kaynak: UNCTADSTAD(United Nations Conference on Trade and Development)

Örgütün amacı: ECO'yu oluşturan üye ekonomilerinin sürdürülebilir sosyo-ekonomik büyümesinin sağlanabilmesi adına bölgesel bir uluslararası işbirliği olanaklarının oluşturulmasıdır (Shahabı, 2007). Bölgenin GSYH'si 1.8 trilyon dolar ile dünya GSYH'nin % 2.63'üne eşittir. Ayrıca, ECO bölgesindeki doğrudan yabancı yatırım girişi 2000 yılından bu yana 10 kat artarak 2015 yılında 37,7 milyar dolara ulaşmıştır (Öğütçü, 2017).

5.Körfez İşbirliği Konseyi (GCC): Basra Körfezi ile aynı sınırı paylaşan altı Arap ülkesi Katar, Bahreyn, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman ve Suudi Arabistan tarafından 1981 tarihinde kurulmuştur.

Tablo 13**GCC Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri**

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	1.346	24.927	54	731	664
2015	1.389	26.367	52	787	709
2014	1.642	32.022	51	1.086	745
2013	1.621	32.535	49	1.130	684
2012	1.578	32.718	48	1.124	645

Kaynak: UNCTADSTAD(United Nations Conference on Trade and Development)

Ekonomik açıdan Avrupa Birliği (AB)'ne benzer bir oluşum amaçlanmıştır. Bu doğrultuda AB'ne benzer süreçler izlenerek, ekonomik entegrasyonun başlangıç aşaması sayılan Gümrük Birliği (GB) 2003 yılında ilan edilmiştir. İkinci bir aşama olan Ortak Pazar (OP) ise 2008 yılı başlarında yürürlüğe konmuştur. OP her üye ülkenin

öteki ülkelerin firmalarına ve vatandaşlarına iktisadi anlamda eşit davranmayı şart koymuştur (Öztürkler, 2012, s. 77–83).

2.5.Afrika Kıtasındaki Ekonomik Birleşmeler

1.Arap Magreb Birliği (UMA): Şubat 1989'da Cezayir, Libya, Fas, Tunus tarafından Marakeş'te Arap Mağrip Birliği'ni kuran Antlaşma'nın onayı ile kurulmuştur.

Tablo 14

AMU Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	351	3.596	97	91	147
2015	352	3.655	96	101	150
2014	407	4.298	94	142	189
2013	434	4.654	93	172	185
2012	458	4.997	91	193	172

Kaynak: UNCTADSTAD(United Nations Conference on Trade and Development)

Antlaşma onayında, üye devletler, insani faaliyetlerinin tüm sektörlerinde sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için politikalarını ve stratejilerini koordine etmeyi, uyumlaştırmayı kabul etmiştir. Amaçları, üye ülkeler arasında kardeşlik bağlarını kuvvetlendirmek, her alanda ortak politika sürdürmek, sermaye, malların, hizmetlerin ve kişilerin serbest dolaşımını sağlamak olarak belirlemişlerdir (UNECA, 2016).

2.Batı Afrika Ekonomik ve Parasal Birliği (WAEMU/UEMOA): 1994 yılında Gine, Mali, Benin, Burkina Faso, Fildişi Sahili Cumhuriyeti, Togo, Nijer ve Senegal olmak üzere sekiz Batı Afrika devleti tarafından kurulmuştur. Amaçları, WAEMU içinde ortak pazar oluşturabilmek için üye ülkelerin ekonomik aktivitelerinde rekabet edebilirliklerini artırma, Üye ülkeler arasında üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımının önündeki engelleri kaldırma, Vergi, tarım, enerji, endüstri, çevre, iletişim, nakliyat, insan hakları ve bölgesel planlama alanlarında ortak politikaların geliştirilmesi amacıyla ulusal politikaların uyumunu gerçekleştirmektir (Şahin L. , 2016, s. 338).

3.Güney ve Doğu Afrika Ortak Pazarı (COMESA): 1994 yılında bir gümrük birliği modeline uygun olarak kurulan COMESA'nın üyeleri arasında Mısır, Sudan, Burundi, Libya, Komorlar Birliği, Malavi, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Cibuti, Eritre,

Etiyopya, Kenya, Libya, Madagaskar, Zambiya, Mauritius, Svaziland, Uganda, Ruanda, Seyşeller, Svaziland ve Zimbabve bulunmaktadır (Seyidoğlu, 2013, s. 301). COMESA'nın mevcut stratejisi, “bölgesel entegrasyon yoluyla ekonomik refahı sağlamak ifadesiyle özetlenebilir. 19 üye ülkesi, 389 milyonu aşan nüfusu ve 82 milyar ABD Dolarlık ihracat değeri ile yaklaşık 32 milyar ABD dolarlık ithalat değeri, hem iç hem de dış ticaret için önemli bir pazar yeri oluşturmaktadır. COMESA’nın Afrika Kıtasındaki 12 milyon km²’lik bir coğrafi alana sahip olması oldukça etkileyicidir (COMESA, 2018).

4.Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECOWAS):

Lagos Antlaşması ile 28 Mayıs 1975'te kurulmuştur. Üye ülkeler Gambiya, Benin, Liberya, Fildişi Sahili, Gana, Burkina Faso, Gine Bissau, Kape Verde, Senegal, Mali, Sierra Leone, Togo, Nijerya ve Nijer’dir.

Tablo 15
ECOWAS Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	564	1.576	357	89	115
2015	640	1.840	348	97	138
2014	726	2.143	339	134	155
2013	674	2.043	330	150	146
2012	603	1.878	321	148	146

Kaynak: UNCTADSTAD(United Nations Conference on Trade and Development)

Kurucu ülkelerin tüm faaliyet alanlarında ekonomik entegrasyonu teşvik etme başlıca amaçlarıdır. Kuruluşundan bu yana, Batı Afrika ekonomisinin hızlandırılmış gelişimi için ekonomik işbirliği ve bölgesel entegrasyonu teşvik etmiştir. Bölgesel entegrasyon, Batı Afrika ülkelerinin sürdürülebilir gelişimini sağlamak ve hızlandırmak için en uygun araç olmaya devam etmektedir. Bu amaca ulaşmak için Kurum, Haziran 2007’de, ECOWAS ‘Vision 2020’ dönüşümünü tanıtmak için bir karar kabul etmiştir. Bu karar, bilinçli ve kapsayıcı programlar aracılığıyla insanların yaşam standartlarını önemli ölçüde yükseltmek için net bir yön ve hedef belirlemeye yöneliktir. Batı Afrika için parlak bir geleceği garanti edecek ve uzun yıllar boyunca bölgenin kaderini

şekillendirecektir. Bu bağlamda, ECOWAS Komisyonu Başkanı, bölge vatandaşlarını vizyona taşımaya ve 2020 yılına kadar bunu başarmaya çalışacaktır (ECOWAS, 2018).

5.Merkezi Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu (ECCAS): 1992 yılında Kamerun, Gabon, Çad, Angola, Ekvator Ginesi, Burundi, Sao Tome, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo, Ruanda, Kongo Demokratik Cumhuriyeti ve Principe tarafından kurulmuştur.

Tablo 16

ECCAS Ülkeleri Başlıca Ekonomik Göstergeleri

	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına GSYH(\$)	Toplam Nüfus(Milyon)	Toplam İhracat(Milyar\$)	Toplam İthalat(Milyar)
2016	236	1.307	181	64	69
2015	243	1.387	175	75	87
2014	297	1.746	170	122	112
2013	280	1.699	165	131	104
2012	264	1.653	160	135	97

Kaynak: UNCTADSTAD(United Nations Conference on Trade and Development)

Amacı, bir orta Afrika Ortak Pazarı kurmak olan topluluk, iktisadi ve sosyal kalkınma için güvenlik, barış ve istikrarı korumak, fiziksel, ekonomik ve para entegrasyonunu ilerletmek, beşeri entegrasyon seviyesini ileri safhalara taşımak ve ECCAS için otonom bir finansman mekanizması kurmak olarak benimsemiştir (Küçükahmetoğlu, Çeştepe, & Tüylüoğlu, 2013, s. 495). Bun amaçları gerçekleştirmek için almış oldukları kararlar:

- Üye ülkeler arasında ithalat ve ihracat üzerinde eşdeğer bir etkiye sahip olan gümrük vergilerinin ve diğer masrafların ortadan kaldırılması;
- Nicel kısıtlamaların ve diğer ticaret engellerinin kaldırılması;
- Üçüncü ülkelere ortak gümrük tarifesinin kurulması ve sürdürülmesi;
- Üçüncü Devletlere karşı bir ticaret politikası oluşturulması;
- Kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımına ve kuruluş hakkına engellerin aşamalı olarak kaldırılması;
- İşbirliği ve Kalkınma Fonu kurulması;
- Topluluk hedeflerine ulaşmak için üye devletler tarafından üstlenilebilecek diğer ortak faaliyetlerdir (ECCAS, 2018).

BÖLÜM 3: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖTGÜTÜ (ŞİÖ)

1996 yılında kurulan Şanghay İşbirliği Örgütü 2001 yılında Örgüt haline dönüşmüştür. Güvenlik amaçlı kurulan örgüt kapsamını ilerletmiş ve ekonomi alanında da ilerlemeler kaydetmiştir.

Harita 1

Şanghay İşbirliği Örgütü'nü Oluşturan Ülkelerin Dünya Üzerindeki Konumları

Kaynak: <https://worldview.stratfor.com/article/can-shanghai-cooperation-organization-live-its-name>

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kaplamış olduğu coğrafi alan Doğu Asya, Orta Asya, Batı Asya ve Güney Asya'ya da olmak üzere Asya bölgesinin sembolü olma özelliğine sahiptir (Akal, Doğruyol, & Bilişli, 2011).

Tablo 17

Şanghay İşbirliği Örgütünü Oluşturan Ülkelerin Nüfus ve Yüzölçümleri

Üye Ülkeler	Nüfus	Yüzölçümü(Milyon/km ²)
Rusya	142.257.519	17.098
Çin	1.379.302.771	9.596
Kazakistan	18.556.698	2.724
Kırgızistan	5.789.122	199
Tacikistan	8.468.555	144
Özbekistan (2001)	29.748.859	447
Hindistan (2017)	1.281.935.911	3.287
Pakistan (2017)	204.924.861	796
Gözlemci Üyeler	Nüfus	Yüzölçümü(Milyon/km ²)
Afganistan	34.124.811	652
Moğolistan	3.068.243	1.564
İran	82.021.564	1.648
Diyalog Ülkeleri	Nüfus	Yüzölçümü(Milyon/km ²)
Türkiye	80.845.215	783
Belarus	9.549.747	207
Sri Lanka	22.409.381	65

Kaynak: (Central Intelligence Agency, 2017)

Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturan üyelerin toplam yüzölçümü 34 milyon km²'dir. Bu da dünya yüzölçümünün (510 milyon km²) % 6,6'sını oluşturmaktadır. Örgütü oluşturan tüm ülkelerin yüzölçümü ise 39 milyon km²'dir. Üye ülkeler 3 milyarlık nüfus ile dünya nüfusunun yaklaşık % 42'sini oluşturmaktadır. ŞİÖ'yü oluşturan ülkelerin toplam nüfusu ise dünya nüfusunun yaklaşık % 44,6'nı oluşturmaktadır. Üye sayısının azlığı buna rağmen nüfusun ve yüzölçümünün büyüklüğü oluşumun önemini göstermektedir.

3.1.Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Doğuşu

Rusya ve Çin arasındaki sıcak ilişkilerin arka plânını oluşturan sınır sorunları, ekonomik çıkarlar ve bölgede istenmeyen ABD varlığı gibi nedenlere ilaveten Rusya, NATO'nun Doğu Avrupa'ya yayılmasını tehdit olarak algılamış, Çin de ABD'nin beşeri haklar konusundaki baskısından ve Tayvan'la olan ticari ilişkilerinden dolayı rahatsızlık duymuştur. Rusya tarafında Çin ile işbirliğinin güçlendirilmesi (Altundağ, 2016, s. 104), üç nedene bağlanabilir. Bunlar Çin ve Rusya arasında mevcut olan uzun sınırların güvenliğini tesis etmek, Çin, Rusya ve Orta Asya cumhuriyetleri arasındaki

geçmişten günümüze kadar bitmeyen sınır güvenliği sorunları son olarak da ekonomik çıkarlar Şanghay İşbirliği Örgütü'ne giden yolda önemli bir rol üstlenmiştir (Çolakoğlu, 2004, s. 174).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından meydana çıkan Orta Asya cumhuriyetleri bir yandan Rusya'nın etki alanından iyice sıyrılıp gerçek özgürlüklerine kavuşmak isterken, öteki yandan varlıklarını sürdürebilmek adına stratejik bir arayış içerisine girmişlerdir. Tarihsel olarak Rusya ve Çin arasında kalan bir bölgede bulunan yeni devletler mevcut ilişkileri bozmaksızın Rusya ve Çin'i dengeleme niyetindedirler (Yardımcıoğlu & Koçarlan, 2014, s. 164).

Bunun sonucu olarak Pekin'inin öncülüğünde 1996 yılında, post-Sovyet coğrafyasındaki sınır sorunlarını barışçıl bir şekilde sonuca bağlamak ve sınırdaş ülkeler arasındaki komşuluk ilişkilerinin daha güvenli bir zeminde ilerlemesini tesis etmek amacıyla Çin Halk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan tarafından "Şanghay Beşlisi" adlı bir oluşum meydana getirilmiştir. Söz konusu oluşum hukuki temellerini 1996 yılında Çin'in Şanghay kentinde imzalanan "Sınır Bölgelerinde Askeri Alanda Güven Artırılmasına Dair Anlaşma" ile 1997 yılında Rusya'nın başkenti Moskova'da kabul edilen "Sınır Bölgelerinde Karşılıklı Silahsızlanmaya Dair Anlaşma" ile atmıştır (Temur, 2015, s. 20).

Şanghay Beşlisi'nin, Kazakistan'ın Almatı şehrinde 3 Temmuz 1998 tarihinde yapmış oldukları üçüncü zirve toplantısı neticesinde beşli, sınır ve güvenlik sorunlarını amaç edinen bir oluşum olmaktan çıkmış ve iktisadi işbirliğini de kapsamı içine alan geniş bir alanda faaliyet gösteren uluslararası bir teşkilat haline gelmiştir. Yapılan bu zirve sonucunda üye ülkeler, birbirlerinin iç işlerine karışmamaya, problemlerini barışçı yollarla çözmeye, etnik ayrımcılığa ve terörizme, uyuşturucu ve silah kaçakçılığına karşı ortak mücadele etmeye, ekonomik ilişkilerini geliştirmeye karar vermişlerdir. 25 Ağustos 1999 tarihinde Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'te yapılan dördüncü zirve toplantısı genel anlamda daha önceki zirvede alınan kararların teyit edildiği bir özelliğe sahiptir. Ayrıca, karşılıklı çıkarlar da göz önünde bulundurularak ekonomik ve ticari alanda işbirliği alanlarının geliştirilmesi konusu bu zirvede dile getirilmiştir (Çoğal, 2015).

5 Temmuz 2000 tarihinde Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de beşinci zirve toplantısı gerçekleşmiştir. Zirvede Orta Asya'nın ana sorunlarından; güvenlik, savunma, dış politika, ekonomi, ticaret, diplomasi gibi konuların çözüme kavuşması adına yeni kararlar alınmıştır. Ayrıca alınan bu konulara ilaveten Kırgızistan'ın Bişkek'te bir antiterör merkezinin kurulmasına ve daha önce de sık sık ortak düşman olarak adlandırılan ayrılıkçı hareketler, kökten dincilik ve terörizme karşı ortak hareket etme kararı alınmıştır (Özdaşlı, 2012, s. 113). Yine bu zirvede Özbekistan'a gözlemci üyelik verilerek birlik Şanghay Forumu'na'' dönüştürülmüştür.

Özellikle askeri alanda güven inşası ve sınır bölgesindeki silahlı kuvvetlerin karşılıklı olarak azaltılmasına ilişkin anlaşmaların 1996 ve 1997 yıllarında Şanghay'da ve Moskova'da sırasıyla Kazakistan Cumhuriyeti, Çin Halk Cumhuriyeti, Kırgız Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Tacikistan Cumhuriyeti'nin yanı sıra Almatı (1998), Bişkek (1999) ve Duşanbe (2000) toplantıları sırasında imzalanan nihai belgeler barışın korunmasına önemli katkılar sağlamıştır. Güvenlik ve istikrar ile modern diplomasi ve bölgesel işbirliğini büyük ölçüde zenginleştirmiş ve uluslararası toplum üzerinde derin ve olumlu bir etki meydana getirmiştir (Shanghai Cooperation Organisation, 2001).

3.2.Şanghay İşbirliği Örgütü ve Gelişimi

Şanghay şehrinde 15 Haziran 2001'de yapılan zirvede daha önceleri toplantılara gözlemci statüsüyle toplantılara katılan Özbekistan tam üyeliğe kabul edilmiştir. Özbekistan ile üyelik belgesinin imzalanmasının ardından, Beşli Şanghay İşbirliği Örgütüne dönüşmüştür. Kazakistan ve Özbekistan arasında var olan bölgesel rekabetten dolayı bilhassa Kazakistan Özbekistan'ın üyeliğinden rahatsızlık duymuştur. Ancak Rusya ve Çin'in ısrarı ile Özbekistan'ın üyeliğini kabul etmek zorunda kalmıştır. Çin-Rusya sınırı boyunca güvenliği sağlama amacıyla oluşturulan örgüte ilk kez bu sınır hattının dışında kalan Özbekistan gibi bir ülke dâhil olmuş, böylece örgüt üye ülkelerin sorunlarının tartışıldığı bir forum olmaktan çıkarak dikkate alınması gereken bölgesel bir güç haline gelmiştir (Ekemenli, 2013, s. 58). Yine aynı zirvede kuruluşun amaçlarını "üye ülkeler arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi, dostluk ve iyi komşuluk; teşvik edici ticari-ekonomik, bilimsel-teknik, enerji, ulaşım, eğitim, kültür, çevre ve farklı alanlarda; güvenlik ve istikrar ile demokratik ve rasyonel uluslararası siyasi ve

ekonomik düzen oluşmasına ortak katkıda bulunmak’’ olarak belirlemişlerdir (Shanghai Cooperation Organisation, 2001).

Haziran 2002’de Saint Petersburg’daki zirvede ŞİÖ tüzüğü imzalanması ile kurumsal bir örgüt olma yolunda ilerleme kaydetmiştir. Tüzüğün imzalanması ile örgütün gelişimi; bölgedeki barış ve istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesi yolunda sağlam bir çerçeve oluşturulmuştur (Shanghai Cooperation Organisation, 2001).

4 Eylül 2003’te önce ŞİÖ Dışişleri Başkanları Taşkent’te bir araya gelmiş, 23 Eylül 2003’te ise üyelerinin başkanları Pekin’de bir araya gelerek 3,8 milyar dolarlık bütçeyi, ŞİÖ bütçesi ile personel maaşlarını ve daimi kurumlarla ilgili diğer teknik ayrıntıları karara bağlamışlardır. Ayrıca Ocak 2004’ten itibaren ŞİÖ’nün merkez sekreteryasının Pekin’de ve anti terör merkezinin Bişkek’te kurulması kesinleştirilerek yıllar süren hazırlık aşamasının ardından daimi kurumlara kavuşulmuştur (Çolakoğlu, 2004, s. 193).

Özbekistan’ın başkenti Taşkent’te 17 Haziran 2004 tarihinde yapılan Devlet Başkanları zirvesinin başlıca teması “somut eylem” ve “açıklık” olarak belirlenmiştir. Bu zirvede liderler, Örgütün gözlemci üyeleri ve üye ülkeler arasındaki yasadışı uyuşturucu trafiği ile mücadele konularında birlikte hareket etme kararı almışlardır. Ayrıca, üyeler 15 Haziran’ı “ŞİÖ Günü” olarak kabul etmişler ve Taşkent Deklarasyonunu yayınlamışlardır. Zirvenin hemen öncesinde Örgütün bölgesel anti-terör birimi (RATS) Özbekistan’da faaliyete başlamış ve BM, AB ve diğer bağımsız uluslararası örgütlerin temsilcileri burada yer almışlardır. Ayrıca, Moğolistan ve Afganistan Devlet Başkanları da zirveye katılmışlardır. Yine bu zirvede, Moğolistan’ın talebi kabul edilerek, bu ülke Örgütün ilk gözlemci üyesi olmuştur (Çoğal, 2015).

Kazakistan’ın başkenti Astana’da 5 Temmuz 2005’te yapılan zirvede Hindistan, Pakistan ve İran’a gözlemci üyelik statüsü verilmesi örgütün çeşitli alanlarda çok taraflı ve karşılıklı yarar sağlayan işbirliği geliştirme kapasitesini artıracığına olan güvenini ifade etmektedir. ŞİÖ’nün Aralık 2004’te BM Genel Kuruluna gözlemci statüsü vermesi, ŞİÖ ile ASEAN ve BDT arasında Nisan 2005’te yapılan mutabakat zaptı imzalanması ŞİÖ’nün uluslararası otoritesinin artmasına ilişkin önemli göstergeler olmuştur. Zirvede örgüt üye ülkelerinin terörizm, bölücülük, aşırılık ve diğer zorluklar ve tehditlerle mücadele etme konusunda üye ülke temsilcileriyle birlikte hareket etme kararı almaları çok taraflı ticaret ve ekonomik işbirliği sürekli olarak genişletmeyi

amaçlayan pratik adımlar atılmasına öncülük etmiştir (Shanghai Cooperation Organisation, 2001).

Haziran 2006'daki zirvede ŞİÖ üyelerinin topraklarında Bölgesel Anti-Terör Biriminin öncülüğünde tatbikatlar düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Özellikle Kırgızistan ve Özbekistan'daki istikrarın bozulma tehlikesinin açıkça görülmesi, ŞİÖ'nün bölgede istikrara daha da önem vermesini beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda iş birliği içinde barışı koruma görevini yerine getirmeye yönelik askerî tatbikat yapılması da kararlaştırılmıştır (Çağlayan, 2008, s. 41).

Şanghay İşbirliği Örgütü'nün 16 Ağustos 2007 tarihinde yapılan zirvesi, Kırgızistan'ın Başkenti Bişkek'te gerçekleştirilmiştir. Zirvede "Üyeler arasında uzun dönemli komşuluk, dostluk ve işbirliği antlaşmasını" imzalamışlardır. Söz konusu antlaşma ile 2002'den beri geliştirilmeye çalışılan işbirliği alanındaki tüm gelişmeler tek bir antlaşma çatısı altında bir araya getirilmiştir. Özellikle bölgedeki gelişmelerin de etkisiyle 2005 sonrasında hız kazanan teşkilat faaliyetleri bu antlaşma ile resmi bir belge ile de nitelenmiştir. Teşkilatın geleceği açısından oldukça önem taşıyan bu antlaşmanın imzalanması için bir araya gelen tarafların Bişkek Zirvesi süresince NATO karşıtı söylemleri, bu dönemde ilginin teşkilat üzerine yoğunlaşmasına neden olmuştur (Çomak, 2009, s. 19).

ŞİÖ 2010 yılında gerçekleştirilen Taşkent Zirvesine Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai'nin iştirak etmesi örgütün bulunduğu bölgenin tümüne hitap etme arzusunun göstergesidir. Zirvede üye ülkelerin terörizm, ayrılıkçı hareketler ve aşırılıklarla başa çıkma konusunda ortak çaba sarf edeceği ifade edilmiş, ayrıca uyuşturucu, silah kaçakçılığı ve diğer sınırı aşan suçlarla mücadele konusunda birlikte hareket edilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca zirvede ŞİÖ'nün gözlemci ülkelerinden de (İran, Pakistan, Moğolistan, Hindistan) terörle mücadele faaliyetlerinin daha ileri bir seviyeye arttırılması kararı alınmıştır. Türkiye 2011'de yapılan Astana'da zirvesinde ŞİÖ'ye 'diyalog ortaklığı' için başvurmuş, 2012 yılında yapılan Pekin zirvesinde ise Türkiye'nin ŞİÖ'ne diyalog ortağı olduğu açıklanmıştır. Yine aynı zirvede Afganistan'a gözlemci üyelik statüsü verilmiştir (Özdaşlı, 2012, s. 9). En son 2017 yılında Hindistan ve Pakistan üyeliğe kabul edilmiştir.

Sonuç olarak her yıl düzenlenen zirveler, örgütün gelişimini sağlayarak kurumsallaşma yolunda büyük adımlar atmasını sağlamıştır. Giderek gelişen örgüt ABD için potansiyel bir tehlike olarak görülmektedir. Bu da örgütün küresel bir güç olarak dünya sahnesinde yer almaya başladığının göstergesidir.

3.3.Kurumsal Yapısı

Şanghai İşbirliği Teşkilatı Tüzüğü'nün amaç ve hedeflerini uygulamak amacıyla yedi organ oluşturulmuştur. Bunlar: Devlet Başkanları Konseyi; Hükümet Başkanları Konseyi; Dışişleri Bakanları Konseyi; Başkan ve/veya Kurum Başkanları Toplantısı; Ulusal Koordinatörler Kurulu; Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubu; Sekreteryadır (Shanghai Cooperation Organisation, 2001).

- I.Devlet Başkanları Konseyi:* ŞİÖ'nün en üst kurumudur. Örgüt önceliklerini belirler ve başlıca faaliyet alanlarını tanımlar; kurumsal yapısı ve işleyişi ile diğer devletler ve uluslararası örgütlerle ilişkilerindeki temel sorunları çözer; güncel uluslararası konuları değerlendirir.
- II.Hükümet Başkanları Konseyi:* Örgüt bütçesinden sorumludur. Örgüt içindeki ekonomik alanlarla ilgili önemli konuları değerlendirir ve karara bağlar.
- III.Dışişleri Bakanları Konseyi:* Örgütün gündelik faaliyetlerine, Devlet Başkanları Konsey toplantılarının düzenlenmesine ve uluslararası sorunlarla ilgili istişareleri yapar. Konsey gerektiğinde ŞİÖ adına açıklamalar yapar.
- IV.Başkan ve/veya Kurum Başkanları Toplantısı:* Devlet Başkanları Konseyi ve Hükümet Başkanları Konseyi toplantılarında alınan kararlar doğrultusunda ŞİÖ kapsamında işbirliğinin geliştirilmesi amacıyla toplantı düzenler.
- V.Ulusal Koordinatörler Kurulu:* Örgütün günlük faaliyetlerini koordine eder ve yön verir. Üst düzey bakanlıklar için gerekli hazırlıkları yapar.
- VI.Bölgesel Anti-Terör Müdahale Grubu:* Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te yer almaktadır ve daimi organdır. Ana hedefleri ve işlevleri, anayasasının ve finansmanın ilkeleri ve usul kuralları, üye ülkelerce yapılan ayrı bir uluslararası antlaşma ve bu sözleşmeler tarafından benimsenen diğer gerekli belgelerle düzenlenmektedir.

VII.Sekretarya: Pekin'de bulunan Sekretarya, ŞİÖ'nün temel sürekli yürütme organıdır. Orta Asya, Rusya ve Çin'in renkli ve ayırıcı kültürlerini bir araya getirerek, personel arasında karşılıklı yardım ve ekip ruhunu teşvik eder.

3.4.Şanghay İşbirliği Örgütü İşbirliği Alanları

Şanghay İşbirliği Örgütü güvenlik amaçlı başladığı bu birliği daha da ileri taşıyarak ekonomik ve kültürel olarak da geliştirmiş, uluslararası örgüt olma yolunda hızla ilerlemektedir. Aşağıda bu işbirlikleri hakkında detaylı açıklamalar verilmektedir.

3.4.1.Güvenlik Alanında İşbirliği

Örgütün güvenlik alanındaki faaliyetlerini yürütme amaçlı, üye ülkeler arasında devamlı olarak Savunma Bakanları nezdinde toplantılar gerçekleştirmektedir. Ayrıca bu alanda örgüt askeri tatbikatlar da düzenlemektedir. 2003 yılında Kazakistan ve Çin'in belli bölgelerinde anti-terör askeri tatbikatı gerçekleştirmesi buna bir örnektir. Bu tatbikatta Kırgızistan, Çin, Rusya, Kazakistan ve Tacikistan'dan binin üzerinde askeri görevli iştirak etmiştir. Çin'in Shandong yarımadasında 2005 yılında ilk defa Rusya ve Çin arasında anti-terör “Barış Misyonu” askeri tatbikatı gerçekleşmiştir, tatbikata 10000 kişilik ortak askeri birlikle gerçekleşmiştir. 2006 yılında Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan topraklarında ortak bir tatbikat gerçekleşmiştir. Yine ŞİÖ çatısı altında 9-25 Eylül 2010 tarihleri arasında Kazakistan'ın Cambul Eyaletinde “Barış Misyonu-2010” tatbikatı gerçekleşmiştir. Söz konusu tatbikata katılan ülkelerin liderlerinin yapmış oldukları ortak açıklamaya göre tatbikat hiçbir ülkeye karşı olmayıp, artan küresel terörizmi hedef almıştır (Khasanov, 2013).

ŞİÖ devletlerin tehdit algılamaları birbirleriyle bağlantılıdır ve bu durum devletlerarasında güvenlik bağımlılığı yaratmaktadır. İşte bu noktada ŞİÖ'nün kurucu ve üye devletleri aralarındaki sorunları tek başlarına çözemeyeceklerinin farkına vardıkları için bölgesel işbirliği ve dayanışma içine girmişlerdir. Ayrıca bölgesel güvenlik bağımlılığının iki unsuru olan tarihsel dostluk ve düşmanlık algılamaları ile devletlerarasındaki güç dengesi konuları ŞİÖ'ye tam olarak uymaktadır. Örgütün baş aktörleri Çin ve Rusya, güç dengesini sağlayabilmek için küçük Orta Asya ülkelerini yanlarına alarak güç dengesi oluşturmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bu iki devletin

aralarındaki tarihi düşmanlık algılamaları bölgede devletlerarasında güvenlik bağımlılığı yaratmaktadır (Çakır, 2010, s. 17).

3.4.2.İnsani ve Kültürel Alanda İşbirliği

Şanghay İşbirliği Örgütü kendini dört dünya uygarlığının ve farklı kültürlerin benzersiz bir birleşimi olarak tanımlar. Bu yüzden işbirliğinin insani yönünün gelişimi güvenlik ve ekonomi alanlarındaki etkileşimler kadar önem arz eder (Temur, 2015, s. 58). Sammuel Huntington'ın “Medeniyetler Çatışması” tezi göz önüne alınırsa, ŞİÖ'nün kültürel alanı içindeki ülkeler coğrafi olarak muhtemel medeniyet çatışması alanlarından birinde yer alır. Bu yüzden insani dayanışma ve kalkınmayı güçlendirmeye ve geliştirmeye hizmet etmelidir (Mineyeva, 2010, s. 68).

3.4.3.Ekonomi Alanında İşbirliği

Örgütün büyümesi ve sürekliliğini sağlaması açısından ekonomik boyutta da ilerlemesi gerekmektedir. Öncelikle sınır güvenliği ve terörle mücadele etmek amaçlı kurulan birlik gün geçtikçe kendini geliştirerek ekonomi alanında da dikkate değer gelişmeler kaydetmiştir. Ekonomik alanda ilerlemeyi hedefleyen örgüt 2003 yılında üye ülkelerin başkanları “20 yıllık Çok Taraflı Ticaret ve Ekonomik İşbirliği ” adlı programı imzalamışlardır. Uzun vadeli bir hedef olarak, program ŞİÖ üye devletleri altındaki topraklarda bir serbest ticaret bölgesi oluşturulması kararına varmışlardır. Kısa vadede, ticaret ve yatırım için olumlu bir ortam yaratma sürecini yeniden canlandırmaya çalışmaktadırlar (AEIR, 2015). Üyeler sermayenin, malların, hizmetlerin ve teknolojinin serbestleştirilme tarihini 2020 olarak belirlemişlerdir (Cheng, 2011, s. 649).

Ekonomik entegrasyonu ilerletmeyi hedefleyen örgüt Moskova, Avrasya ve Güney Asya'yı içine alan bir takım yatırımlar yapmaktadır. Çin'in ipek yolu ekonomik kemer planı ile Rusya'nın liderliğinde Avrasya Ekonomik Birliği ile Ermenistan, Beyaz Rusya, Kazakistan'dan oluşan bir ticaret bloğunu birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda Pekin ve Moskova arasında 400 milyar dolarlık anlaşmayı imzalamışlardır (Piekos & C., 2015).

Tablo 18**Şanghay İşbirliği Örgütü Üye Ülkelerin Ekonomik Göstergeleri**

Üye Ülke	GSYH (Milyar \$)	Kişi Başına Gelir (\$)	Büyüme Oranı(%)	Enflasyon (%)	İşsizlik (%)
Rusya	1.280	9.280	1,9	7,0	5,5
Çin	11.232	8.221	6,8	2,1	4,0
Kazakistan	134	7.432	3,3	14,6	5,0
Kırgızistan	6,6	1.077	5,5	6,5	2,2
Tacikistan	6,8	795	2,5	8,0	2,3
Özbekistan	65,6	2.110	4,5	12,0	8,9
Hindistan	2.262	1.708	6,7	4,9	8,0
Pakistan	279	1.444	5,7	3,8	6,3

Kaynak: The Economist Intelligence Unite, The World Bank

Örgütün toplam GSYH'si 15.266 milyar dolardır ve bu rakam yaklaşık olarak dünya GSYH 'sının % 20'sine denk gelmektedir. Bu oran bize örgütün ekonomik açıdan gücünü göstermektedir. Toplantılarında ekonomik açıdan ilerlemeyi hedeflediklerini sık sık dile getirmektedirler. 2001 yılında Almatı zirvesinde imzaladıkları üye devletlerarasındaki yatırım ve ticaret alanlarında uygun şartların oluşturulmasına ve bölgesel iktisadi işbirliğine dair temel amaç ve yönelimler hakkındaki mutabakat zaptı ve 2003 yılında Pekin zirvesinde imzaladıkları üye devletlerin çok taraflı ticari-ekonomik ilişkiler programı, ekonomik işbirliğine verdikleri önemi göstermektedir (Temur, 2015, s. 36).

Tablo 19**Şanghay İşbirliği Örgüt Üyeleri Arasındaki Ticaret (Milyon \$)**

ÜLKELER	ŞİÖ İHRACAT	PAY(%)	DÜNYAYA İHRACATI	ŞİÖ İTHALAT	PAY(%)	DÜNYADAN İTHALATI
Rusya	46.541	16	285.491	45.324	25	182.261
Çin	130.597	6	2.097.637	52.450	3	1.587.920
Kazakistan	9.808	27	36.775	14.024	56	25.174
Kırgızistan	523	37	1.423	2.998	78	3.844
Tacikistan	398	44	899	2.404	79	3.031
Özbekistan	3.106	42	7.432	5.146	54	9.479
Hindistan	12.581	5	260.326	66.107	19	356.704
Pakistan	2.114	10	20.533	15.605	33	46.998

Kaynak: Trade Map (Trade statistics for international business development)

Üye ülkeler arasında en çok ihracatı 130.597 milyon dolar ile Çin gerçekleştirmiştir. Toplam ihracatı içinde örgüte ayrılan pay % 6'dır. İthalata baktığımızda 66.107 milyon dolar ile Hindistan ilk sırada yer almaktadır. Üyelerin toplam ihracatlarını incelediğimizde örgüt içinde en çok ihracatı yüzde 44 ile Tacikistan gerçekleştirmektedir. İthalatta yine % 79'luk bir pay ile Tacikistan ilk sırada yer almaktadır.

Üye ülkeler genel itibariyle incelendiğinde dış ticarete en ön sırada Çin yer almaktadır. Çin toplam ihracatta dünya birincisi ithalatta ise dünya ikincisidir. Çin'in başlıca ihraç ürünleri; ses, görüntü, telefon cihazları, veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar, otomatik bilgi işlem makinaları bunlara ait birimler; manyetik veya optik okuyucular, verileri koda dönüştüren ve işleyen makinaları ve elektronik entegre devrelerdir. İthalatındaki başlıca ürünler; elektronik entegre devreler, işlenmemiş petrol (petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar), altın (platin kaplamalı altın dâhil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde) Demir cevherleri ve konsantreleridir (TCEB, 2014). Başlıca ihracat ortakları Amerika(18,3), AB(16,1), Hong Kong(13,8), Japonya'dır(6,1). İthalatındaki en önemli ortakları AB(13,1), Kore(10), Japonya(9,2), Amerika (8,5)'dır (WTO, 2016).

Rusya dünya ihracatında 17. sırada ithalatta ise 25. sırada yer almaktadır. Rusya'nın ihracatında en fazla paya sahip olan ürünler başta petrol ve gaz olmak üzere işlenmemiş maddelerdir. Ülkenin ithalatında en önemli paya sahip olan ürün grupları ise makine ve ekipman, tüketim malları, et, şeker, ilaçlar ve yarı işlenmiş metal ürünlerdir. Ülke ithalatının yaklaşık % 40'ını makine ve ekipman sektörü, yaklaşık % 20'sini tarım ve gıda sanayi ürünleri oluşturmaktadır. İthalatta önemli yer tutan diğer ürün grupları ise kimyasallar ve eczacılık ürünleridir (TCEB, 2014). Başlıca ihracat ortakları AB (45,8), Çin (9,8), Belarus (4,8), Türkiye'dir (4,8). İthalat ortakları ise AB (38,2), Çin (20,9), ABD (6,1), Belarus (5,2)'dur (WTO, 2016).

Kazakistan bölgedeki en önemli hububat ihracatçılarından biridir. Buğday, ülkenin ihracatı açısından büyük önem taşımaktadır. Ülkenin ithalatında ise yatırım ve tüketim malları önemli yer tutmaktadır. Makine ve ekipman, metal ürünler ve gıda maddeleri ülkenin ithalatında önem arz eden ürün gruplarıdır (TCEB, 2014). Başlıca ihracat

ortakları AB (50,3), Çin (11,5), Rusya (9,5)'dir. İthalat ortaklarının başında ise Rusya (36,3), AB (22,6), Çin (14,6) gelmektedir (WTO, 2016).

Kırgızistan'ın ihracatında en fazla pay alan ürünler altın, pamuk, kuru baklagillerdir. İthalatında ise petrol ürünleri ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, dış tabanı ve yüzü kauçuk veya plastik maddeden olan diğer ayakkabılar, sentetik devamsız liflerden diğer dokunmuş mensucat ve tedavide veya korunmada kullanılmak üzere hazırlanan ilaçlar yer almaktadır (TCEB, 2014). Başlıca ihracat ortakları İsviçre (45,5), Kazakistan (10,6), Rusya (10,2), Özbekistan (8,8)'dir. İthalat ortakları ise Çin (38,1), Rusya (20,8), Kazakistan (16,5)'dir (WTO, 2016).

Özbekistan'ın ihracat ürünlerinin başında yaş meyve, radyoaktif elementler, petrol ürünleri, altın, otomotiv, pamuk, bakır, altın gelmektedir. İthalat ürünleri arasında ise ilaç, mobilya, otomotiv parçaları, petrol ürünleri ve otomotiv yer almaktadır (TCDB, 2011). Başlıca ihracat ortakları İsviçre (38), Çin (21,3), Rusya (10,1), Türkiye (10,1)'dir. İthalat ortakları ise Çin (20,8), Rusya (20,3), Kore (9,6), Kazakistan (9,6) ve Türkiye (5,5)'dir (TRADE MAP, 2016).

Tacikistan'ın ihraç ürünleri arasında işlenmemiş alüminyum, Kurşun cevherleri ve konsantreleri, Altın (platin kaplamalı altın dahil) (işlenmemiş veya yarı işlenmiş ya da pudra halinde), çinko cevherleri ve konsantreleri başta gelmektedir. İthal ürünlerinin başında ise petrol yağları ve bitümenli minerallerden elde edilen yağlar, buğday ve mahlut, petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, dış tabanı ve yüzü kauçuk veya plastik maddeden olan diğer ayakkabılar gelmektedir (TCEB, 2014). Tacikistan'ın ihracat ortaklarının başında Rusya (37,4), AB (35,3), Özbekistan (14,1), İsviçre (10,4), Kazakistan (0,4) gelmektedir. İthalat ortaklarının başında ise Özbekistan (28,8), Rusya (16,2), Ukrayna (13,1), Kazakistan (12,8) gelmektedir (WTO, 2016).

Hindistan'ın İhracat ürünlerinin başında petrol ürünleri, eczacılık ürünleri, mücevherat, pirinç, otomotiv ve parçaları, pamuk, sığır eti, ve telefonlar gelmektedir. İthalat ürünlerinin başlıcaları ise ham petrol ve petrol gazları, altın ve taşkömürüdür (TCDB, 2011). Başlıca ihracat ortakları AB (17,6), ABD (16,1), BAE (11,5), Hong Kong (5,1), Çin(3,4)'dir. İthalat ortaklarının başında ise Çin (17), AB (11,3), BAE (5,4), Suudi Arabistan (5,2) yer almaktadır (WTO, 2016).

Pakistan'ın ihracat ürünlerinin başında tahıl, pamuk ve tekstil ürünleri gelmektedir. İthalat ürünleri arasında ise makine, mineral yakıtlar ve elektronik aletler yer almaktadır (TCDB, 2011). Önde gelen ihracat ortakları AB (33,7), ABD (16,7), Çin (7,7), Afganistan (6,7), BAE (3,8)'dir. İthalat ortaklarının başında ise Çin (29,1), BAE (13,2), AB (10,2), Endonezya (4,4), ABD (4,3) gelmektedir (WTO, 2016).

Tablo 20

Şanghay İşbirliği Örgüt Üyeleri Arasındaki Ticaret Hacmi (Milyar \$)

Ülkeler	Çin	Rusya	Kazakistan	Kırgızistan	Özbekistan	Tacikistan	Hindistan
Rusya	66.107,0						
Kazakistan	13.097,0	13.038,0					
Kırgızistan	5.676,0	1.195,0	576,0				
Özbekistan	3.614,0	2.725,0	1.509,0	194,0			
Tacikistan	1.756,0	687,0	589,0	27,0	68,0		
Hindistan	70.161,0	7.709,0	617,0	24,0	136,0	23,0	
Pakistan	19.144,0	404,0	24,0	3,3	6,0	55,0	2.053,0

Kaynak: Trade Map (Trade statistics for international business development)

Tablo 20 incelendiğinde üye ülkeler arasında en fazla dış ticaret hacmi 70.161 milyar dolar ile Çin ve Hindistan arasında gerçekleşmektedir. Hindistan'ın dış ticaretinde Çin 4. Sırada yer alırken Çin'in dış ticaretinde ise Hindistan 7. Sırada yer almıştır. İkinci en yüksek paya sahip olan Çin ve Rusya'nın dış ticaret hacmi 66.107 milyar dolardır.

3.4.3.1.Enerji Kulübü

ŞİÖ Enerji Kulübü, enerji güvenliğinin artırılması, enerji stratejilerinin düzenlenmesi çabalarının koordinasyonu ve ŞİÖ üyelerinin çıkarları doğrultusunda enerji endüstrisinin farklı sektörlerindeki işbirliği umutlarının tartışılması için geniş bir diyalog kurmak ve yürütmek amacıyla oluşturulmuştur (www.infoshos.com, 2015). ŞİÖ Enerji Kulübü içindeki etkileşimi artırmak amacıyla bazı kararlar alınmıştır. Bunlar;

- Enerji politikalarını geliştirmek ve uzun vadeli enerji politikaları yapmak
- Enerji politikalarının uygulanması için ortak mekanizmaların geliştirilmesi
- Kolektif güvenlik enerjinin ölçülmesi ve uygulanması

-Dünyaya enerji alanında uzlaşma pozisyonları ve eylemleriyle yaklaşmak ve ortak bir enerji diplomasisi oluşturmak

-Transit, ulaşım ve iletişim için bir altyapı oluşturmak

-Yeni yatırım politikalarını koordine ederek tek bir enerji piyasası oluşturmaktır.

ŞİÖ içinde tek bir enerji piyasası yaratma projesi, işbirliği biçimlerinin ve mekanizmalarının belirlenmesinde küresel yaklaşımın bir örneği olarak kabul edilmektedir. Rusya, Orta Asya ülkeleri ve Çin'i birleştiren ŞİÖ alanındaki mevcut boru hatları sistemi, tek bir enerji piyasası yaratmanın temelini oluşturmaktadır. Dünya genelinde en çok enerji üreten ve tüketen ülkeler ŞİÖ' de yer almaktadır. Çin dünya petrol üretiminin % 13'ünü tüketmektedir. Buda yaklaşık 400 milyon tona denk gelmektedir. Çin'in petrolde Orta Doğu'ya bağımlılığı 2020 yılına kadar %70 artacağı tahmin edilmektedir (Movkebaeva, 2013, s. 82-86). Rusya'nın ham petrol üretimi 10,55 milyon varille dünya sıralamasında birinci sırada gelmektedir (Central Intelligence Agency, 2017).

Tablo 21

Şanghay İşbirliği Örgütü Üyelerinin Kanıtlanmış Petrol ve Doğalgaz Rezervleri

Ülkeler	Petrol		Genel İçindeki Payı (%)	Doğalgaz Trilyon (m ³)	Toplam İçindeki Pay (%)
	Milyar (Ton)	Milyar varil			
Rusya	15	109,5	6,4%	32,3	17,3%
Çin	3,5	25,7	1,5%	5,4	2,9%
Kazakistan	3,9	30	1,8%	1	0,5%
Özbekistan	0,1	0,6		1,1	0,6%
Hindistan	0,6	4,7	0,3%	1,2	0,7%
Pakistan	-	-	-	0,5	0,2%
Dünya	240,7	1706,7	100	186,6	100

Kaynak: Statistical Review of World Energy, (2016)

Tablo 21 incelendiğinde, dünya genelinde toplam petrol rezervleri bakımından önemli bir yeri olan Rusya üyeler arasında birinci sırada yer almaktadır. Rusya'nın payı 15 milyar ton ile % 6,4'tür. Üyeler arasında ikinci sırada Kazakistan 3,9 milyar ton ile %1,8'lik bir paya sahiptir. Üçüncü sırada ise 3,5 milyar ton ile Çin yer almaktadır. Özbekistan'ın 0,1 milyar ton, Hindistan ise 0,6 milyar ton rezerve sahiptir.

Dünya doğalgaz rezervleri bakımından Rusya % 17,3'lük bir payla ikinci sırada gelmektedir. Üye ülkeler arasında Çin % 2,9'luk payla ikinci sırada yer almaktadır. Üye

lkeler arasında Kırgızistan ve Tacikistan doğalgaz ve petrol bakımından fakir ülkelerdir. ye ülkelerin petrol rezervi dünyanın % 10'nunu, rgt oluşturan toplam ülkelerin payı ise yaklaşık % 31,8'ini oluşturmaktadır. Doğal gaz rezervleri bakımından ise ye ülkelerin dünya genelindeki payı % 22,2, rgt oluşturan toplam ülkelerin payı ise yaklaşık % 40,2'dir.

şİ yeleri arasında birçok önemli boru hattı projesi bulunmaktadır. Bunlar; Rusya'nın Irkutsk kentinden Kuzey-Doğu Çin'e uzanan Kovykta doğal gaz boru hattı projesi, Batı Sibirya'dan Sincan'a ve oradan da şangay'a kadar uzanan Altay doğalgaz boru hattı projesidir. Kazakistan'da 300.000 KW kapasiteli Mayına hidroelektrik santrali yer almaktadır. Tacikistan'da 350 km uzunluğunda 500 KW kapasiteli Güney-Kuzey elektrik iletim hattı bulunmakta aynı zamanda en önemli iki boru hattı projesi ise; birincisi Kazakistan ve Çin arasındaki 200.000 varil kapasiteli Atasu– Alashenkou petrol boru hattıdır. 3.000 km uzunluğundaki bu hat Rusya ve diğer Orta Asya eyaletlerini de kapsayan Kazak-Çin Uluslararası Transit Hattının bir parçasıdır. İkincisi ise Doğu Sibirya-Pasifik Okyanusu petrol boru hattıdır. Bu hat, petrol iki kıtaya, biri Taishet'ten Skovorodino'ya ve daha sonra Çin'deki Daqing'e, ve Japonya'ya petrol ulaştırması için Skovorodino'dan Pasifik'e taşımaktadır (Ganguli, 2013, s. 282-283). ye ülkelerin enerji potansiyeline baktığımızda kendi kendine yetebilecek gte olduğunu görebilmekteyiz.

3.4.3. 2.ř Dünyası Konseyi

şanghai şşbirliği rgt ř Konseyi, 14 Haziran 2006'da şanghai'da kurulmuştur. Konsey, şİ Danıştay Başkanları kararı uyarınca oluşturulmuştur. Örgüt çerçevesinde ekonomik şşbirliğini artırmak, üyelerinin ř çevreleri ve finans çevreleri arasında doğrudan bağlantılar ve diyalog kurmak amacıyla ř dünyasının en etkili üyelerini bir araya getiren sivil bir toplum kuruluşudur. Ticaret ve Ekonomik şşbirliği Programında hkmet başkanları tarafından belirlenen çok taraflı projelerin pratik olarak teşvik edilmesine yardım etmektedir. şİ ř Konseyi, ye ülkelerin ticaret, ekonomi ve yatırım etkileşiminde örgüt çerçevesinde katılımını sağlayacak danışmanlık kararları alma ve uzman değerlendirmeleri yapma kapasitesine sahip bağımsız bir kuruluştur. ř Konseyi'nin bir diğer önemli özelliği enerji, ulaşım, telekomünikasyon, kredi ve bankacılık gibi çok taraflı şşbirliğinin öncelikli alanlarının yanı sıra Konsey, ye

Ülkelerin eğitim, bilim, yeni teknoloji, sağlık ve tarım alanlarındaki etkileşimine özel önem vermektedir (www.infoshos.com, 2015).

BÖLÜM 4: ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖTGÜTÜ (ŞİÖ) VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

Türkiye Şanghay İşbirliği Örgütü'ne 2001 yılında gözlemci statüsü için başvurmuş fakat 2012 yılında diyalog partneri olarak örgüte dâhil olmuştur. Türkiye Avrasya'nın zengin enerji kaynaklarının Batıya ulaştırılmasında önemli mesafeler kat etmiştir. Jeostratejik konumu Türkiye'ye, enerji kaynaklarının Batıya ulaştırılması konusunda uygun ve güvenli enerji transit geçiş koridoru olma özelliği kazandırmıştır. Zengin petrol ve doğalgaz rezervlerine sahip olan ŞİÖ ile üyelik Türkiye ekonomisi açısından büyük öneme sahiptir. ŞİÖ açısından Türkiye'nin üyeliğe kabul edilmesi durumunda ŞİÖ'yü politik anlamda sadece bir Orta Asya örgütü olmaktan çıkararak Ortadoğu, Akdeniz ve hatta kuzey Afrika örgütü haline dönüştürecektir (Bulut, 2014, s. 263).

4.1. Türkiye Çin Ekonomik İlişkileri

Türkiye ile Çin Halk Cumhuriyeti arasındaki siyasi ilişkiler 1971 tarihine dayanmaktadır. Ülkemiz "Tek Çin" politikası çerçevesinde, Çin Halk Cumhuriyeti'ni, Çin'in tek meşru temsilcisi kabul etmektedir. Türkiye ile Çin arasındaki işbirliği her iki ülkenin de dışa açılmaya başladığı, ekonomik ve siyasi olarak kendini gösterdiği 1980'ler itibarıyla hareketlilik kazanmıştır. 2010 yılında "Stratejik İşbirliği" seviyesine yükseltilen ilişkilerimiz, son dönemde karşılıklı ileri düzey ziyaretlerin de katkısıyla hızla gelişme göstermiştir (TCDB, 2011).

Tablo 22

Türkiye Çin Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

	2001	2006	2011	2016	2017
İHRACAT	199.373	693.038	2.466.316	2.328.044	2.936.041
İTHALAT	925.620	9.669.110	21.693.336	25.441.433	23.370.849
HACİM	1.124.993	10.362.148	24.139.652	27.769.477	26.306.890
TİCARET DENGESİ	-726.247	-8.976.072	-19.227.020	-23.113.389	-20.434.808

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye ile Çin arasındaki dış ticaret hacmi örgütün kuruluş aşamasından bugüne kadar sürekli artarak 26.306.890 bin dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde 20.

Sırada yer alan Çin'in payı %1,6'dır. İthalatta ise birinci sırada yer alan Çin'in payı % 12,8'dir. Çin'e ihraç ettiğimiz başlıca ürünler; krom, kurşun, çinko, mermer ürünleri, bakır, bor oksitleri, demir, borat cevherleri ve borik asitlerdir. Türkiye'nin ithal ettiği ürünler ise taş kömürü, ayçiçek, mineral yakıtlar, pamuk tohumu yağları, demir, çelik ve alüminyumdur. Çin'in Türkiye'de gerçekleştirmiş olduğu toplam yatırım miktarı 2 milyar Doların üzerindedir. Bu yatırımların sektörel dağılımı; enerji, altyapı, lojistik, finans, madencilik, telekomünikasyon ve hayvancılık alanlarındadır.

Türkiye, Çin'in kısaca "Kuşak ve Yol" olarak adlandırılan "İpek Yolu Ekonomik Kuşağı" ve "21'inci Yüzyıl Deniz İpek Yolu" girişiminin gerçekleştirilmesi için yürütülen çabaları desteklemekte ve söz konusu girişim açısından kilit bir coğrafyada yer almaktadır. Türkiye Çin'den Avrupa'ya uzanan kuzey hattını birleştirici bir özellik taşıyan ve Çin ile Avrupa arasında ek bir bağlantı kuşağı açan "Trans-Hazar-Orta Koridor" projesini gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. "Kuşak ve Yol" girişimini ülkemizin "Orta Koridor" projesiyle birleştirmek maksadıyla Çin tarafıyla bir anlaşma imzalanmıştır. Bu projesinin en önemli bileşenlerinden biri olan Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı, Bakü'de 30 Ekim 2017 tarihinde düzenlenen bir etkinlikle hizmete girmiştir (TCDB, 2011).

4.2.Türkiye Rusya Ekonomik İlişkileri

Türkiye ve Rusya ilişkileri köklü bir tarihe dayanmaktadır. Soğuk Savaş döneminin sona ermesinin ardından yeni işbirliği olanakları ve perspektifleri ortaya çıkmıştır. 1990'daki iktisadi işbirliğinin hızlı gelişiminin ardından, ikili ilişkiler 2000'li yılların başında iki ülke siyasi liderleri arasında kurulan yakın diyalogla yeni bir döneme girmiş ve 2010 yılında kurulan Üst Düzey İşbirliği Konseyi'yle (ÜDİK) kurumsal bir zemine oturmuştur (TCDB, 2011).

Tablo 23**Türkiye Rusya Dış Ticaret Verileri (Bin \$)**

	2001	2006	2011	2016	2017
İHRACAT	924.107	3.237.611	5.992.633	1.732.954	2.735.484
İTHALAT	3.435.673	17.806.239	23.952.914	15.162.386	19.513.833
HACİM	4.359.780	21.043.850	29.945.547	16.895.340	22.249.317
TİCARET DENGESİ	-2.511.566	-14.568.628	-17.960.281	-13.429.432	-16.778.349

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye ile Rusya arasındaki dış ticaret hacmi 22.249.317 bin dolardır. Türkiye'nin toplam ihracatında 22. Sırada yer alan Rusya'nın payı %1,2'dir. İthalatta ise 3. Sırada yer alan Rusya'nın payı %7,6'dır. Türkiye'nin Rusya'ya başlıca ihracat ürünleri; Meyveler; karayolu taşıtları için gerekli parçalar, deniz ürünleri ve donanım eşyasıdır. Türkiye'nin ithal ettiği ürünlerin başında ise; aspir, pamuk yağları, taşkömürü, mineral yakıtlar, demir, çelik ve alüminyumdur. Türkiye ile Rusya arasında iktisadi ve ticari ilişkiler ülke ilişkilerinin itici gücünü oluşturmaktadır. Ülkeler arasındaki karşılıklı yatırımlar miktarı yaklaşık on milyar dolar düzeyinde olup, Türk müteahhitleri tarafından gerçekleştirilen iki bine yakın projenin toplam değeri 60 milyar doların üzerindedir.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin en önemli unsurlarından biri enerji sektörüdür. Enerji tedarikinde Türkiye'nin başlıca ortakları arasında yer alan Rusya'yla Akkuyu Nükleer Santrali ve Türk Akım projeleriyle ilişkiler daha da ileri bir aşamaya taşınmaktadır (TCDB, 2011).

4.3.Türkiye Kazakistan Ekonomik İlişkileri

Kazakistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye'dir. Türkiye ile Kazakistan arasındaki ortak tarihi, kültürel ve manevi bağlar ilişkilerin geliştirilmesinde etkili olmuştur. Türkiye ile Kazakistan arasında imzalanan çok sayıda anlaşma ve protokolle çeşitli alanlardaki ilişkiler ve işbirliklerinin esasları düzenlenmiştir. İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin ulaştığı düzeye paralel olarak Kazakistan Türkiye'nin bölgedeki en önemli siyasi ve ekonomik ortaklarından biri haline dönüşmüştür. Kazakistan ile 2009 yılında imzalanan Stratejik Ortaklık Anlaşması ile ilişkiler yeni bir boyuta taşınmıştır.

2012 yılında Kazakistan ile ziyarette Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) kurulmuştur. YDSK mekanizmasıyla birlikte, Kazakistan’la olan stratejik ilişkiler kurumsal bir çerçeveye oturtulmuştur. İki ülke arasında 11 Ekim 2012 tarihinde kabul edilen “Yeni Sinerji - Ortak Ekonomi Programı”, ekonomik, ticari, bilimsel ve teknik işbirliğinin ilerletilmesi, mevcut işbirliği alanlarının yanı sıra yeni alanlarda işbirliğinin geliştirilmesi, tarafların kamu ve özel sektörleri arasındaki etkileşimin güçlendirilmesi ve öncelikli alanlarda yatırım projelerinin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir (TCDB, 2011).

Tablo 24

Türkiye Kazakistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

	2001	2006	2011	2016	2017
İHRACAT	119.795	696.823	947.822	623.715	746.586
İTHALAT	90.343	993.728	1.995.115	1.093.897	1.463.158
HACİM	210.138	1.690.551	2.942.973	1.717.612	2.209.744
TİCARET DENGESİ	29.452	-296.905	-1.047.293	-470.182	-716.572

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye ile Kazakistan arasındaki dış ticaret hacmi 2.209.744 bin dolardır. Türkiye’nin ihracatında Kazakistan 45.sırada yer almakta, payı ise % 0,4’tür. İthalatta ise % 0,4’lük payla 37. sırada yer almaktadır. Türkiye’nin Kazakistan’a başlıca ihraç ürünleri; mücevherat, inşaat malzemeleri, plastik ürünleri, halı ve yer kaplamalarıdır. Kazakistan’dan yapılan ithalat ürünleri ise; işlenmemiş çinko, ham petrol, rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları doğalgaz, alüminyum, hububat ve işlenmemiş kurşundur.

Sermaye miktarı açısından Kazakistan’daki 17. büyük yatırımcı konumunda olan Türkiye aynı zamanda enerji dışı sektörlerdeki yatırımları açısından 4. sırada yer almaktadır. Kazakistan’daki Türk firmaları yapmış oldukları toplam 2 milyar Dolarlık yatırımları çerçevesinde 15 binden fazla kişiye istihdam olanakları sağlamaktadır. Kazakistan’dan Türkiye’ye gelen uluslararası doğrudan yatırım tutarı 700 milyon Doların üzerinde seyretmiştir. Kazakistan’da faaliyet gösteren yaklaşık 100 yatırımcı Türk firmasının gıda, petrol, ilaç-kimya sanayi, inşaat, otelcilik, sağlık ve savunma sanayi alanlarında yoğunlaşan yatırımlarının toplam tutarı 2 milyar dolar seviyesindedir.

Türkiye, Kazakistan'da enerji dışı sektörlerdeki yatırımların büyüklüğü açısından 4. sırada yer almaktadır. Kazakistan'da 15 binden fazla kişiye istihdam sağlayan kayıtlı 600'ün üzerinde Türk sermayeli işletme faaliyet göstermektedir. Türk müteahhitlerince Kazakistan'a 2016 Mart ayı itibarıyla toplam 21 milyar Dolar değerinde 475 proje üstlenilmiştir. 2004 yılından bugüne kadar Türkiye'nin, Kazakistan'a yapmış olduğu ikili resmi kalkınma yardımlarının toplam tutarı ise 522 milyon Doları aşmıştır (TCDB, 2011).

4.4. Türkiye Kırgızistan Ekonomik İlişkileri

16 Aralık 1991 tarihinde Kırgız Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuş ve iki ülke arasında 1992 tarihinde siyasi ilişkiler kurulmuştur. 1992 tarihinde karşılıklı olarak iki ülke arasında elçilikler açılmıştır. Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık düzeyindedir. İki ülke arasında siyasi, ekonomik, ticari, askeri, eğitim, kültür, ulaştırma ve sağlık alanlarında olmak üzere çok boyutlu anlaşma ve protokoller hukuki zemin çerçevesinde sürdürülmektedir. İki ülke arasında 1997 yılında imzalanan "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması", 1999 yılında yayımlanan "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21. Yüzyıla" bildirisi ve 2011 yılında imzalanan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama, bugünkü stratejik ortaklığın temelini oluşturan belgelerdir (TCDB, 2011).

Tablo 25
Türkiye Kırgızistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

	2001	2006	2011	2016	2017
İHRACAT	17.350	132.172	180.241	308.933	343.655
İTHALAT	6.307	27.455	52.123	101.067	143.794
HACİM	23.657	159.627	232.364	410.000	487.449
TİCARET DENGESİ	11.043	104.717	128.118	207.866	199.861

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki dış ticaret hacmi örgütün kuruluşundan günümüze katlanarak artmış ve 2017 tahmin verilerine göre 487.449 bin dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde 67. sırada yer alan Kırgızistan'ın payı %

0,2'dir.İthalatta ise 87. sırada ve %0,1'lik paya sahiptir. Türkiye'nin Kırgızistan'a ihraç ettiği ürünlerin başında tekstil ürünleri, ütüler, dokunmuş halılar, kakao içermeyen şeker mamulleri, mücevherci eşyası ve aksamı, elektro termik cihazlar, kişisel temizlik ürünleri, elektrikli su ısıtıcıları, ortam ısıtıcıları, saç ve el kurutucuları gelmektedir. Türkiye'nin ithal ettiği ürünler arasında ise alüminyum, mücevher, pamuk, işlenmemiş kurşun, baklagiller, kurutulmuş meyveler, konserve sebzeler ve bakır hurdaları yer almaktadır.

2015 Aralık ayı itibariyle 163 Kırgız sermayesine sahip şirket Türkiye'de faaliyet göstermektedir. Öte yandan farklı sektörlerde faaliyet gösteren yaklaşık üç yüz Türk sermayeli firma 304 milyon dolarlık yatırım ile Kırgız ekonomisine önemli bir katkı sağlayarak Kırgız vatandaşlarına geniş istihdam olanakları sağlamaktadır. Türk inşaat firmaları Kırgızistan'da bugüne kadar 689 milyon dolar değerinde 65 proje yüklenmişlerdir. 2004 yılından bugüne kadar Türkiye'nin Kırgızistan'a farklı sektörlerde yapmış olduğu işbirliği programları bağlamında resmi ikili kalkınma yardımlarının toplam tutarı ise 855 milyon dolardır (TCDB, 2011).

4.5.Türkiye Tacikistan Ekonomik İlişkileri

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Tacikistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. İki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler 29 Ocak 1992 tarihinde kurulmuştur. Türkiye Duşanbe Büyükelçiliğini 4 Ağustos 1992 tarihinde, Tacikistan ise Ankara Büyükelçiliği de 16 Ekim 1995 tarihinde açmıştır. İki ülkede arasında ilişkilerin her alanda geliştirilmesi yönünde güçlü bir irade mevcuttur (TCDB, 2011).

Tablo 26

Türkiye Tacikistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

	2001	2006	2011	2016	2017
İHRACAT	15.553	71.787	172.575	151.621	156.134
İTHALAT	13.662	118.395	324.283	162.255	197.767
HACİM	29.215	190.182	496.858	313.876	353.901
TİCARET DENGESİ	1.891	-46.608	-151.708	-10.634	-41.633

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye ile Tacikistan arasındaki dış ticaret hacmi 353.901 bin dolardır. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde 87. sırada yer alan Tacikistan'ın payı 0,1'dir. İthalatta ise 0,1'lik payla 73. sırada yer alır. Türkiye'nin Tacikistan'a ihraç ettiği ürünler; mücevher eşyaları, temizlik maddeleri, kümes hayvanı ürünleri, kişisel temizlik ürünleri, halı, plastik ürünleri, alüminyum çubuk ve profiller, elektrikli küçük ev aletleridir. Türkiye'nin ithal ettiği ürünler; pamuk ve pamuk ipliği, işlenmemiş alüminyum, hayvan post ve derileridir.

Tacikistan'da bulunan Türk sermayeli firmaların sayısı 35 civarındadır. Tacikistan'daki doğrudan Türk yatırımları 50 milyon dolara ulaşmıştır. Türkiye'de ise 39 Tacik sermayeli firma faaliyet sürdürmektedir. Türkiye Müteahhitler Birliği göstergelerine göre, Türk müteahhitlik firmaları Tacikistan'da şimdiye kadar 545 milyon dolar değerinde 36 projeye imza atmıştır (TCDB, 2011).

4.6. Türkiye Özbekistan Ekonomik İlişkileri

16 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan'ın bağımsızlığını tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. İki ülke arasında siyasi ilişkiler 1992 yılında kurulmuştur. İlişkilerin hukuki zeminini oluşturmak adına bu ülke ile 2017 yılına kadar 90'ın üzerinde iki taraflı anlaşma ve protokoller imzalanmış, karşılıklı çok sayıda üst düzey ziyaret gerçekleştirilmiştir. Özbekistan'ın jeostratejik konumu, köklü tarihi, zengin kültürel değerleri ve ekonomik potansiyeliyle bölgesel barış ve istikrarın sağlanması için önemli bir coğrafyada yer almaktadır. Türkiye, kardeş Özbekistan ile arasındaki işbirliğinin her alanda ilerlemesine büyük önem atfetmekte ve Türk-Özbek vatandaşları arasındaki yakın bağlardan güç alan ilişkilerin ilerletilmesi yönündeki iradesini sürdürmektedir (TCDB, 2011).

Tablo 27

Türkiye Özbekistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$)

	2001	2006	2011	2016	2017
İHRACAT	89.725	175.995	354.490	533.018	680.780
İTHALAT	36.045	415.841	939.882	709.292	823.289
HACİM	125.770	591.836	1.294.372	1.242.310	1.504.069
TİCARET DENGESİ	53.680	-239.846	-585.392	-176.274	-142.509

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye ile Özbekistan arasındaki dış ticaret hacmi 1.504.069 bin dolardır. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde 48. sırada yer alan Özbekistan'ın payı % 0,4'tür. İthalatta ise 49. Sırada ve % 0,4'lük bir paya sahiptir. Özbekistan'a ihraç edilen ürünler; ilaç, plastik ürünleri, kişisel temizlik ürünleri, römork, gıda işleme makineleridir. Özbekistan'dan ithal edilen ürünler ise petrol yağları, pamuk ipliği, bakır alaşımları ve bakır ürünleri, levhalar, işlenmemiş çinko, azotlu mineral gübreler, konserve sebze, altın, işlenmemiş kurşun ve ipektir.

Özbekistan'da tekstil, sanayi ve müteahhitlik başta olmak üzere farklı sektörlerde faaliyet gösteren 520 kadar Türk sermayeli firma bulunmakta buda yaklaşık 50.000 kişilik istihdam olanağı sağlamaktadır. Türkiye'de ise 2015 Aralık ayı itibariyle 235 Özbekistan sermayeli şirket faaliyet göstermektedir. Türk şirketlerinin Özbekistan'da yapmış oldukları yatırım tutarı, 1 milyar Dolar civarındadır. 2004 yılından bugüne kadar Türkiye'nin Özbekistan'a yapmış olduğu resmi kalkınma yardımlarının toplam tutarı 75 milyon dolara ulaşmıştır (TCDB, 2011).

4.7.Türkiye Hindistan Ekonomik İlişkileri

15 Ağustos 1947 tarihinde bağımsızlığına kavuşan Hindistan'ı Türkiye hemen tanımış ve iki ülke arasında siyasi ilişkiler tesis edilmiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin batı ittifakı içinde bulunması Hindistan'ın Bağlantısızlar Hareketi içinde yer alması nedeniyle ikili ilişkiler istenen başarıyı sağlayamamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından, ikili ilişkilerin tüm alanlarda geliştirilmesi yönünde çaba sarf edilmektedir. Türkiye ekonomisi için Hindistan'ın büyüyen ekonomisi, geniş pazarı, askeri gücü, uzay ve bilişim teknolojisindeki üstünlüğü, sahip olduğu zengin insan kaynağı, köklü tarihi ve kültür mirasıyla küresel bir güç olma yolunda emin adımlarla ilerlemesi dost bir ülke olarak görülmesi büyük önem arz etmektedir (TCDB, 2011).

Tablo 28**Türkiye Hindistan Dış Ticaret Verileri (Bin \$)**

	2001	2006	2011	2016	2017
İHRACAT	74.373	222.242	756.082	651.703	758.604
İTHALAT	354.875	1.579.405	6.498.651	5.757.246	6.216.758
HACİM	429.248	1.801.647	7.254.733	6.408.949	6.975.362
TİCARET DENGESİ	-280.502	-1.357.163	-5.742.569	-5.105.543	-5.458.154

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye ile Hindistan arasındaki dış ticaret hacmi 6.975.362 bin dolardır. Türkiye'nin toplam ihracatı içinde Hindistan 42. sırada % 0,5 paya sahiptir. İthalatta ise 9. sırada % 2,9'luk paya sahiptir. Türkiye'nin Hindistan'a yapmış olduğu ihraç ürünleri; metal ve bakır cevherleri, altın, gümüş ve adi metallerdir. Türkiye'nin yapmış olduğu başlıca ithal edilen ürünler ise karayolu taşıtları ve aksamaları, sentetik organik boya maddeleri, sentetik filament iplikleri, aydınlatma maddeleri, propilen ve diğer olefinlerin polimerleri, sentetik lifden iplik, pamuk ve traktörlerdir.

Türk firmalarının Hindistan'da yüklendiği müteahhitlik projeleri yaklaşık 430 milyon dolar civarındadır. Son zamanlarda, Türk firmalarınca üstlenilen projeler arasında Lucknow metro inşaatı, Mumbai metro inşaatı, Jammu Keşmir eyaletinde bir demiryolu tünel inşaatı ve çeşitli konut projeleri yer almaktadır. İki ülke arasında Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması (1996) ve Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması (1998) imzalanmıştır. Ülkemizle serbest ticaret anlaşması bulunmamasına rağmen Hindistan, AB tarafından uygulanan Genelleştirilmiş Tercihler Sisteminden yararlanmak suretiyle Türkiye'ye ihracatında bazı ürünlerde indirimli tarifelerden yararlanma imkânına sahiptir (TCDB, 2011).

4.8.Türkiye Pakistan Ekonomik İlişkileri

Türkiye'nin Pakistan'la ilişkileri, Pakistan'ın 14 Ağustos 1947 tarihinde bağımsızlığına kavuşmasının ardından dostluk ve kardeşlik anlayışı temelinde şekillenmiştir. Pakistan'ın kuruluşu neticesinde yüksek düzeyli ziyaretlerle dostluk ilişkileri geliştirilirken, iki ülkenin doğal afetler gibi en zor zamanlarında birbirlerine destek olmaları, bu yakın ilişkilerin vatandaşlar arasında da tesis edilmesini sağlamıştır. İki

ülke arasındaki ilişkiler 2009 yılında Yüksek Düzeyli İşbirliği Konseyi olarak ihdas edilen, daha sonra Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK) seviyesine yükseltile mekanizmayla, kurumsal bir işlev kazanmıştır. YDSK mekanizması kapsamında Pakistan’la imzalanan belge sayısı altmış olmuştur. Türkiye ve Pakistan uluslararası platformlarda da birbirlerinin çıkarlarını desteklemektedir (TCDB, 2011).

Tablo 29

Türkiye Pakistan Dış Ticaret Verileri (Bin\$)

	2001	2006	2011	2016	2017
İHRACAT	31.186	129.598	213.672	346.896	352.356
İTHALAT	101.280	379.642	873.131	263.354	323.131
HACİM	132.466	509.240	1.086.803	610.250	675.487
TİCARET DENGESİ	-70.094	-250.044	-659.459	83.542	29.225

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye ile Pakistan arasındaki dış ticaret hacmi 675.487 bin dolardır. Türkiye’nin toplam ihracatında Pakistan 63. sırada % 0,2’lik payla yer almaktadır. İthalatında ise 63. sırada % 0,1’lik paya sahiptir. Türkiye’nin Pakistan’a ihraç ettiği ürünler; makine ve teçhizat, haberleşme cihazları, kamera, radar benzeri çeşitli eşyalardır. Pakistan’dan ithal edilen ürünler ise; pamuk, polyester, tekstil elyafı, plastik ve tekstil ürünleridir.

Pakistan’da faaliyet gösteren Türk firma sayısı yüzü geçmektedir. Türk yatırımlarının çoğunu enerji, finans, altyapı projeleri ve müteahhitlik sektörleri oluşturmaktadır. 2016 yılı Haziran ayı itibarıyla Türkiye’de 158 Pakistan sermayeli firma bulunmaktadır. Pakistan’da Türk müteahhitlik firmalarının gerçekleştirmiş olduğu 45 proje 2,7 milyar dolara ulaşmıştır. Söz konusu firmalar çoğunlukla elektronik, telekomünikasyon, makine, ticaret ve bankacılık sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Türkiye 2004 yılından günümüze kadar Pakistan’a kalkınma yardımında bulunmuştur. Türkiye’nin Pakistan’a 2013 yılına kadar yapmış olduğu kalkınma yardımlarının toplam miktarı 724,48 milyon dolara ulaşmıştır. Yapılan yardımların yerine getirilmesi adına Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) 2010 yılından beri Islamabad’da bir Program Ofisi bulundurmaktadır (TCDB, 2011).

BÖLÜM 5: TÜRKİYE, ŞANGHAY İŞBİRLİĞİ ÖRGÜTÜ VE AB’NİN EKONOMİK ve DIŞ TİCARET AÇISINDAN KARŞILAŞTIRILMASI

Çalışmanın bu bölümünde kümeleme analizi ve yöntemlerinden bahsedilecek ve uygulama kısmına geçilecektir.

5.1.Kümeleme Analizi

Kümeleme analizi çok değişkenli analiz tekniklerinden biridir. Ana amacı, birey ya da nesnelerin temel özelliklerini dikkate alarak onları gruplandırmaktır. Kümeleme analizinin amacı, araştırma sonucunda elde edilen gözlemlerin benzerliklerini temel alarak onları iki ya da daha fazla gruplar halinde bölümlendirmektir (Kalaycı, 2008;349). Kümeleme analizi iki farklı şekilde yapılmaktadır. Hiyerarşik kümeleme ve hiyerarşik olmayan kümelemedir.

5.2.Hiyerarşik Kümeleme Yöntemi

Hiyerarşik kümelemenin en etkin ve fazla kullanılan yöntemlerinden biri “hiyerarşik yığılmacı” yöntemidir. Bu yöntem, öncelikli olarak tüm gözlemleri tek bir kümede toplar; ardında bu kümeye en uzak olan gözlemleri teker teker kümeden ayırarak başka kümelerin oluşmasını sağlar. Yöntem, kaç küme oluşması gerektiğine kendisi karar verebilir. Bu yöntem üçe ayrılır;

- Tek Bağlantı yöntemi: En yakın mesafe esasına dayanır. Birbirine en yakın iki gözlem bulur ve bu küme çekirdeğini ilk aşamaya oturtur. Sonra birbirine yakın iki başka gözlemi ya da bu çekirdek gruba yakın başka bir gözlemi bulur ve kümeyi genişletir.

- Tam bağlantı yöntemi: Tek bağlantı yöntemine benzer. Tek farkı ise, en uzak iki gözlemden başlamasıdır.

- Ward yöntemi: Bir kümenin merkezine düşen gözlemin, aynı kümenin içinde bulunan gözlemlerden merkeze uzaklığını esas alır. Toplam sapma karelerinden faydalanır.

•Merkezi yöntem: Bir kümeyi oluşturan gözlemlerin ortalamalarını esas alır. Eğer bir kümede sadece bir gözlem varsa, onun değeri merkez kabul edilir.

•Ortalama bağlantı yöntemi: Aşırı uç gözlemlerden başlamaz. Bir kümenin merkezine düşen gözlemi esas alır (Nakip, 2003, s. 424).

5.3.Hiyerarşik Olmayan Kümeleme Teknikleri

Bir diğer kümeleme analizi de hiyerarşik olmayan kümeleme yöntemidir. Bu yöntem daha çok küme sayısı bilinen ya da küme sayısı öngörülen durumlarda kullanılmaktadır. Hiyerarşik olmayan kümeleme yönteminde k-ortalamalar tekniği kullanılmaktadır. Bu tekniğin kullanılma amacı, diğer kümeleme yöntemlerinde olduğu gibi küme içi benzerliklerinin maksimum, kümeler arası benzerliklerinin ise minimum olmasını sağlamaktır. Küme benzerliği, kümenin ağırlık merkezi kabul edilen bir birim ile kümedeki diğer birimler arasındaki uzaklıkların ortalama değeri ile ölçülmektedir (Öztürk, 2012, s. 18).

5.4.Literatür İncelenmesi

İncelemede Şanghay İşbirliği Örgütü hakkında yapılan çalışmalar ve kümeleme analizi kullanılan çalışmalar yer almaktadır.

Akman (2015) Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumunda Rusya-Çin İlişkileri ve İlişkilerin Problemleri başlıklı çalışmada, Rusya ve Çin'in tek kutuplu dünyayı, stratejik işbirlikleri ile çok kutupluluğu oluşturmak için en uygun taraflar olduklarını kabullenmeleriyle, her iki devlet arasında birçok alanda stratejik işbirliğine gidildiğini ve böylelikle karşılıklı askeri, enerji, ekonomik ve kültürel ilişkilerde büyük ilerleme sağlandığını, bu stratejik ortaklığın getirilerinin yanında büyük sorunlar da çıkabileceği sonucuna varmıştır (Akman, 2015).

Aydın (2016) çalışmada, SSCB döneminden kalan miras sonrasında bölgede oluşan güvenlik problemlerinin çözümü adına Şangay İşbirliği Örgütü'nün bu problemlerin çözümündeki etkinliğini sorgulamıştır. Sonuç olarak ŞİÖ, bölgesel bir güç odağı varlığını devam ettirerek bölgesel, uluslararası güvenlik konularında etkinliği bulunduğunu ancak Orta Asya'da yaşanan güvenlik problemlerinde ŞİÖ'nün yeterli etkinliği gösterememesi, örgütün kurumsal yapısını tam olarak tamamlayamamış

olması, yetkin bürokratlara ve yeterli bütçeye sahip olamaması, üyelerin çıkarlarının çatışması gibi problemlere çözümler geliştirebildiği takdirde bölgenin güvenliğini sağlanmasında aktif olarak rol alacakları düşüncesine varmıştır (Aydın, 2016).

Zeyrek (2010) çalışmasında Şanghay İşbirliği Örgütü başlıklı çalışmada Rusya ve Çin hem Şanghay İşbirliği Örgütü içinde hem Amerika Birleşik Devletleri'ne karşı, Orta Asya'daki bölgesel bütünleşme çabalarından da faydalanarak, kendi konumlarını güçlendirme çabası içerisinde olduğu sonucuna varmıştır (Zeyrek, 2010).

Yesevi (2013) Avrasya'da Güvenliğin İnşası: Şanghay İşbirliği Örgütü başlıklı çalışmasında Şangay İşbirliği Örgütü'nün yapısı, etkinliği, rolü, üye ülkeler arasındaki ilişkileri ve Türkiye'nin bu örgütteki yerini incelemiştir. Türkiye'nin ekonomik alanda işbirliği artırma eğilimi bulunmaktadır ancak bunun daha temel bir ayırma, kulüp değişimine, eksen kaymasına dönüşmesi beklenmemelidir sonucuna varmıştır (Yesevi, 2013).

Çomak ve Gökalp (2010) 2010'lu Yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye başlıklı çalışmalarında belirli veriler ışığında ŞİÖ' nün geleceği ve Türkiye'nin ŞİÖ ile ilişkileri incelenmiştir. Türkiye'nin örgüt ülkelerine yönelik yeni pazar olanakları sağlamalı, bu ülkelerin sunmakta oldukları altyapı yatırım fırsatlarını dikkatle izlemeli, bölgedeki kapsamlı ekonomik potansiyelin harekete geçirilebilmesi için gereken durumlarda Batılı ülkeleri de içerecek bir şekilde düzenlemelerde bulunmalı, karşılıklı menfaatlere hizmet edecek ve karşılıklı bağımlılık ilişkileri yaratacak şekilde ekonomik, ticari, yatırım ve kültürel ilişkiler genişletilmeli ve öncü rol üstlenmesi gerektiği sonuçlarına varmışlardır (Gökalp & Çomak, 2010).

Eren (2017) Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi adlı çalışmasının sonucunda Türkiye'nin örgüte üyeliğinin avantajlı olacağı gelecek perspektifi içinde değerlendirilebileceği, örgütün hem mevcut kurumsal yapısı ve tecrübesiyle hem de şu anki reel politik kapasitesiyle mevcut uluslararası yapıların tam anlamıyla karşısında yer alabilecek bir pozisyona sahip olmadığını ancak buna sahip olmayacağı anlamına da gelmediği sonucuna varmıştır (Eren, 2017).

Özdaşlı (2012) çalışmasının sonucunda güvenlik amacıyla kurulan ŞİÖ'nün 'Doğu'nun NATO'su' olarak adlandırılmasına neden olduğunu, bu bakımdan sınır sorunlarının çözüme kavuşturulması için başlatılan görüşmelerin siyasi, ekonomik ve askeri

donanımla örgütü kuruluşundakinden çok daha kurumsal hale getirdiğini düşünmektedir. Ayrıca Hindistan, İran gibi bölgesel güçlerin gözlemci, Belarus ve Türkiye gibi ülkelerin ise diyalog ortağı statüsü ile örgüte bağlanmaları örgütün bölgesel bir yapılanma olmanın ötesinde daha kapsamlı ve küresel bir yapıya bürüneceğini kanısına varmıştır (Özdaşlı, 2012).

Yardımcıoğlu ve Koçarslan (2010) çalışmalarında oldukça önemli bir potansiyele sahip olan bu örgüt ile ilgili taraflarca iyi ilişkiler kurulması küresel barış açısından önem arz ettiği, söz konusu örgüte kuşkuyla yaklaşılması faydadan çok zarar vermiştir. Tekerar Soğuk Savaş dönemindeki kutuplaşmayı gündeme getirebileceğini ve öyle bir durumdan da herkesin zarar göreceği kanısındadırlar. Finansman ve yatırım konularında farklı dış politikalar geliştirilmesinin Türkiye açısından faydalı olabileceği, bu yüzden ŞİÖ ile yakın ilişkiler kurulması ülkemizin ve bölgenin geleceği açısından önem arz ettiğini sonucuna ulaşmışlardır (Yardımcıoğlu & Koçarslan, 2014).

Şahin (2011) çalışmasında Karadeniz Ekonomik İşbirliği ile Şanghay İşbirliği Örgütü'nü karşılaştırmıştır. Araştırmanın neticesinde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün ekonomik entegrasyon yolunda önünde daha çok adım olmasına rağmen Karadeniz Ekonomik İşbirliğine nazaran daha başarılı netice verdiği gözlemlenmiştir. Ayrıca Şanghay İşbirliği Örgütü'nün gelecekte de faaliyetlerini sürdürmesinin kuvvetle muhtemel olduğu, buna karşılık Karadeniz Ekonomik İşbirliği'nin yolunun açık olmadığı sonucuna varılmıştır (Şahin M. , 2011).

Mineyeva (2010) çalışmasında ŞİÖ çok taraflı yönlerden ele alındığında, diğer bölgesel örgüt türlerinden farklı olarak ŞİÖ kuralları, üye devletlerin yerel otoriter rejimlerini yükseltme odaklı olduğu, “Şanghay Ruhu” kavramı, Orta Asya Devletleri bünyesindeki rejimin ayakta kalmasını destekleyen “bağımsızlığa saygı ve devletin iç işlerine karışmama” esaslı kuralların taslağını çizdiğini ve ülkeler arasında yeni bir işbirliği modelini kapsadığını savunmaktadır. İstikrarlı bir Orta Asya bölgesi için ŞİÖ bölgesel işbirliği önemli bir rol oynadığı, Orta Asya devletleri arasında barış ve işbirliği için uygun bir platform sağladığı sonucuna varmıştır (Mineyeva, 2010).

Karakaş (2016) çalışmasında uluslararası iktisadi bütünleşmelerin ülkelerin dış ticaretleri üzerindeki ticaret saptırıcı etki ve dışlama etkisinin yarattığı sonuçları incelemiş ve ülkelerin dış ticaretleri üzerinde olumlu etki yarattıklarını görmüştür.

Bölgesel bütünleşmelerin bölge içi ticaret, birlik içinde ekonomik istikrar, istihdam ve verimliliğin artması gibi nedenlerle yatırımcıların ve özellikle birlik dışında kalan ülke yatırımcılarının birlik ülkelerine yatırımlarını arttıracak sonucuna varmıştır. Ayrıca çalışmada, GB ve olası Şanghay İşbirliği Örgütü ŞİÖ üyeliği çerçevesinde Türkiye'nin durumunu analiz etmiştir. Bu bakımdan Türkiye'nin siyasi koşullar nedeni ile Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)'ne üyeliğinin zor olmasının yanında, ŞİÖ'nün üstlendiği siyasi ve ekonomik misyonun önemi bakımından Türkiye'nin nihai hedefinin ŞİÖ'ye üyelik olması gerektiği tezden çıkarılabilecek en önemli sonuçlardan biri olmuştur. Olası üyeliğin, doğrudan yabancı yatırımlar yolu ile yatırımlar üzerindeki dışlama etkisini azaltacağı ve Türkiye'nin dış ticaretindeki saptırıcı etkiyi gümrük birliği sayesinde azaltabileceği sonucuna varılmıştır (Karakaş, 2016).

Deniz (2013) Mekansal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü başlıklı çalışmasının sonucunda Şanghay İşbirliği Örgütü'nü, Asya'nın siyasi gücü olarak gerek bölgesel gerekse uluslararası güvenlik konularında etkili olmaya başladığını ileri sürmüştür (Deniz, 2013).

Altundağ (2016) Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü başlıklı çalışmada, ŞİÖ bünyesinde aralarındaki güvenlik bunalımını aşan devletler birbirlerine karşı olan güven problemini de çözmeyi başardıkları takdirde Şanghay İşbirliği Örgütü, bölgenin istikrarı ve refahı ile beraber dünya barışına da katkı sağlayacak potansiyele sahip bir örgüt adayı olacağı sonucuna varmıştır (Altundağ, 2016).

Gül (2014) 2008 Yılı Küresel Ekonomik Kriz Sürecinde Türkiye'nin Maastricht Kriterlerine Yakınlaşmasının Kümeleme Analizi Yöntemiyle İncelenmesi başlıklı çalışmada, Türkiye Maastricht Kriterleri açısından Avrupa Birliği Ülkeleriyle kıyaslandığında gerek kriz öncesi ve gerek kriz sonrası çoğu AB ülkesine göre daha iyi konumda olduğunu ancak kriz ve sonrası dönem de AB ülkelerinde yaşanan ekonomik kriz Maastricht kriterlerin de belirlenen referans değerleri yükseltmiş olmasından Türkiye'yi bu kriterlere yaklaştırmıştır. Dolayısıyla 2008 küresel krizinden etkilenmesine karşı diğer Avrupalı ülkelerden daha fazla göstermiş olduğu direnç, AB üyeliği yolunda önemli bir adım oluşturduğu sonucuna varılmıştır (Gül, 2014).

Yılmaz ve Kaya (2003) çalışmalarında, AB'nin genişleme sürecinde üye ve aday ülkelerin ekonomik performans kriterlerini incelemiştir. Çalışmanın sonucunda

Lüksemburg tek başına, AB'nin yeni üyeleri büyük bir çoğunlukla kendi aralarında, eski üyeler büyük bir çoğunlukla kendi aralarında ve aday ülkelerden Romanya ve Türkiye ise ikili bir küme oluşturmuşlardır. Aday ülkelerden Bulgaristan'ın incelenen bu beş değişken açısından üye ülkelerle aynı kümeyi paylaştığı, Romanya ve Türkiye'nin ise benzer konumda oldukları sonucuna varmışlardır (Yılmaz & Kaya, 2005).

Turanlı, Özden ve Türedi (2006) yaptıkları çalışmadaki amaç Avrupa Birliği'ne üye ülkeler ve aday üye olan ülkeler arasındaki benzerlikleri temel makroekonomik göstergeler açısından kümeleme analizi kullanılarak ortaya koymaktır. Avrupa Birliği üye ülkeleri ekonomik güç bakımından iki kümeye ayrılmıştır. İlk kümenin hemen hemen kurucu ülkeler olduğu ve diğer kümenin de yeni ve aday üyeler olduğu görülmüştür. Aday üyelerle en son üye olan ülkelerin ekonomik yapıları birbirine yakın olmasına rağmen üyelik dışında bırakılmışlardır. Romanya ile Bulgaristan'ın üyelik için tarih aldığı sadece Hırvatistan ve Türkiye'nin üyelik süreci dışında bırakılmasında kasıt aranması gerektiği sonucuna varılmıştır (Turanlı, H.Özden, & Türedi, 2006).

Erkekoğlu (2007) AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Üye Ülkeler Karsısındaki Göreli Gelişme Düzeyi: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz başlıklı çalışmada, AB ile Türkiye'yi sosyo-ekonomik açıdan incelemiştir. Türkiye'nin AB'nin sosyo-ekonomik performansını yakalayabilmesi için kişi başına düşen gelirini artırarak, gelir dağılımı adaletini sağlamak yönünde çaba göstermesi gerektiği sonucuna varılmıştır (Erkekoğlu, 2007, s. 28–50).

Öz, Taban ve Kar (2008) çalışmalarında Türkiye ve AB üyelerini beşeri sermaye göstergeleri açısından incelemiştir. Beşeri sermaye göstergeleri olarak, sağlık, eğitim ve işgücü piyasalarına ilişkin toplam 23 değişken analizlerde kullanılmıştır. Elde edilen bulgular ışığında, beşeri sermayenin alt göstergeleri olarak eğitim ele alındığında toplam 5 küme oluşmuş ve Türkiye, Yunanistan ile bir kümede yer almaktadır. Sağlık göstergelerine göre, toplam üç küme belirlenmiş ve Türkiye tek başına bir kümeyi oluşturmaktadır. Benzer şekilde işgücü piyasaları açısından da 3 küme oluşmuş Türkiye yine tek başına bir küme de yer almıştır. Beşeri sermayenin bu iki önemli alt bileşeni ile işgücü piyasaları açısından Türkiye'nin, AB'nin eski ve yeni üyelerinden

ayrık durması ve herhangi birine benzemediği sonucuna varılmıştır (Öz, Taban, & Kar, 2008).

Gürbüz ve Karabulut (2009) çalışmalarında SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığa kavuşan on beş ülkenin sahip olduğu çeşitli sosyo-ekonomik değişkenler kullanılarak ülkelerin benzerlik düzeyleri belirlenmeye çalışılmıştır. SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığına kavuşan on beş ülkede benzerlik ve farklılıkların tarihi, coğrafi, siyasi ve kültürel özelliklere göre şekillendiği, özellikle coğrafi bütünlüğün olduğu ve kültürel benzerliklerin olduğu ülkeler kendi aralarında benzerlik kümeleri oluşturduğu sonucuna varılmıştır (Gürbüz & Karabulut, 2009).

Özbek ve Atik (2013) çalışmalarında AB'ye üye ve aday ülkelerin 2010 yılı inovasyon göstergeleri kümeleme analizi kullanılarak gelişme durumları incelenmiştir. Türkiye ile birlikte AB'ye Temmuz 2013'de katılan Hırvatistan, birliğe 2007 yılında üye olan Bulgaristan ve Romanya ve 2004 de birliğe katılan Çek Cumhuriyeti, Letonya, Polonya, Slovenya ve Slovakya aynı kümede yer almıştır. Türkiye'nin genellikle AB'ye son yıllarda katılan ülkeler ile aynı kümede yer alarak benzer bir inovasyon performansına sahip olduğunu sonucuna varılmıştır (Özbek & Atik, 2013, s. 193-210).

Kangallı, Uyar ve Buyrukoğlu (2014) Çalışmalarında OECD üyesi olan 34 ülkenin 2011 yılı için ekonomik özgürlük endeksi bakımından sınıflandırılması amaçlanmıştır. Analiz sonucunda üye ülkeler ekonomik özgürlük ve gelişmişlik düzeylerine göre üç kümeye ayrılmıştır. Elde edilen bu kümeleme endeks sıralaması paralel sonuçlar taşımaktadır. Küme-1'de yer alan OECD üyesi ülkelerin ekonomik özgürlük açısından ilk sıralarda yer alan ve yüksek ekonomik refah ve özgürlük seviyesine sahip olan ülkeler olduğu tespit edilmiştir. İlk kümenin ardından Küme-3'de yer alan ülkelerin sıralamada birinci kümeden sonra gelen ülkeler olduğu ve orta seviye olarak söz edilebilecek bir ekonomik refah ve özgürlük seviyesine sahip olduğu tespit edilmiştir. Son sınıf olan Küme-2'de yer alan OECD üyesi ülkeler incelendiğinde ise, ekonomik özgürlük endeksinin diğer iki kümeye göre daha alt sıralarında olan ülkelere meydana geldiği ve ekonomik refah seviyeleri açısından sorunlu ülkelere olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle, 2010 sonu ve 2011 yılı içerisinde ekonomik açıdan ciddi sorunlar yaşayan Yunanistan, İspanya, İtalya gibi ülkelerin aynı kümede toplanmış olması oldukça dikkat çekici bulunmuştur (Kangallı, Uyar, & Buyrukoğlu, 2014).

Turan, Özarı ve Demir (2016) çalışmada Ortadoğu ülkelerinin ve Türkiye'nin yaşamış olduğu siyasi olaylar neticesinde 1980-2013 yılları arasında bu ülkelerin ekonomik yapılarının birbirine benzer olup olmadığı ve yaşanan siyasal olaylar neticesinde bu benzer yapıların değişip değişmediğini incelemişlerdir. Çalışmanın sonucunda yaşanan siyasi olayların ekonomik değerler açısından farklılaşma gösterdiği, bu dönemler sonrasında ülkelerin ekonomik açıdan benzer olduğu ülke gruplarının değişim gösterdiğini belirlenmiştir (Turan, Özarı, & Demir, 2016).

Ada (2011) Çalışmada, hiyerarşik ve hiyerarşik olmayan kümeleme teknikleri ile AB ülkeleri ve Türkiye sürdürülebilir kalkınma değişkenleri kullanılarak kümeleme analizi yapılmıştır. Değişkenlere ait analiz sonuçlarına göre, Türkiye'nin AB ortalamasında bir sürdürülebilir kalkınma düzeyine sahip olduğu ve AB ülkelerinden büyük farklılıklar göstermediği sonucuna varılmıştır (Altun, 2011, s. 319-332).

Ertaş ve Atik (2016) Kalkınma Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz başlıklı çalışmalarında, Türkiye'nin AB karşısındaki göreceli gelişme düzeyi 2003 ve 2014 yılları için çok değişkenli istatistik yöntemlerden kümeleme analizi kullanılarak 57 sosyo-ekonomik değişken ışığında incelenmiştir. Analiz sonucunda her iki yılda da Türkiye tek başına bir kümede yer almıştır. Türkiye, AB ülkeleri arasında kendine yer bulamamıştır (Ertaş & Atik, 2016).

Erkekoğlu ve Arıç (2013) çalışmalarında APEC ülkeleri ve Türkiye'nin Dünya Bankası'nın bilgi ekonomisi göstergeleri açısından hangi durumda olduğu ve hangi ülkelerin birbiri ile benzerlik gösterdiğini tespit etmeye çalışmışlardır. Sonuç olarak APEC üyesi ülkeler ve Türkiye'nin bilgi toplumu göstergeleri açısından dört grupta toplandığı görülmektedir. Buna göre, Türkiye'nin bilgi toplumu göstergeleri açısından Çin, Meksika, Malezya, Peru, Rusya Federasyonu ve Tayland ile aynı özellikler gösterdiği sonucuna varılmıştır (Erkekoğlu & Arıç, 2013, s. 185-204).

Kaya ve Türkmen (2013) çalışmalarında gelişmekte olan 23 ekonomi üzerinde 2008 küresel ekonomik krizinin ortak noktaları ve farklılaşan boyutlarını gözlemlemek amacıyla yaptığı analiz sonucunda kullanılan değişkenler itibarıyla, bazı ülkelerin kriz öncesi durumlarını kriz sonrasında koruyamadıkları tespit etmişlerdir. Buna karşılık, bazı ülkelerin ise 2006-2011 yılları arasında aynı kümede yer alarak kriz öncesi ve

sonrası grup olarak, kriz karşısında birbirlerine yakınsayan etkilere sahip olduklarını belirlemişlerdir (Kaya & Türkmen, 2013).

Aykın ve Korkmaz (2014) Türkiye ve Üye Ülkelerin AB-2020 Stratejisi Göstergeleri Açısından Kümelenmesi başlıklı çalışmalarında kümeleme analizi Türkiye'yi Malta ile aynı kefede değerlendirilmesine karar verilmiştir. Analiz sonuçları Türkiye AB-2020 hedeflerine yakınsama çalışmalarında en az Malta kadar çaba sarf etmesi gerektiği düşünülmüştür. Performansı AB yönetimi tarafından takip edilip tavsiye raporuna bağlanan Malta'nın tecrübeleri Türkiye için yol gösterici olacağı uygun görülmüştür (Aykın & Korkmaz, 2014).

5.5.Kümele Analiz Sonuçları

5.5.1.Türkiye ve ŞİÖ Üyelerinin Ekonomik Verilerinin Analiz Sonuçları

Analizde kullanılan kodlamaların açılımları sırasıyla;

Tarım / GSYH (X1),

Sanayi / GSYH (X2),

Hizmetler / GSYH (X3),

Kayıtlı işsizlik oranı (X4),

Satın alma gücü paritesine göre Kişi başı GSYİH (X5),

Enflasyon (X6),

İhracat /GSYH (X7),

İthalat /GSYH (X8),

GSYH büyüme oranı (X9),

Sabit sermaye yatırımlar/GSYH (X10),

Cari denge/GSYH (X11)'dir.

Tablo 30**Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergeleri**

Ülkeler	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11
Rusya	4,7	32,4	62,8	5,5	23,1	7,0	25,7	20,6	1,9	21,0	2,0
Çin	8,6	39,8	51,6	4,0	15,7	2,1	19,6	17,4	6,8	42,7	1,7
Kazakistan	4,8	33,5	61,7	5,0	24,6	14,6	32,6	29,2	3,3	23,0	-6,4
Kırgızistan	14,9	29,2	55,9	2,2	3,6	6,5	35,4	69,6	5,5	31,0	-9,7
Tacikistan	20,7	15,1	64,2	2,3	3,0	8,0	11,3	45,3	2,5	12,1	-3,8
Özbekistan	17,6	32,9	49,5	8,9	6,3	12,0	20,6	21,5	4,5	25,0	0,7
Hindistan	17,4	28,8	53,8	8,0	6,6	4,9	19,2	20,6	6,7	27,0	-0,7
Pakistan	25,2	19,2	55,6	6,3	5,2	3,8	9,1	15,8	5,7	14,0	-1,7
Afganistan	21,9	22,7	55,4	8,5	1,9	4,4	6,9	49,0	2,8	18,2	7,1
İran	9,8	34,3	55,9	10,7	19,4	8,7	22,4	20,8	5,5	19,8	4,1
Moğolistan	13,3	35,3	51,4	9,9	12,2	0,6	50,8	46,8	3,5	20,0	-4,1
Türkiye	6,9	32,4	60,7	11,1	24,4	7,7	22,1	25,0	5,5	30,0	-3,8
Sri Lanka	8,2	29,6	62,2	4,4	12,5	4,0	21,4	29,1	4,2	27,6	-2,3
Beyaz Rusya	7,9	36,1	56,0	1,0	18,1	11,8	62,7	62,8	-2,7	23,9	-3,6

Kaynak: (The World Bank, 2016), (Central Intelligence Agency, 2016), (The Economic Intelligence Unit, 2016)

11 gösterge kullanılarak yapılan analiz sonucunda oluşan birleşim tablosu aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

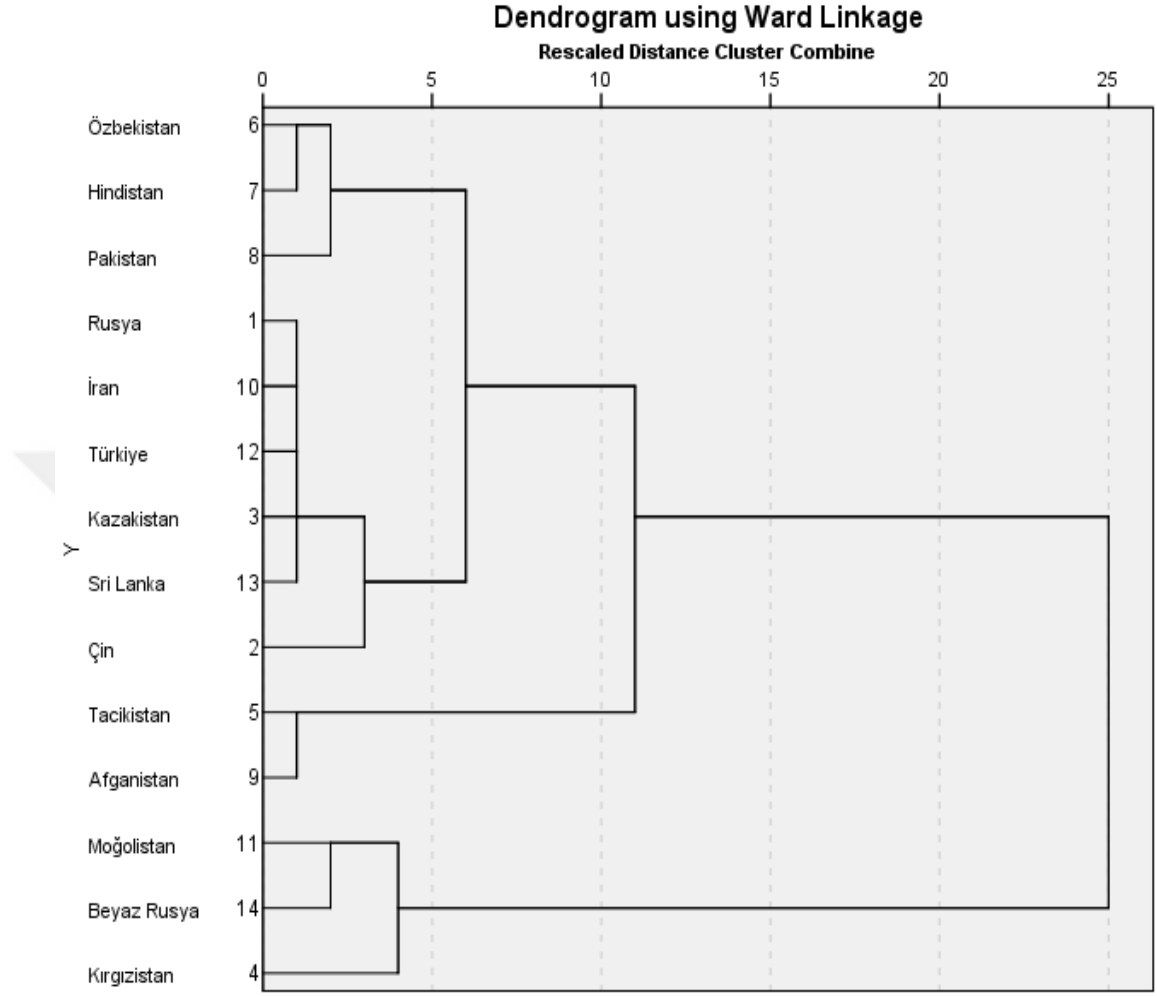
Tablo 31**ŞİÖ ve Türkiye Ekonomik Göstergelerinin Birleşim Tablosu**

Safha	Birleştirilmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Safha		Sonraki Safha
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	6	7	50,110	0	0	7
2	1	10	125,405	0	0	4
3	12	13	244,890	0	0	4
4	1	12	421,580	2	3	6
5	5	9	610,785	0	0	12
6	1	3	825,427	4	0	9
7	6	8	1178,444	1	0	11
8	11	14	1549,409	0	0	10
9	1	2	2096,035	6	0	11
10	4	11	2780,457	0	8	13
11	1	6	3884,823	9	7	12
12	1	5	6048,961	11	5	13
13	1	4	10982,600	12	10	0

İlk satır analizin ilk aşamasını gösterir ve 13 kümeden oluşur. ‘Birleştirilmiş küme’ başlığı incelendiğinde birinci aşamada 6. gözlem (Özbekistan) ve 7. gözlem (Hindistan) arasındaki uzaklığın en az olduğu görülmektedir. Bu da kümelemede ilk bu ülkelerin birleşeceği anlamına gelmektedir. İkinci aşamaya bakıldığında 1.(Rusya) ve 10.(İran) gözlemin yakın oldukları görülmektedir. Üçüncü aşamada 12. gözlem (Sri Lanka) ve 13. gözlem (Beyaz Rusya) birbirlerine yakınlaşmıştır. Dördüncü 1 ve 12 aralarına 12. gözlemi aralarına alarak birinci kümede bir küme oluşturmaktadırlar. Bu adımlar on üçüncü aşamaya kadar devam ederek tek bir küme altında birleşmektedirler. Bunu ağaç grafiğinden de görebilmekteyiz.

Grafik 1

ŞİÖ ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelerinin Dendrogram Analizi

Türkiye ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturan ülkelerin ekonomik göstergelerinin analizi Şekil 1'de ağaç grafiğiyle gösterilmiştir. Analize göre dört küme oluşmuştur.

Bunlar:

Birinci kümede: Rusya, Çin, Kazakistan, İran, Türkiye, Sri Lanka

İkinci Kümede: Özbekistan, Hindistan, Pakistan

Üçüncü Kümede: Tacikistan, Afganistan

Dördüncü Kümede: Moğolistan, Beyaz Rusya ve Kırgızistan yer almaktadır.

Tablo 32

Grup Sayısı 2-4 Aralığı Belirtilerek Yapılan Analiz

2 Küme Olursa	1.Kümede			2.Kümede		
	Rusya	Hindistan	İran	Kırgızistan		
	Çin	Özbekistan	Türkiye	Moğolistan	3.Kümede	
	Kazakistan	Pakistan	Sri Lanka	Beyaz Rusya		
3 Küme Olursa	Tacikistan	Afganistan				
	Rusya	Özbekistan	İran	Kırgızistan	Tacikistan	4.Kümede
	Çin	Hindistan	Türkiye	Moğolistan	Afganistan	
4 Küme Olursa	Kazakistan	Pakistan	Sri Lanka	Beyaz Rusya		
	Rusya	İran		Kırgızistan	Tacikistan	Özbekistan
	Çin	Türkiye		Moğolistan	Afganistan	Hindistan
	Kazakistan	Sri Lanka		Beyaz Rusya		Pakistan

Küme sayısını belirleyebilmek için sırasıyla 2,3 ve 4 grup sayısı verilmiştir. Sonuçlar ağaç grafiği ile karşılaştırıldığında tablodan da anlaşılabacağı üzere 4 kümeye ayrıldığı belirlenmiştir. Grupların her biri incelendiğinde Türkiye birinci kümede kurucu üyeler ile aynı kümede yer almıştır.

Tablo 33

Kümeleme Analizinde Kullanılan Verilerin Gruplara Göre Ortalamaları

Veriler	1. Küme	2.Küme	3.Küme	4.küme	Türkiye
Tarım / GSYH	7	20,6	21,3	12	6,9
Sanayi / GSYH	34	26,9	18,9	33,5	32,4
Hizmetler / GSYH	59	52,9	59,8	54,4	60,7
Kayıtlı İşsizlik Oranı (%)	7	7,7	5,4	4,4	11,1
SGP Kişi Başı GSYH	20	5,9	2,4	11,3	24,4
Enflasyon (%)	7,4	6,9	6,2	6,3	7,7
İhracat /GSYH	24	16,3	9,1	49,7	22,1
İthalat /GSYH	24	28,5	47,2	59,8	25
GSYH Büyüme Oranı	4,5	5,6	2,7	2,1	5,5
Sabit Sermaye Yatırımlar/GSYH	27,4	22	15,2	24,9	30
Cari Denge/GSYH	-1	-5,8	1,7	-0,6	-3,8

Tablo 33 incelendiğinde Türkiye'nin verilerinin birinci kümenin ortalamaları ile aynı seviyede olduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda Türkiye ile birinci kümede yer alan ülkeler arasında ekonomik açıdan benzer olduklarını söyleyebiliriz.

5.5.2. Türkiye ve AB Üyelerinin Ekonomik Verilerinin Analiz Sonuçları

Tablo 34

Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Ekonomik Verileri

Ülkeler	X1	X2	X3	X4	X5	X6	X7	X8	X9	X10	X11
Almanya	0,6	30,4	69,0	4,2	48,8	0,4	45,9	38,4	1,9	19,9	8,3
Belçika	0,7	22,3	77,0	7,9	46,3	1,8	84,5	82,1	1,2	23,0	-0,4
Bulgaristan	4,4	28,3	67,0	7,7	19,4	-1,3	63,6	60,5	3,4	19,1	4,2
Danimarka	1,4	23,6	75,3	6,2	49,9	0,3	53,4	46,6	1,7	20,1	7,9
Finlandiya	2,5	27,1	70,2	8,8	43,3	0,4	35,2	36,5	1,5	21,5	-1,1
Hırvatistan	4,0	26,5	69,4	15,0	23,9	-1,1	49,7	46,6	3,0	20,1	2,6
İrlanda	1,0	39,3	59,7	7,9	71,9	-0,2	121,7	99,8	5,1	31,5	3,3
İsveç	1,3	31,3	67,1	7,0	49,7	1,1	44,3	39,7	3,2	24,0	4,5
Kıbrıs	2,3	11,0	86,7	13,0	32,4	-1,2	62,0	62,4	2,8	16,8	-5,3
Litvanya	3,3	28,7	68,1	7,9	29,5	0,7	74,3	73,5	2,3	18,6	-0,9
Macaristan	4,5	30,4	65,1	5,1	26,8	0,4	92,6	82,3	2,0	17,9	5,5
Polonya	2,4	40,2	64,2	6,2	27,5	-0,6	52,3	48,4	2,6	18,1	-0,2
Romanya	4,3	34,2	63,3	5,9	23,5	-1,6	41,4	42,3	4,8	22,7	-2,3
Slovenya	2,3	32,4	65,5	8,0	33,6	-0,1	79,2	69,6	3,1	18,4	5,2
Avusturya	1,3	27,8	70,9	6,0	51,6	1,0	52,1	48,6	1,2	23,0	1,7
Birleşik Krallık	0,6	20,2	79,2	4,9	43,4	0,7	28,2	30,1	1,8	16,7	-4,4
Ç.Cumhuriyeti	2,5	37,5	60,0	4,0	34,9	0,7	79,5	72,0	2,6	25,0	1,1
Estonya	2,9	28,1	68,9	6,8	29,6	0,8	79,6	75,0	2,1	21,9	1,9
Fransa	1,5	19,6	78,8	10,0	42,8	0,3	29,3	31,2	1,2	21,9	-1,0
Hollanda	1,8	18	70,2	5,9	51,4	0,1	82,4	71,4	2,2	19,9	8,5
İspanya	2,6	23	74,1	19,6	36,3	-0,2	33,1	30,2	3,2	19,9	1,9
İtalya	2,1	23,9	74,0	11,7	39,1	-0,1	30,0	26,5	0,9	17,0	2,6
Letonya	3,2	21,9	74,9	9,6	18,6	0,1	58,0	57,4	2,0	20,3	1,5
Lüksemburg	0,2	12,3	87,4	6,4	105,8	0,0	227,9	191,5	4,2	17,6	4,7
Malta	1,3	14,4	84,3	4,7	37,8	0,9	141,4	129,5	5,5	23,3	7,9
Portekiz	2,2	22,4	75,3	11,1	30,6	0,6	40,3	39,1	1,4	14,9	0,7
Slovakya	3,8	34,8	61,4	9,6	30,6	-0,5	93,8	90,1	3,3	20,2	-0,7
Yunanistan	4,0	15,8	80,2	23,6	26,7	0,0	30,2	31,0	0,0	11,3	-0,6

Tablo 34'ün devamı

Türkiye	6,9	32,4	60,7	11,1	24,4	7,7	22,1	25,0	5,5	30,0	-3,8
---------	-----	------	------	------	------	-----	------	------	-----	------	------

Kaynak: (The World Bank, 2016) (Central Intelligence Agency, 2016) (The Economic Intelligence Unit, 2016)

Türkiye ve Avrupa Birliği ülkelerinin ekonomik göstergeleri kullanılarak yapılan kümeleme analizi oluşan birleşim tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 35**AB ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelerinin Birleşim Tablosu**

Safha	Birleştirilmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Safha		Sonraki Safha
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	1	8	25,620	0	0	15
2	10	18	51,370	0	0	6
3	16	19	85,990	0	0	14
4	4	15	132,600	0	0	15
5	21	22	187,010	0	0	11
6	10	14	251,140	2	0	10
7	3	23	332,480	0	0	18
8	11	27	420,850	0	0	19
9	12	13	542,820	0	0	16
10	10	17	677,020	6	0	19
11	5	21	815,237	0	5	14
12	6	26	963,072	0	0	16
13	2	20	1116,852	0	0	21
14	5	16	1287,577	11	3	17
15	1	4	1477,827	1	4	24
16	6	12	1795,940	12	9	22
17	5	28	2220,683	14	0	20
18	3	9	2711,449	7	0	22
19	10	11	3294,173	10	8	21

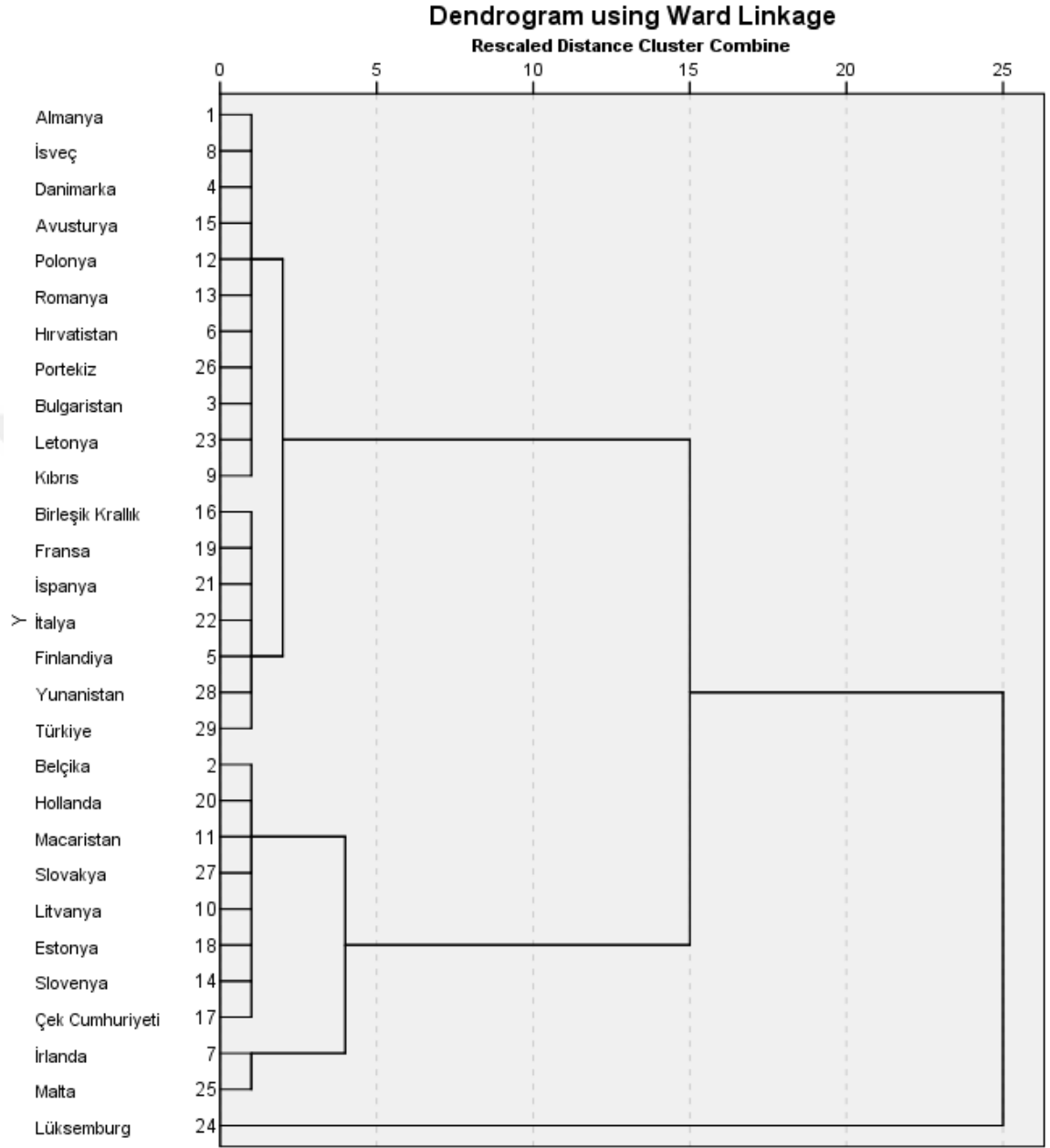
Tablo 35'in devamı

20	5	29	4084,675	17	0	25
21	2	10	4912,756	13	19	26
22	3	6	6067,001	18	16	24
23	7	25	7946,131	0	0	26
24	1	3	9866,862	15	22	25
25	1	5	13496,160	24	20	27
26	2	7	20262,443	21	23	27
27	1	2	48893,888	25	26	28
28	1	24	98564,860	27	0	0

Birleştirme tablosunu incelendiğinde en yakın iki gözlemin 1. gözlem (Almanya) ve 8. gözlem (İsveç) olduğu görülmektedir. En uzak iki gözlem ise 1. gözlem (Almanya) ve 24. gözlem (Lüksemburg)'dir. Türkiye ile en çok benzerlik gösteren ülke ise Finlandiya'dır.

Grafik 2

AB ve Türkiye'nin Ekonomik Göstergelerinin Dendrogram Analizi

Türkiye ve Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkelerin ekonomik göstergelerinin analizi Şekil 2'de ağaç grafiğiyle gösterilmiştir. Analize göre beş küme oluşmuştur. Bunlar:

Birinci Küme: Almanya, İsveç, Danimarka, Avusturya, Polonya, Romanya, Hırvatistan, Portekiz, Bulgaristan, Letonya, Kıbrıs

İkinci Küme: Belçika, Hollanda, Macaristan, Slovakya, Litvanya, Estonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti

Üçüncü Küme: Birleşik Krallık, Fransa, İspanya, İtalya, Finlandiya, Yunanistan, Türkiye

Dördüncü Küme: İrlanda, Malta

Beşinci Küme: Lüksemburg'tur.

5.5.3. Türkiye ve ŞİÖ Üyelerinin Dış Ticaret Verilerinin Analiz Sonuçları

Aşağıdaki tabloda analizde kullanılmak üzere Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturan tüm ülkeler ile Türkiye'nin iç ve dış ekonomik verileri yer almaktadır.

Tablo 36

Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye Dış Ticaret Verileri(2016)

Ülkeler	GSYH/ Ticaret (%)	İhracat (Milyon \$)	Pay (%)	İthalat (Milyon \$)	Pay (%)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Ticaret Dengesi (Milyon \$)	İhracat İthalat Oranı (%)
Rusya	24	281.825	1,77	191.406	1,18	473.231	90.419	147
Çin	20	2.098.161	13,15	1.587.431	9,78	3.685.592	510.730	132
Kazakistan	30	36.776	0,23	25.175	0,16	61.951	11.601	146
Kırgızistan	57	1.545	0,01	3.919	0,02	5.464	-2.374	39
Tacikistan	27	900	0,01	3.100	0,02	4.000	-2.200	29
Özbekistan	28	10.000	0,06	11.500	0,07	21.500	-1.500	86
Hindistan	22	264.020	1,65	359.065	2,21	623.085	-95.045	74
Pakistan	14	20.435	0,13	47.155	0,29	67.590	-26.720	43
İran	20	66.000	0,41	40.000	0,25	106.000	26.000	165
Afganistan	24	520	0,00	9.150	0,06	9.670	-8.630	6
Moğolistan	50	4.917	0,03	3.358	0,02	8.275	1.559	146
B. Rusya	58	23.340	0,15	27.573	0,17	50.913	-4.233	85
Sri Lanka	25	10.340	0,06	19.190	0,12	29.530	-8.850	54
Türkiye	24	142.529	0,89	198.618	1,22	341.147	-56.089	72

Kaynak: World Trade Organization, Türkiye İstatistik Kurumu, 2018

Tablo 37

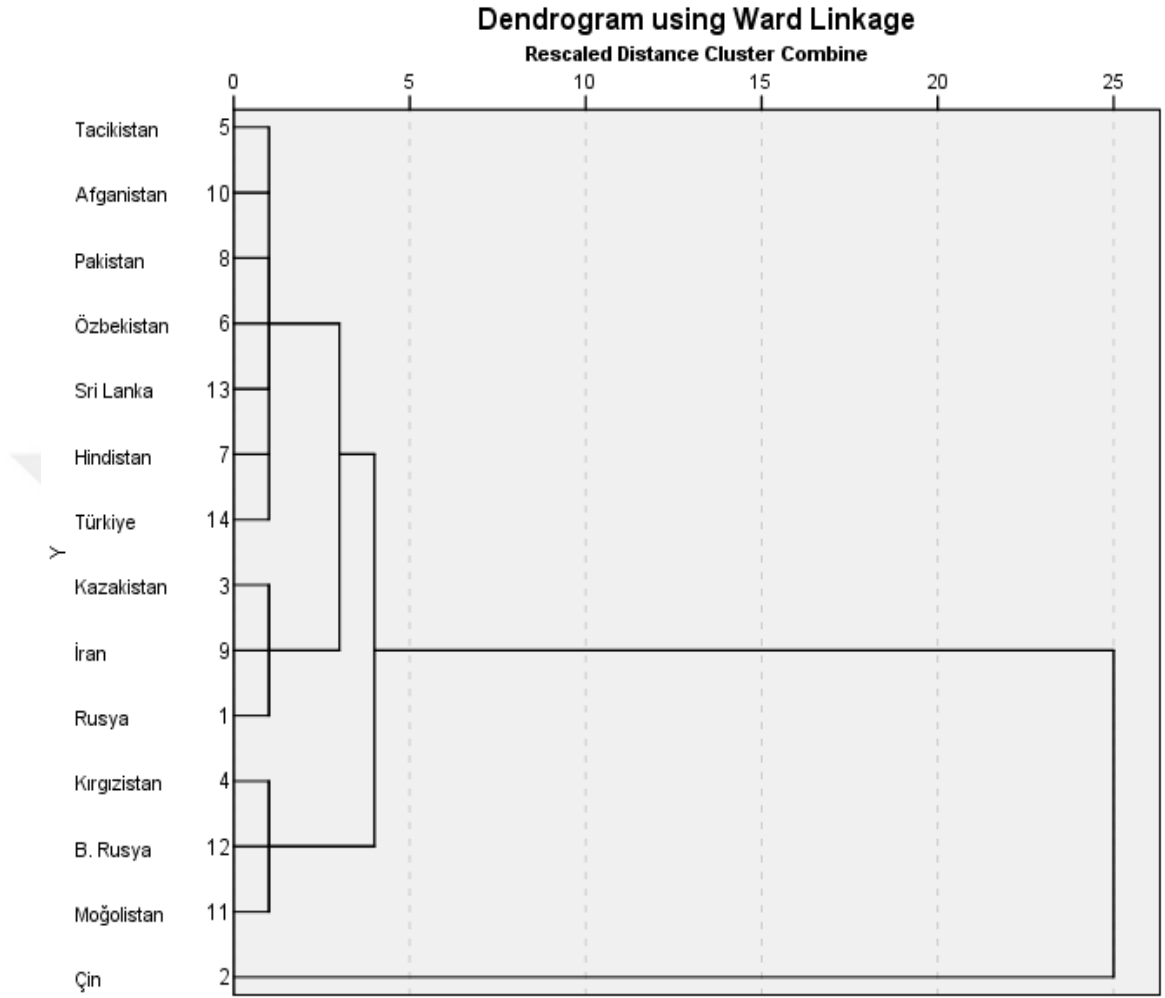
ŞİÖ ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergelerinin Birleşim Tablosu

Safha	Birleştirilmiş Küme		Katsayılar	Kümenin İlk Görüldüğü Aşama		Sonraki Safha
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	5	10	,014	0	0	7
2	7	14	,034	0	0	9
3	6	13	,057	0	0	8
4	3	9	,093	0	0	6
5	4	12	,135	0	0	10
6	1	3	,184	0	4	11
7	5	8	,247	1	0	8
8	5	6	,352	7	3	9
9	5	7	,541	8	2	11
10	4	11	,749	5	0	12
11	1	5	1,626	6	9	12
12	1	4	2,834	11	10	13
13	1	2	7,956	12	0	0

Birleştirme tablosu bize ülkeler arasındaki yakınlık mesafelerini göstermektedir. Tablo birbirlerine en yakın olan gözlemleri bir araya getirerek sonucunda tüm gözlemleri bir kümede toplamaktadır. Tablo incelendiğinde en yakın gözlemlerin 0,014 rakamının gösterdiği 5. (Tacikistan) ve 10. Gözlemin (Afganistan) olduğu görülmektedir. Türkiye (14. gözlem) ile en çok benzerlik gösteren ülkeye baktığımızda 7. Gözlem yani Hindistan olduğunu görmekteyiz.

Grafik 3

ŞİÖ ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergelerinin Dendrogram Analizi

ŞİÖ ve Türkiye'nin dış ticaret verilerinin karşılaştırılması amacıyla yapılan analiz sonucunda oluşan ağaç grafiğinden kümelerin dörde ayrıldığı görülmektedir. Bunlar:

Birinci küme : Rusya, Kazakistan, İran

İkinci küme : Çin

Üçüncü küme : Kırgızistan, Beyaz Rusya, Moğolistan

Dördüncü küme: Tacikistan, Afganistan, Pakistan, Özbekistan, Sri Lanka, Hindistan, Türkiye

5.5.4. Türkiye ve AB Üyelerinin Dış Ticaret Verilerinin Analiz Sonuçları

Aşağıdaki tabloda analizde kullanılmak üzere Avrupa Birliği’ni oluşturan tüm ülkeler ile Türkiye’nin iç ve dış ekonomik verileri yer almaktadır.

Tablo 38

Avrupa Birliği ve Türkiye Dış Ticaret Verileri (2016)

Ülkeler	GSYH/ Ticaret (%)	İhracat (Milyon \$)	Pay (%)	İthalat (Milyon\$)	Pay (%)	Ticaret Hacmi (Milyon \$)	Ticaret Dengesi (Milyon \$)	İhracat İthalat Oranı (%)
Almanya	42,4	1.339.647	8,40	1.054.891	6,50	2.394.538	284.756	127,0
İsveç	42,2	139.539	0,87	140.347	0,87	279.886	-808	99,4
Danimarka	50,7	95.193	0,60	85.595	0,53	180.788	9.598	111,2
Avusturya	51,2	152.381	0,96	157.094	0,97	309.475	-4.713	100,0
Polonya	48,3	202.522	1,27	197.312	1,22	399.834	5.210	103,0
Romanya	41,5	63.520	0,40	74.539	0,46	138.059	-11.019	85,2
Hırvatistan	47,6	13.736	0,09	21.688	0,13	35.424	-7.952	63,3
Portekiz	40,2	55.662	0,35	67.567	0,42	123.229	-11.905	82,4
Bulgaristan	63,6	25.978	0,16	28.846	0,18	54.824	-2.868	90,0
Letonya	59,1	12.101	0,08	14.269	0,09	26.370	-2.168	85,0
Kıbrıs	61,4	1.871	0,01	6.491	0,04	8.362	-4.620	29,0
Birleşik K.	28,6	409.397	2,57	635.762	3,92	1.045.159	-226.365	64,4
Fransa	30,9	501.263	3,14	573.022	3,53	1.074.285	-71.759	87,5
İspanya	31,6	287.415	1,80	309.310	1,91	596.725	-21.895	93,0
İtalya	28,1	4.611.524	2,89	404.445	2,49	865.969	57.079	114,0
Finlandiya	36,8	57.697	0,36	60.398	0,37	118.095	-2.701	95,5
Yunanistan	30,8	28.137	0,18	48.592	0,30	76.729	-20.455	58,0
Belçika	81,2	395.881	2,48	367.378	2,26	763.259	28.503	108,0
Hollanda	79,6	569.705	3,57	503.416	3,10	1.073.121	66.289	113,2
Macaristan	85,8	101.950	0,64	93.690	0,58	195.670	8.290	109,0
Slovakya	91,0	77.634	0,49	75.471	0,47	153.105	2.163	103,0
Litvanya	76,5	24.946	0,16	27.196	0,17	52.142	-2.250	92,0
Slovenya	73,2	32.850	0,21	30.449	0,19	63.299	2.401	108,0
Çek Cumh.	78,2	162.797	1,02	142.215	0,88	305.012	20.582	114,5
Estonya	78,7	13.171	0,08	14.948	0,09	28.119	-1.777	88,0
İrlanda	107,2	128.085	0,80	75.385	0,46	203.470	52.700	170,0
Lüksemburg	175,1	15.813	0,10	21.657	0,13	37.470	-5.844	73,0
Malta	133,4	3.017	0,02	6.189	0,04	9.206	-3.172	49,0
Türkiye	24	142.529	0,89	198.618	1,22	341.147	-56.089	72

Kaynak: World Trade Organization, Türkiye İstatistik Kurumu, 2018

Tablo incelendiğinde ticaretin gayrisafı yurtiçi hasılaya oranı en yüksek olan ülke Lüksemburg'dur. İhracatta en yüksek payı alan ülke İtalya'dır. İthalatta ise Almanya'dır. İhracatın ithalatı karşılama oranına baktığımızda en yüksek orana sahip olan ülke İrlanda'dır.

Tablo 39

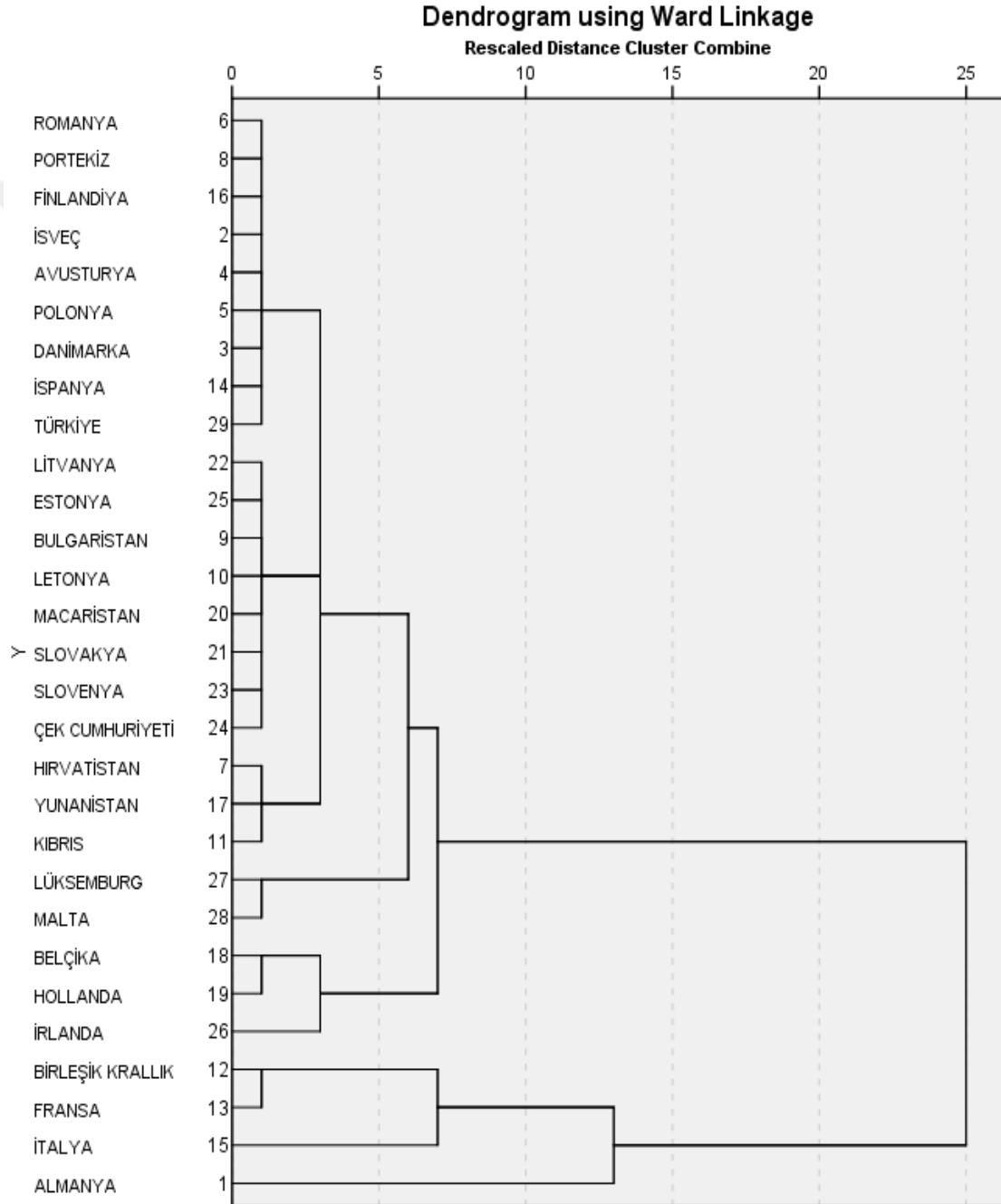
AB ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergeleri Birleşim Tablosu

Safha	Birleşmiş Küme		Katsayılar	Kümenin ilk görüldüğü safha		Son safha
	Küme 1	Küme 2		Küme 1	Küme 2	
1	6	8	,008	0	0	7
2	22	25	,026	0	0	9
3	9	10	,059	0	0	9
4	2	4	,103	0	0	6
5	20	21	,157	0	0	10
6	2	5	,288	4	0	11
7	6	16	,439	1	0	17
8	7	17	,612	0	0	16
9	9	22	,850	3	2	18
10	20	23	1,116	5	0	12
11	2	3	1,525	6	0	17
12	20	24	1,958	10	0	18
13	18	19	2,821	0	0	23
14	14	29	3,745	0	0	20
15	27	28	4,911	0	0	24
16	7	11	6,177	8	0	22
17	2	6	7,643	11	7	20
18	9	20	9,660	9	12	21
19	12	13	12,346	0	0	26
20	2	14	15,193	17	14	21
21	2	9	21,934	20	18	22
22	2	7	30,757	21	16	24
23	18	26	39,907	13	0	25
24	2	27	57,878	22	15	25
25	2	18	78,479	24	23	28
26	12	15	101,350	19	0	27
27	1	12	141,472	0	26	28
28	1	2	224,000	27	25	0

Birleştirme tablosu incelendiğinde birbirine en yakın iki gözlemin 6. gözlem (Romanya) ve 8. gözlem (Portekiz) olduğu görülmektedir. En uzak iki gözlem ise 1. gözlem (Almanya) ve 2. gözlem (İsveç)'dir. Türkiye ile en yakın ülke ise İspanya'dır.

Grafik 4

AB ve Türkiye'nin Dış Ticaret Göstergelerinin Dendrogram Analizi

AB ve Türkiye'nin dış ticaretlerinin karşılaştırıldığı analiz sonucunda oluşan Şekil 3 incelendiğinde küme sayısının yediye ayrıldığı görülmektedir. Bunlar:

Birinci Küme: Almanya

İkinci Küme: Romanya, Portekiz, Finlandiya, İsveç, Avusturya, Polonya, Danimarka, İspanya, Türkiye

Üçüncü Küme: Litvanya, Estonya, Bulgaristan, Letonya, Macaristan, Slovakya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti

Dördüncü Küme: Hırvatistan, Yunanistan, Kıbrıs

Beşinci küme: Lüksemburg, Malta

Altıncı Küme: Belçika, Hollanda, İrlanda

Yedinci Küme: Birleşik Krallık, Fransa, İtalya'dır.

Analiz sonuçlarını incelediğimizde Türkiye her iki örgütün kurucu üyeleri ile aynı grupta yer almaktadır. Bu durum bize ülkeler ile benzer özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Türkiye'yi üyelik açısından değerlendirdiğimizde iki örgüt içinde uygun bir ülke olma özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir.

Türkiye'nin ŞİÖ'ye üyelik durumu değerlendirildiğinde, Rusya ve Çin gibi ülkelerin başat rol oynamaları ve Türkiye'nin bu ülkeler ile ilişkilerini güçlendirmesi; Avrasya politikası açısından değerlendirildiğinde bölgede etkin bir güç olma, bölge güçlerini içine alabilecek oluşumlara girebilme, bu güçler içinde aktif rol üstlenebilme ve var olan bölgesel güç olabilme potansiyelini geliştirebilme açısından bakıldığında büyük önem taşımaktadır (Çomak, 2009, s. 22).

Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin sahip oldukları zengin doğal kaynakları kendileri işletmek için çaba sarf etmekte, ekonomilerini merkezi planlı modelden serbest pazar ekonomisine doğru yeniden yapılandırma uğraşı vermektedirler (Seyidoğlu, 2013, s. 318). Türkiye'nin bu büyük fırsatı doğru bir şekilde değerlendirmesi ekonomisi açısından önemli bir kilometre taşı olacaktır. Sovyetler birliğinin dağılmasının ardından ülkelerin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ülkenin Türkiye oluşu ülkelerin bağlarını 1991'lere taşımaktadır. Bu da ülkeler arasında güçlü bağların oluşmasına sebep olmuştur. Brzezinski'nin 'Avrasya yerkürenin en büyük kıtasıdır ve jeopolitik olarak bir

eksendir, Avrasya’ya hükmeden bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir’ tezi göz önünde bulundurulduğunda, Avrasya’nın yaklaşık %90’ını oluşturan Şanghay İşbirliği Örgütü’ne etkin bir üye olmanın ne denli önemli olduğu ortadadır (Brzezinski, 2017, s. 52).

5.6.ŞİÖ ve AB’nin Karşılaştırılması

AB ile ŞİÖ arasında karşılaştırma yapıldığında; iki örgütün kurulmuş oldukları dönem coğrafya, siyasi kültür, toplumlarının sosyo-ekonomik yapıları ve tarihleri bakımından aralarında birtakım farklılıklar olduğu ortadadır. AB’nin büyük çoğunluğu Hristiyan, ŞİÖ’nün ise Ortodoks Hristiyan ve Müslüman’dan oluşmaktadır. AB ekonomik amaçlı kurulmuş, ŞİÖ ise kuruluşta amacı sınır anlaşmazlıklarını çözmek iken daha sonraları kapsamını genişleterek ’üye ülkeler arasında karşılıklı güvenin güçlendirilmesi, dostluk ve iyi komşuluk; teşvik edici ticari-ekonomik, ulaşım, kültür, eğitim, bilimsel-teknik, çevre, enerji ve diğer farklı alanlarda; güvenlik ve istikrar ile demokratik ve rasyonel uluslararası siyasi ve ekonomik düzen oluşmasına ortak katkıda bulunmak’ olarak aldıkları kararlarla birliği daha ileri boyuta taşımışlardır.

Tablo 40

Avrupa Birliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü Ekonomik Göstergeleri (2016)

	Nüfus (Milyon)	GSYH (Milyon\$)	Kişi Başına GSYH(Milyon\$)	Büyüme Oranı(%)	İşsizlik Oranı(%)	Enflasyon (%)
AB	511.497.41	16.487.344	32,242	2,1	8	0,2
ŞİÖ	3.070.984.296	15.266.000	4,008	4,6	5,3	7,4

Kaynak: The Economist Intelligence Unıte, The World Bank

Ekonomik entegrasyon birliğinin en gelişmiş örneği olan AB’nin kişi başına düşen ortalama geliri 32,242 ABD doları düzeyindedir. On yedi yıllık kısa bir geçmişi olan ŞİÖ’nün kişi başına düşen ortalama geliri ise 4,008 ABD doları düzeyindedir. Büyük bir ekonomi olan AB 16 trilyon ABD doları ile büyük bir iktisadi alan oluşturmaktadır. Yeni bir oluşum olan ŞİÖ ise 15 trilyon ABD dolar düzeyinde gerçekleşen GSYH ile azımsanmayacak bir ekonomiye sahip olduğu görülmektedir. ŞİÖ % 4,6’lık bir büyüme ile AB’den daha hızlı bir büyüme seyri göstermektedir. Yine 5,3’lük bir işsizlik oranı ile AB’den daha avantajlı durumda görülmektedir.

Tablo 41**Türkiye ve ŞİÖ Arasındaki Dış Ticaret Verileri**

ŞİÖ	İHRACAT		İTHALAT	
	Milyon \$	Genel İçindeki Payı (%)	Milyon \$	Genel İçindeki Payı (%)
2011	15.267	11	69.110	29
2012	23.141	15	69.824	29,5
2013	18.520	12	70.210	28
2014	16.361	10	69.880	29
2015	12.743	9	59.690	29
2016	12.222	9	53.612	27

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2016)

Tablo 41 incelendiğinde Türkiye ile Şanghay İşbirliği Örgüt üyeleri arasındaki en yüksek ihracat oranı 2012 yılında gerçekleşmiştir. İthalat ise en yüksek rakama 2013 yılında ulaşmıştır. ŞİÖ ile olan ihracatımızın genel içindeki payı ortalama yüzde 11 civarındadır. ŞİÖ ile dış ticaretimizde en yüksek pay %15 olarak gerçekleşmiştir. ŞİÖ ile ithalatımız ortalama yüzde 29 ‘dur. Bütün yıllar incelendiğinde ithalat ihracata oranla çok yüksek seyretmiştir. Bu durum Türkiye ile örgüt arasında sürekli bir dış ticaret açığına sebep olmaktadır.

Tablo 42**Türkiye ve AB Arasındaki Dış Ticaret Verileri**

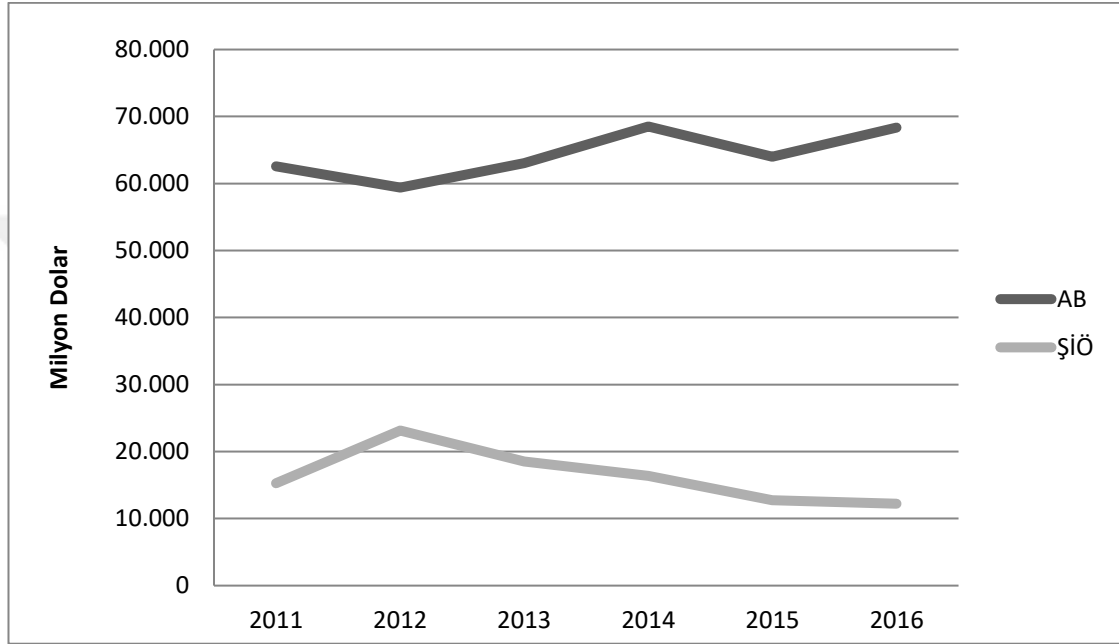
AB	İHRACAT		İTHALAT	
	Milyon \$	Genel İçindeki Payı %	Milyon \$	Genel İçindeki Payı %
2011	62.589	46,4	91.439	38
2012	59.398	39	87.657	37,1
2013	63.039	41,5	92.457	36,7
2014	68.514	43,5	88.783	36,7
2015	63.998	44,5	78.681	38
2016	68.343	48	77.501	39

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2016)

Tablo 42 incelendiğinde Türkiye ile AB arasında en yüksek ihracat rakamı 2014 yılında gerçekleşmiştir. İthalat da ise en yüksek rakam 2011 yılında gerçekleşmiştir. AB' ye genel olarak ihracatımız ortalama yüzde 44 civarındadır. Bu oran ithalatta ortalama yüzde 37,5'tur.

Grafik 5

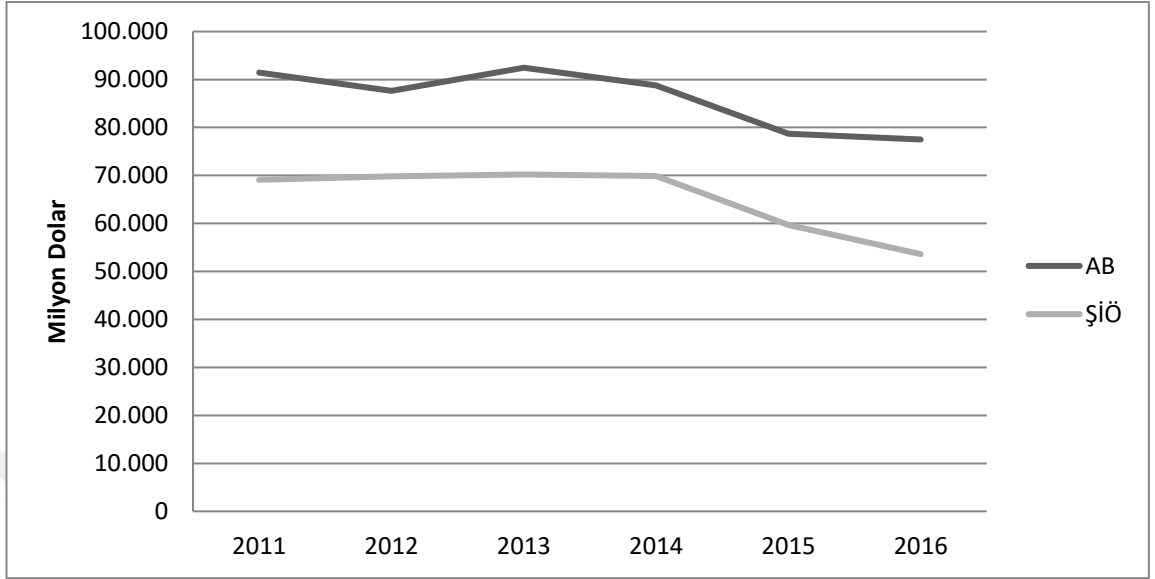
Türkiye'nin AB ve ŞİÖ'ye Gerçekleştirmiş Olduğu İhracat

Grafik 5 incelendiğinde AB ile Türkiye arasındaki en yüksek ihracatın 2016 yılında gerçekleştiği görülmektedir. Şanghay İşbirliği Örgütü ile ise en yüksek ihracat rakamı 2012 yılında gerçekleşmiştir. Genel itibariyle bakıldığında ihracatta AB bütün yıllarda büyük bir farkla ön sırada yer almıştır.

Grafik 6

Türkiye'nin AB ve ŞİÖ'den Gerçekleştirmiş Olduğu İthalat

Grafik 6 incelendiğinde Türkiye'nin her iki örgütten de en yüksek ithalatı 2013 yılında gerçekleştirmiş olduğu görülmektedir. Genel itibariyle bakıldığında ihracatta olduğu gibi İthalatta da AB önde yer almaktadır.

Verilerden de anlaşılacağı üzere ŞİÖ dış ticaret açığımız 2016 yılı itibariyle 41.390 milyon dolardır. AB ile dış ticaret açığımız 9.168 milyon dolardır. Buradan da anlaşılmaktadır ki dış ticaret açığımızın büyük bir kısmı ŞİÖ ile yaptığımız ticaretten kaynaklanmaktadır. Bu zamana kadar ki verilerden yola çıkarak gelecek hakkında yorum yapmak yetersiz kalacaktır. Son zamanlarda güç dengelerinin batıdan doğuya doğru kayması bunun bir göstergesidir.

SONUÇ

Ekonomik entegrasyon, ekonomik çıkarların birleşmesi ve bütünleştirilmesi süreci yoluyla ölçek ekonomilerinin avantajlarından yararlanarak kalıcı ve sürdürülebilir bir dengenin oluşturulmasında önemli katkılar sağlaması açısından büyük öneme sahiptir. Ayrıca ölkelerin pazarlarına ulaşmada güvence altında olmaları, iç piyasaya yönelik yeniliklerini sağlam ve güvenceli bir şekilde yapmaları, ticaret engellerini birlik içindeki ölkelerin tercihlerine uyumlu bir şekilde getirmeleri, ölkeler arasındaki güven tesisi gerçekleştirmede birçok fayda sağlamaktadır.

Küreselleşen dünyada ekonomik açıdan ölkelerin kendini geliştirmesi için ekonomik entegrasyon kaçırılmaması gereken önemli bir fırsattır. Bu bağlamda çalışmada öncelikle ekonomik entegrasyonun tanımı, gelişimi ve teorileri üzerinde durulmuştur. Daha sonra entegrasyon örneklerine yer verilmiştir. Türkiye'nin yıllardır süren ve sonuçsuz kalan AB'ye üyeliğine bir alternatif olarak dillendirilen Şanghay İşbirliği Örgütü'ne üyeliği entegrasyon teorileri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu çerçevede Şanghay İşbirliği Örgütü'nün kuruluşundan bugüne kadar ki gelişimi iktisadi açıdan incelenmiş ve bu konuda bir fikir sahibi olabilmek adına kümeleme analizi yapılmıştır.

Çin ve Rusya'nın girişimiyle oluşturulan Şanghay İşbirliği Örgütü tek kutuplu dünya düzenine karşı kurulmuş bir örgüt olma özelliği taşımaktadır. Orta Asya ölkelerini de içine alan örgüt konumlandığı jeopolitik konumu ayrıca büyük enerji tedarikçisi Rusya'nın ve enerjide yüksek talebe sahip Çin ve Hindistan'ın üye ölkeler arasında yer alması dışa bağımlılığı azaltması bakımından örgütün gücünü artırmada büyük bir avantaj sağlamaktadır. Nükleer güçleri ve hızlı büyüyen ekonomileriyle Hindistan ve Pakistan'ın 2017 yılında üyeliğe kabulü örgütün hem jeopolitik hem de ekonomik açıdan önemini artırmıştır.

2015 Ufa Zirvesinde kabul edilen 2025 stratejik planı ile ŞİÖ kendini birçok açıdan geliştirmeyi amaçlamaktadır. Şanghay İşbirliği Örgütü'nü oluşturan üyeler, gözlemci üyeler ve diyalog partnerleri önemli ekonomik potansiyellerini kullanarak çok taraflı işbirliği projelerini hayata geçirmeyi planlamaktadırlar. 2017 ŞİÖ Enerji Kulübü başkanlığının Türkiye'ye verilmesi de bunun bir parçası olarak görülmektedir. Ayrıca

Hindistan ve Pakistan'ın da üyeliğe kabul edilmesi örgütün daha büyük alanlara genişlemesi ve pazar alanlarının artması açısından önem arz etmektedir.

Çin'in büyük ipek yolu hayalinde Çin'i Avrupa'ya bağlayan Trans Hazar Orta Koridor projesini hayata geçirmedeki Türkiye'nin önemli rolü; Rusya ile köklü bir geçmişe dayanan ilişkileri ve iki ülke arasında milyar dolarlık projeler, enerji tedarikinde başlıca ortakları arasında yer alması; Türk Cumhuriyetleri ile ortak bir kültüre, tarihe sahip olması ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından bağımsızlıklarına kavuşan ülkeleri tanıyan ilk ülkenin Türkiye olması çalışmanın yapılmasını önemli kılmıştır.

Çalışmanın sonucuna varmak amacıyla ekonomik entegrasyon teorileri baz alınarak ekonomik ve dış ticaret ilişkileri açısından Türkiye, Şanghay İşbirliği Örgütü ve Avrupa Birliği kümeleme analizi kullanılarak karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Türkiye ile ŞİÖ arasında yapılan ekonomik veri analizi neticesinde, Türkiye kurucu üyeler ile aynı grupta yer almıştır. Aynı şekilde yapılan dış ticaret incelemesi sonucunda da Türkiye aynı şekilde kurucu üyeler ile aynı grupta yer almıştır. Buradan ekonomik ve ticaret açısından Türkiye'nin ŞİÖ üyeleri ile benzer özellikler taşıdığı ortaya konulmuştur.

Türkiye Avrupa Birliği üyeleriyle karşılaştırıldığında ise ekonomik açıdan Birleşik Krallık, Fransa, İspanya, İtalya gibi güçlü ekonomiler arasında yer almıştır. Dış ticaret analizinin sonucunda, Romanya, Portekiz, Finlandiya, İsveç, Avusturya, Polonya, Danimarka, İspanya ile aynı grup içerisinde yer almıştır. Analiz sonucu göstermektedir ki Türkiye AB üyelik açısından hem ekonomik hem de dış ticaret alanında üyeler ile benzer özelliklere sahiptir.

Her iki birliğin de analiz sonuçları incelenmiş ve Türkiye'nin üyeler ile benzer ekonomiye sahip olduğu sonucuna varılmıştır. Bu da Türkiye'nin iki birliğe de ekonomik bağlamda üyelik açısından bir engelinin olmadığını ortaya koymaktadır.

Ekonomik entegrasyonun başarı şartlarından milli gelir seviyelerindeki yakınlık koşulu incelendiğinde üç ülke (Çin, Rusya, Hindistan) haricinde, diğer ülkelere nazaran Türkiye'nin milli gelir seviyesi oldukça yüksektir. Çoğunluğa baktığımızda bu şartı yerine getirdiği görülmektedir. Ayrıca Türkiye ile örgüt üyeleri arasında başarı şartlarından üye ülkelerin birbiri ile rakip ürünler üretmesi, bu ürünlerin farklı maliyet yapıları içerir nitelikte olması ve örgüt üyesi ülkeler arasında yakın kültürel ve siyasi

bağların bulunması koşulunu sağladığından Türkiye'nin ŞİÖ ile arasında oluşabilecek bir ekonomik entegrasyonun başarılı olabileceği sonucuna varılmaktadır. Analiz sonuçları da bu tezi sağlar niteliktedir.

Şanghay İşbirliği Örgütü'nü AB'ye bir alternatif olarak incelediğimizde ise dış ticaretimizdeki AB üstünlüğü ve dış açığımızın büyük çoğunluğunu ŞİÖ'nün oluşturması gibi nedenler, ŞİÖ'yü şuan için bir alternatif olmaktan çıkarmaktadır. Ortak çıkarlar düşünüldüğünde Türkiye her iki örgüt içinde kilit nokta konumunda olduğundan örgütler arasında önemli işbirliği alanları sağlayabilme potansiyeline sahiptir. ŞİÖ Enerji Kulübü başkanlığının ilk defa üye olmayan bir ülkeye verilmesi Türkiye'ye verilen önemi göstermektedir.

Türkiye'nin büyük oranda enerjide dışa bağımlılığı söz konusu olduğundan her iki entegrasyona da denge politikası izleyerek müdahil olması gerektiğini düşüncesindeyim. Ayrıca Türkiye açısından örgütün önemi, Avrasya ekseninde bulunan doğal kaynak zengini ülkeleri bünyesinde barındıran böylesi güçlü bir örgüt de etkin bir güç olmak Türkiye'nin süper güç olma potansiyelini ortaya çıkarmada önemli bir rol oynayacaktır. Brzezinski'nin de söylediği gibi, "Avrasya'ya hakimiyeti altına alan bir güç, dünyanın en ileri ve ekonomik olarak en verimli üç bölgesinden ikisini kontrol edecektir" tezi düşünüldüğünde Avrasya'ya atfedilen önemi gözler önüne sermektedir. Örgütün Avrasya'nın yaklaşık % 90'ına sahip olduğu düşünülürse, Türkiye'nin bu örgüt de yer alması gerektiği tartışmasız bir gerçektir. Bu bağlamda Türkiye fırsatları en iyi şekilde değerlendirmelidir. Türkiye Şanghay İşbirliği Örgütü ile stratejik işbirliklerini geliştirerek Orta Asya'yı etkileyen ekonomik bir güç olabileceği sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Balaam, D.N,& Dillman, B. (2011). Introduction to International Political Economy. Boston : Longman.
- Balassa, B. (1962). The Theory and Reality of Economic Integration. London: Cambridge University Press.
- Başoğlu, U, Ölmezoğulları, N., & parasız, İ. (1999). Dünya Ekonomisi Küreselleşme, Uluslararası Finansal Kurumlar ve Küresel Makro Ekonomi. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Bayraktutan, Y.(2004). Global Ekonomide Bütünleşme Trendleri: Bölgeselleşme ve Küreselleşme. Ankara: Nobel.
- Bennett, A., & K.Oliver, J. (2015). Uluslararası Örgütler. Ankara: BB101 yayınları.
- Bilici, N. (2005). Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Brzezinski, Z. (2017). Büyük Satranç Tahtası. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Bulaç, A. (2001). Avrupa Birliği ve Türkiye. İstanbul: Eylül Yayınları.
- Bulut, M. (2014). Medeniyetler Güzergahı İpek Yolu. İstanbul: İstanbul Zaim Üniversitesi.
- Çomak, H. (2009). Bölgesel Politikalar. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Dartan, M., Hatipoğlu, E., & M.Dikkaya. (2002). ECO Bölgesi: Uluslararası Aktörlerin Rolü ve Türkiye. İstanbul: Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü.
- Dura, C., & Atik, H. (2004). Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye. Ankara: Nobel.
- El-Agraa, A. M. (1988). International Economic Integration. London: Springer.
- Ertürk, E. (1993). Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Ertürk, E. (2001). Uluslararası İktisat. Bursa: Alfa.
- Hatipoğlu, Z. (1993). Temel Uluslararası İktisat. İstanbul: Beta.
- İncekara, A. (1995). Globalleşme ve Bölgeselleşme Sürecinde NAFTA ve Etkileri. İstanbul: Hiperlink.

Jovanović, M. N. (2015). The Economics of International Integration, Second Edition. USA: Edward Elgar Publishing.

Kalaycı, Ş. (2013). SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Karagöl, M. (2014). Uluslararası İktisadi Örgütler ve Azgelişmiş Ülkeler. Ankara: Nobel.

Karluk, R. (1995). Küreselleşen Dünyada Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar ve Entegrasyonlar. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basım Evi.

Karluk, R. (2013a). Uluslararası Ekonomi. İstanbul: Beta Basım A.Ş.

Karluk, R. (2014). Küreselleşen Dünyada Uluslararası Kuruluşlar. İstanbul: Beta.

Karluk, R. (2013b). Avrupa Birliği Türkiye İlişkileri: Bir Çıkmaz Sokak. İstanbul: Beta.

Küçükahmetoğlu, O. , Çeştepe, H. & Tüylüoğlu, Ş. (2013). Ekonomik Entegrasyon Küresel ve Bölgesel Yaklaşım. Bursa: Ekin yayınevi.

Nakip, M. (2003). Pazarlama Araştırmaları Teknikler ve (SPSS Destekli) Uygulamalar. Ankara: Seçkin.

Saini, G. (2011). Prospects of Regional Economic Cooperation in South Asia. Oxford: Chandos Publishing.

Seyidoğlu, H. (2013). Uluslararası İktisat : Teori, Politika ve Uygulama. İstanbul: Güzem Yayınları.

Temur, F. (2015). Yükselen Asya'da Şanghay İşbirliği Örgütü: Dünü, Bugünü ve Yarını. Ankara: Stratejik Düşünce ve Araştırma Vakfı .

Yardımcı, P. (2014). Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar. Ankara: Detay.

Yiğit, M. (2003). Ekonomik Entegrasyon. İstanbul: Beta.

Süreli Yayınlar

Akal, M., Doğruyol, A., & Bilişli, K. (2011). Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türkiye-İran Savunma Harcamaları. Akademik Bakış Dergisi, 1-15.

Akman, H. (2015). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Oluşumunda Rusya-Çin İlişkileri ve İlişkilerin Problemleri. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi cilt:8 sayı:37.

- Altun, A. (2011). Kümeleme Analizi İle Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 319-332.
- Altundağ, Z. (2016). Geçmişten Günümüze Şanghay İşbirliği Örgütü. *Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*.
- Aydın, A. (2016). Orta Asya'daki Güvenlik Sorunlarının Çözümünde Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Etkinliği. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 145-160.
- Aykın, S. M., & Korkmaz, A. (2014). Türkiye ve Üye Ülkelerin AB-2020 Stratejisi Göstergeleri Açısından Kümelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Nisan, 9(1), 7- 20.
- Brada, J. C., & Mendez, J. A. (1988). An Estimate Of The Dynamic Effects Of Regional Economic Integration. *Review of Economics & Statistics*, 163-167.
- Bryant, C. E., & Javalgi, R. G. (2014). Global Economic Integration in Developing Countries: The Role of Corruption and Human Capital Investment. *Journal of Business Ethics* (136)3, 437-450.
- Cheng, J. Y. (2011). The Shanghai Co-operation Organisation: China's Initiative in Regional Institutional Building. *Journal of Contemporary Asia* Vol. 41, No. 4, November, 632–656.
- Çağlayan, F. (2008). Çin Dış Politikasında Şanghay İşbirliği Örgütü Etkisi ve Türkiye'ye Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.
- Çakır, S. (2010). Şanghay İşbirliği Örgütü ve Küresel Güç Mücadelesine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü.
- Çolakoğlu, S. (2004). Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Çin. *Uluslararası İlişkiler Dergisi* Cilt 1, Sayı 1, 173-197.
- Çomak, H., & Gökalp, A. (2010). 2010'lu Yıllarda Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Geleceği ve Türkiye. II. Uluslararası Sosyal Bilimciler Kongresi.

- Deniz, T. (2013). Mekânsal Güç Asya'nın Siyasi Gücü: Şanghay İşbirliği Örgütü. *Eastern Geographical Review*, 18(30), 217-228.
- Eren, E. (2017). Şanghay İşbirliği Örgütü ve Türk Dış Politikasında Gelecek Perspektifi. *Strategic Public Management Journal* Volume 3, Issue 5,, 77-94.
- Erkekoğlu, H. (2007). AB'ye Tam Üyelik Sürecinde Türkiye'nin Üye Ülkeler Karsısındaki Görelî Gelişme Düzeyi: Çok Değişkenli İstatistiksel Bir Analiz. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 28-50.
- Erkekoğlu, H., & Arınç, K. (2013). APEC Ülkeleri ve Türkiye'nin Bilgi Toplumu Kriterleri Açısından İstatistiksel Analizi ve Bazı Tespitler. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*.
- Erkekoğlu, L. C. (2015). Seküler İktisadi Doktrinin Eleştirisi Çerçevesinde Ortadoğu-İslam Toplumunda Ekonomik Entegrasyonun Esasları. Yüksek Lisans Tezi; T.C. Marmara Üniversitesi Orta Doğu ve İslam Ülkeleri Araştırmalar Enstitüsü Ortadoğu Ekonomi Politikası Anabilim Dalı, 40.
- Ekemenli, T. (2013). Şanghay İşbirliği Örgütü, Geleceği ve Türkiye. Ankara: Yüksek Lisans Tezi, T.C. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Yüksek Lisans Programı.
- Eroğlu, Z. (2006). Gelişmekte Olan Ülkeler Arasında Ekonomik Entegrasyon: ECO Örneği. Yüksek Lisans Tezi, T. C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, s. 6.
- Ertaş, S. A., & Atik, H. (2016). Kalkınma Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 199-218.
- Gezer, M. A., Uzgören, E., & Elevli, B. (2015). Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemlerle Türkiye ve AB Ülkelerinin Ar-Ge ve İnovasyon Göstergeleri Yönünden Sınıflandırılması. *ISITES Valencia*, 549-555.
- Gül, Y. (2014). 2008 Yılı Küresel Ekonomik Kriz Sürecinde Türkiye'nin Maastricht Kriterlerine Yakınlaşmasının Kümeleme Analizi Yöntemiyle İncelenmesi . Yüksek Lisans Tezi;T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Gürbüz, M., & Karabulut, M. (2009). SSCB'nin Dağılmasıyla Bağımsızlığına Kavuşan Ülkelerde Sosyo-Ekonomik Benzerlik Analizi. Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi, (50), 31.

J., F., & Carvalho, C. d. (2009). Economic Integration And Development In Latin America: Perspectives For Mercosul. Journal of Post Keynesian Economics, s. 235-247.

Kangallı, S. G., Uyar, U., & Buyrukoğlu, S. (2014). OECD Ülkelerinde Ekonomik Özgürlük: Bir Kümeleme Analizi. Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi, 95-109.

Karakaş, M. (2016). Uluslararası Ekonomik Birleşmelerin Dış Ticaret Üzerindeki Dışlama Etkisi, Türkiye'nin Olası Şanghay İşbirliği Örgütü. Yüksek Lisans Tezi: T.C. Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Karayılan, K.(2014). Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye Arasında Olabilecek Entegrasyon Hareketleri ve Türkiye İle Dış Ticaretinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisan Tezi, T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Kaya, V., & Türkmen, A. (2013). Küresel Krizin Üst Orta Gelir Gurubu Ülkelere Makro Ekonomik Yansımaları. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.

Mineyeva, N. (2010). Şanghay İşbirliği Örgütü: Genel Görünüm ve Orta Asya. Yüksek Lisans Tezi: T.C. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mıstaçoğlu, T. (2010). Ekonomik Entegrasyonun Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerindeki Etkisi: Seçilmiş Bölgesel Ekonomik Entegrasyon Örnekleri. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı.

Movkebaeva, G. A. (2013). Energy Cooperation Among Kazakhstan, Russia, and China Within the Shanghai Cooperation Organization. Russian Politics and Law, vol. 51, no. 1,, 80-87.

Mujezinoviç, M. (2006). Avrupa Birliği'nde Ekonomik Entegrasyon Aşamaları ve Üye Ülkelerin Dış Ticaretine Etkisi. Yüksek Lisans Tezi, T. C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Toplulukları (Ekonomi-Maliye) Ana Bilim Dalı, s. 8.

Odabaş, V. (2012). Merkezi Asya Ülkeleri ve Türkiye'nin Ekonomik Bir Entegrasyon İçin Swot Analizleri. Yüksek Lisan Tezi, Bilecik Şey Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı.

Öz, B, Taban, S, & Kar, M. (2008). Kümeleme Analizi İle Türkiye ve AB Ülkelerinin Beşeri Sermaye Göstergeleri Açısından Karşılaştırılması. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi.

Özbek, H., & Atik, H. (2013). İnovasyon Göstergeleri Bakımından Türkiye'nin Avrupa Birliği Ülkeleri Arasındaki Yeri: İstatistiksel Bir Analiz. Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (42), 193-210.

Özçelik, İ. (2006). Bölgesel Entegrasyonlar Teorisi, Uygulamadaki Önemli Entegrasyonlar ve Türkiye'nin Entegrasyonlardaki Yeri. Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü , s. 4-5.

Özdaşlı, E. (2012). Çin ve Rusya Federasyonu'nun Perspektifinden Şanghay İşbirliği Örgütü. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 108-122.

Özdemir, Ö. (2013). Bir Entegrasyon Olarak Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) ve Türkiye'nin Komşu Ülkelerle (Gürcistan ve Suriye) Yaptığı STA'ların Dış Ticarete Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, T.C. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı.

Öztürk, F. (2012). Kümeleme Analizi ve Uygulaması. Yüksek Lisans Tezi, T.C. İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü İstatistik Anabilim Dalı .

Öztürkler, H. (2012). Körfez Arap Ülkelerinin İşbirliği Konseyi ve Birleşik Bir Suudi Arabistan ve Bahreyn'in Ekonomik Açidan Önemi. Middle Eastern Analysis / Ortadoğu Analiz, 4(42), 77-83.

Şahin, L. (2016). Tercihlerde Benzerlik Teorisinin Sınanması: Fildişi Sahili. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 7(1), 335-348.

Şahin, M. (2011). Karadeniz Ekonomik İşbirliği ve Şanghay İşbirliği Örgütü'nün Ekonomik Entegrasyon Bağlamında Karşılaştırılması. Tünav Bilim Dergisi Yıl: 2011, Cilt:4, Sayı:2,, 143-150.

Tahsin, E. (2007). Ekonomik Entegrasyon Teorisi Çerçevesinde AB ve Latin Amerika Entegrasyonlarının Karşılaştırılması. Doktora Tezi; T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, 6.

Tekere, M. (2012). Regional Trade Integration, Economic Growth and Poverty Reduction in Southern Africa. Pretoria: South Africa: Africa Institute of South Africa.

Turan, K. K., Özarı, Ç., & Demir, E. (2016). Kümeleme Analizi İle Türkiye ve Ortadoğu Ülkelerinin Ekonomik Göstergeler Açısından Karşılaştırılması. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi, 143–165.

Turanlı, M, H. Özden, Ü., & Türedi, S. (2006). Avrupa Birliği'ne Aday ve Üye Ülkelerin Ekonomik Benzerliklerinin Kümeleme Analiziyle İncelenmesi. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 95–108.

Yardımcıoğlu, M., & Koçarslan, H. (2014). Çok Kutuplu Dünyaya Doğru: Şanghay İşbirliği Örgütü. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

Yesevi, Ç. G. (2013). Avrasya'da Güvenliğin İnşası: Şanghay İşbirliği Örgütü. Global Political Trends Center Policy Update, 5.

Yılmaz, A. (2012). AB Gümrük Birliğine Üyeliğin Türkiye Ekonomisine Etkileri. Yüksek Lisan Tezi, T.C. Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Üretim Yönetimi ve Pazarlama Bilim Dalı.

Yılmaz, B. (2007). Uluslararası Pazarlamada Gümrük Birliği'nin Statik Etkileri. Yüksek Lisans Tezi, T.C Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası İktisat Bilim Dalı.

Yılmaz, Ö., & Kaya, V. (2005). Genişleme Sürecindeki Avrupa Birliği: Ekonomik Performansa Dayalı Kümeleme Analizi. Atatürk Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 362-376.

Zeyrek, C. (2010). Orta Asya'da Etkin Bölgesel Bütünleşme Çabaları: Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ). Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review, 871-884.

Diğer

AEIR. (2015). Asia Regional Integration Center. 2018 tarihinde www.aric.adb.org: <https://aric.adb.org/initiative/shanghai-cooperation-organization> adresinden alındı

Asia-Pacific Economic Cooperation. (1989). 2018 tarihinde www.apec.org:
<https://www.apec.org/About-Us/How-APEC-Operates> adresinden alındı

Central Intelligence Agency. (2016, Aralık 25). Kasım 30, 2017 tarihinde www.cia.gov:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ch.html> adresinden alındı

Central Intelligence Agency. (2017). 2018 tarihinde www.cia.gov:
<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/pk.html> adresinden alındı

COMESA. (2018). Common Market For Eastern and Southern Africa. <http://www.comesa.int>: <http://www.comesa.int/comesa-vision-and-mission/> adresinden alınmıştır

Çoğal, N. (2015, Haziran). nejatcoğal.com. 2017 tarihinde <http://nejatcoğal.com/category/makalelerim/> adresinden alındı

ECCAS. (2018). United Nation Economic Comission For Africa. www.uneca.org:
<https://www.uneca.org/oria/pages/eccas-economic-community-central-african-states> adresinden alınmıştır

ECO. (2017). Economic Cooperation Organization. <http://www.eco.int>:
http://www.eco.int/general_content/85066-ECO-subsidiary-and-affiliated-bodies.html?t=General-content adresinden alınmıştır

ECOWAS. (2018). Economic Community of West African States. www.ecowas.in:
<http://www.ecowas.int/about-ecowas/basic-information/> adresinden alınmıştır

EFTA. (2017). www.efta.int: <http://www.efta.int/statistics/efta-in-figures> adresinden alınmıştır

European Comission. (2018). ec.europa.eu: <http://ec.europa.eu/trade/policy/countries-and-regions/regions/andean-community/> adresinden alınmıştır

Foreign Affairs. (2017). www.itamaraty.gov.br: <http://www.itamaraty.gov.br/en/politica-externa/integracao-regional/5975-aladi-en> adresinden alınmıştır

Ganguli,S.(2013).www.diva-portal.org:<https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:876570/FULLTEXT01.pdf> adresinden alınmıştır

Khasanov, İ. (2013, Ekim 20). Akademik Perspektif. 2017 tarihinde <http://akademikperspektif.com: http://akademikperspektif.com/2013/10/20/sanghay-isbirligi-orgutunun-ortaya-cikisi-yeri-ve-gelecegi/> adresinden alındı

MERCOSUR. (2017). <http://www.mercosur.int: http://www.mercosur.int/innovaportal/v/4058/11/innova.front/mercosur> adresinden alınmıştır

Organization, T. S. (2017). [www.sectsco.org. 2017 tarihinde http://eng.sectsco.org/about_sco/](http://eng.sectsco.org/about_sco/) adresinden alındı

Öğütçü, Ö. N. (2017). Avrasya İncelemeleri Merkezi. [www.avim.org.tr: http://avim.org.tr/Blog/Ekonomik-İşbirliği-Teşkilatı-Mevcut-Durum-ve-Beklentiler](http://avim.org.tr: http://avim.org.tr/Blog/Ekonomik-İşbirliği-Teşkilatı-Mevcut-Durum-ve-Beklentiler) adresinden alınmıştır

Piekos, W., & C., E. (2015, Temmuz 7). Council on Foreign Relations. 2018 tarihinde [www.cfr.org: https://www.cfr.org/expert-brief/risks-and-rewards-sco-expansion](https://www.cfr.org/expert-brief/risks-and-rewards-sco-expansion) adresinden alındı

Press, S. M. (1999). Economic integration in NAFTA and the EU : deficient institutionality. New York.

Secretariat, T. A. (2017). Asean Economic Community Chartbook 2017. http://www.aseanstats.org/wp-content/uploads/2018/01/AEC_Chartbook_2017.pdf adresinden alınmıştır

SHAHABI, S. (2007, 5 24). Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi. 3 20, 2018 tarihinde http://www.tasam.org: http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3403/ekonomik_isbirligi_orgutu_eco adresinden alındı

Shanghai Cooperation Organisation. (2001). 2017 tarihinde [www.sco.org: http://eng.sectsco.org/about_sco/](http://eng.sectsco.org/about_sco/) adresinden alındı

Statistical Review of World Energy. (2016). 2017 tarihinde [www.bp.com: https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html](https://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html) adresinden alındı

Stratfor. (2017). Can the Shanghai Cooperation Organization Live Up to Its Name? 2018 tarihinde [www.worldview.stratfor.com: https://worldview.stratfor.com/article/can-shanghai-cooperation-organization-live-its-name](https://worldview.stratfor.com/article/can-shanghai-cooperation-organization-live-its-name) adresinden alındı

TCDB. (2011, Kasım). Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı. 2017 tarihinde <http://www.mfa.gov.tr>: <http://www.mfa.gov.tr/default.tr.mfa> adresinden alındı

TCEB. (2014). Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. 2017 tarihinde www.ekonomi.gov.tr:

[https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home;jsessionid=1BDTaEadKPBs2QISLTHQub7CNpXtEuq8GX5hp3y4rgtiIiKFsoVH!275613634?_afrLoop=23208428355893208&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null&_adf.ctrl-](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home;jsessionid=1BDTaEadKPBs2QISLTHQub7CNpXtEuq8GX5hp3y4rgtiIiKFsoVH!275613634?_afrLoop=23208428355893208&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null&_adf.ctrl-state=1assc3jqjg_1#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D23)

[state=1assc3jqjg_1#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D23](https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home;jsessionid=1BDTaEadKPBs2QISLTHQub7CNpXtEuq8GX5hp3y4rgtiIiKFsoVH!275613634?_afrLoop=23208428355893208&_afrWindowMode=0&_afrWindowId=null&_adf.ctrl-state=1assc3jqjg_1#!%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D23) adresinden alındı

The Economic İntelligence Unit. (2016, Aralık 25). Kaim 30, 2017 tarihinde www.eiu.com: <http://0-country.eiu.com.seyhan.library.boun.edu.tr/AllCountries.aspx> adresinden alındı

The World Bank. (2016, Aralık 25). Kasım 26, 2017 tarihinde www.worldbank.org: <https://data.worldbank.org/> adresinden alındı

TRADEMAP. (2016). 2018 tarihinde www.trademap.org: <https://www.trademap.org/Index.aspx> adresinden alındı

UNCTAD. (2018). United Nation Conference on Trade and Development. <http://unctadstat.unctad.org>:

<http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx> adresinden alınmıştır

UNECA. (2016). Unuted Nations Economic Comission For Africa. 2018 tarihinde www.uneca.org: <https://www.uneca.org/oria/pages/amu-arab-maghreb-union> adresinden alındı

WTO. (2016). World Trade Organization. 2017 tarihinde www.wto.org: <https://www.wto.org/> adresinden alındı

www.infoshos.com. (2015). 2017 tarihinde <http://infoshos.ru/en/?idn=13913> adresinden alındı

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Geyve’de doğmuştur. İlköğretim ve lise öğrenimini Geyve İmam Hatip Lisesin’de tamamlamıştır. Anadolu Üniversitesinde Kamu yönetimi lisans bölümünü tamamlamıştır. 2014 yılında Sakarya Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İktisat Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans eğitimine başlamıştır.

